

Herontwikkeling van een herinnering

Een onderzoek naar de rol van de burger in twee herbestemmingsprojecten
van de provincie Noord-Brabant

Provincie Noord-Brabant

Britt Werner – 3504417

MA Thesis Kunstbeleid en –Management 2013/2014

Universiteit Utrecht

Scriptiebegeleider: dhr. Geert Drion

Tweede lezer: Dr. Philomeen Lelieveldt

31 januari 2015

Masterscriptie Kunstbeleid en -management
Universiteit Utrecht - Faculteit Geesteswetenschappen

Naam: Britt Werner
Studentnummer: 3504417
Datum: 31 januari 2015
Studiejaar: 2013/2014
Contact: brittenwerner1@gmail.com
Scriptiebegeleider: dhr. Geert Drion
Tweede lezer: Dr. Philomeen Lelieveldt
Derde lezer: Dr. Kees Vuyk

Samenvatting

Er zijn verschillende perspectieven op herbestemming van erfgoed, maar de huidige ontwikkelingen laten een duidelijke visie zien. Ten eerste is er een omslag geweest van behoud van erfgoed naar ‘behoud door ontwikkeling’ waar het Belvedere programma vanaf 1999 aan heeft bijgedragen. Ten tweede is de aandacht bij herontwikkeling verschoven van objectgerichte naar gebiedsgerichte monumentenzorg. Met deze omslag gaat tevens een derde omslag gepaard. Er is een nieuwe waarderingssystematiek voor erfgoed ontstaan die niet enkel gericht is op cultuurhistorische waarden, maar ook de belevingswaarde en gebruikerswaarde meerekent. Ten vierde is de verantwoordelijkheid voor het behoud en de herontwikkeling van erfgoed verschoven, met de overheid als facilitator. Waar eerder de experts de zorg over het erfgoed hadden, hebben ook de gebruikers en bewoners de verantwoordelijkheid.

Met andere woorden: de verantwoordelijkheid ligt nu bij verschillende partijen en deze partijen dienen samen tot overeenstemming te komen over het te ontwikkelen gebied. De overheid treedt niet langer op als subsidieverstrekker bij herontwikkeling van erfgoed, maar als meewerkend partner: samen met onderzoekers, beleidsmakers, adviseurs en eigenaren en burgers/ bewoners, projectontwikkelaars, erfgoedinstellingen, onderwijsinstellingen en experts zal er zorg gedragen moeten worden voor het erfgoed.

Met name de burger is een interessant gegeven in dit proces. Niet alleen in de erfgoedsector, maar in meerdere sectoren is burgerparticipatie bij beleidsvorming of beleidsuitvoering gewenst om draagvlak en steun voor het beleid te vergroten, de kwaliteit van de beleidsuitkomst te verbeteren en de legitimiteit te bevorderen. Deze motieven heeft ook de provincie Noord-Brabant om burgers te betrekken bij de herbestemming van de Leerfabriek: een erfgoedcomplex in Oisterwijk dat in de vorige eeuw de grootste leerlooierij van Europa was, maar leeg staat sinds 2000. Een van de gebouwen op dit terrein is het Leerlokaal, dat aan studenten ‘gegeven’ wordt om naar eigen invulling, maar binnen de vastgestelde kaders van de provincie, te herontwikkelen.

De herbestemming van de Leerfabriek en het Leerlokaal zijn twee projecten waarvoor de provincie Noord-Brabant verantwoordelijk is en dienen als praktijkvoorbeelden om een inzicht te krijgen in het erfgoedprogramma van de provincie Noord-Brabant tussen 2010-2014. In het bijzonder wordt er gekeken naar de rol die de burger in het beleidsproces van herbestemming van erfgoed speelt. Hiervoor is een checklist ontwikkeld waar op makkelijke, overzichtelijke wijze duidelijk wordt of burgerparticipatie gewenst is, in hoeverre (informereren, consulteren, adviseren, coproduceren en meebeslissen), in welke fase dit gebeurt (initiatiefase, definitiefase, ontwerpfasen, realisatiefase en/of nazorgfase), welke methoden de provincie gebruikt om participatie te vergroten en of er voldaan is aan de randvoorwaarden waar een participatieproces aan moet voldoen.

Na bestudering en analyse van bestaande bronnen, de twee casussen en het houden van vijf interviews met medewerkers van de provincie Noord-Brabant blijkt Bij de Leerfabriek blijkt dat participatie bij de Leerfabriek in de praktijk gewenst, maar dat de provincie de motieven hiervoor niet weet. Ook is opvallend dat participatie alleen op het eerste niveau, informeren, voorkomt. Bij het Leerlokaal is dit anders en zijn alle participatieniveaus

mogelijk, echter enkel bij de beleidsuitvoering en niet bij de ontwikkeling van het beleid. Ook is opmerkelijk dat het communicatiebeleid van de Leerfabriek bijna uitwisselbaar is met het participatiebeleid van het project, de methoden die gehanteerd worden voor communicatie zijn vrijwel hetzelfde als voor (bevorderen van) burgerparticipatie. Bij het Leerlokaal is dit anders, bij dit project worden andere methoden gebruikt voor het communicatiebeleid dan het participatiebeleid.

Verder onderzoek naar herbestemming van erfgoed en de rol van de burger is tenslotte noodzakelijk, omdat er nog weinig onderzoek is verricht hiernaar. Dit komt omdat de ontwikkelingen op dit gebied recent zijn. Tevens is er nog weinig onderzoek gedaan naar het effect van burgerparticipatie op beleid en is dit ook aan te bevelen, zodat helder wordt óf en wanneer het verstandig is om burgers bij het beleid te betrekken, of hier juist niet voor te kiezen.

Voorwoord

In het kader van de master Kunstbeleid en- Management aan de Universiteit Utrecht is deze masterthesis tot stand gekomen. Voor het onderzoek heb ik zeven maanden stage gelopen bij de provincie Noord-Brabant op de afdeling Cultuur en Samenleving, bij het project 'Leerlokaal KVL', onderdeel van het erfgoedprogramma van de provincie. Het eerste deel van de stage bestond uit een praktisch deel, waar ik de communicatie heb verzorgd over het project en een promotiefilm heb gemaakt. Vervolgens heb ik voor het theoretische deel een onderzoek gedaan naar burgerparticipatie bij herbestemming van cultureel / industrieel erfgoed. Het onderzoek moet tonen hoe burgerparticipatie bij herbestemming tot stand komt in de praktijk en op welke manier het beleid hierop gevormd en uitgevoerd wordt.

Graag wil ik mijn begeleider van het Leerlokaal KVL, Toon Iding, bedanken voor de interessante discussies en vergaderingen. Ook Heidi van Cuijk, mijn begeleidster vanuit de provincie Noord-Brabant wil ik in het bijzonder bedanken voor de kans die mij geboden is stage te lopen bij de provincie. Ook haar feedback, goede tips en begeleiding hebben mij geholpen bij het onderzoeksproces. Ik ben dan ook erg blij dat ik mijn werkzaamheden bij de provincie ook na mijn opleiding mag voortzetten bij JOB-house, op de afdeling Erfgoed en bij Mozaïek Brabant op de afdeling Ruimte.

Ook wil ik mijn scriptiebegeleiders Geert Drion en Philomeen Lelieveldt bedanken voor alle hulp en goede adviezen. Ook dank aan Niels Wildschut, werkgroepdocent aan de Universiteit Utrecht en goede vriend, omdat hij tijdens zijn eigen afstudeerperiode de tijd wilde maken mijn thesis te redigeren en mij te adviseren. Tenslotte bedank ik ook Sven Spierings, Lynn van Roij en Vonne Hemels die op elk moment van de dag klaarstonden om te adviseren en te helpen.

Britt Werner,
's-Hertogenbosch, 26-01-2015

Inhoudsopgave

Samenvatting	3
Voorwoord	5
Inleiding	7
Hoofdstuk 1: Hoe heeft het monumentenbeleid zich ontwikkeld tussen 1999 en 2014?	11
Behouden van erfgoed	11
Monumentenbeleid van het Rijk: een korte geschiedenis	12
Beleidsbrief MoMo	13
Monumentenbeleid provincie Noord-Brabant (.....)	15
Erfgoedfabriek	17
Hoofdstuk 1, deel 2: participatie in de monumentenzorg	18
1.2.1 Burgerparticipatie in rijksbeleid	18
1.2.2 Burgerparticipatie in provinciaal erfgoedbeleid	23
Hoofdstuk 2: welke rol kan een burger spelen in participatieprocessen?	26
2.1 Literatuurverkenning	26
2.2 Doelen en kenmerken participatieproces	26
2.3 Gelijkheidsstreven en participatieparadox	29
2.4 Participatieladder en –methoden	30
2.5 Participatiemethoden	33
2.5 Checklist	34
Hoofdstuk 3: Methoden opzet en uitvoering casussen	36
3.1 Beschrijving en verantwoording dataverzamelmethode	36
3.2 registratie, verwerking en preparatie van de gegevens	36
3.3 Beschrijving en verantwoording van de analysebeslissingen	37
3.4 Materiaal verzamelen	38
3.5 Betrouwbaarheid en geldigheid	39
3.6 Checklist	39
Hoofdstuk 4.1: Casus Leerfabriek	41
4.1.1 Historie Leerfabriek	41
4.1.2 Beleidsproces	42
4.1.3 Participatie	45
4.1.4 Checklist Leerfabriek	49
Hoofdstuk 4.2: Casus Leerlokaal	51
4.2.1 Beleidsproces	51
4.2.2 Doelstellingen	53
4.2.3 Participatie in de praktijk	55
4.2.4 Checklist Leerlokaal	57
Hoofdstuk 4.3: Interviews	59
4.3.1 Bevindingen interviews	59
Hoofdstuk 5: Conclusie, discussie en aanbevelingen	63
5.1 Belangrijkste bevindingen over de ontwikkelingen van het rijks- en provinciaal monumentenbeleid van 1961 tot heden	63
5.2 Belangrijkste bevindingen opvattingen in de beleidswetenschap over burgerparticipatie bij ruimtelijke ordeningsprojecten	64
5.3 Belangrijkste bevindingen beleidsproces erfgoedprogramma, Leerfabriek en Leerlokaal	67
5.4 Reflectie op gebruikte methoden	68
5.5 Aanbevelingen voor verder onderzoek	70
Literatuurlijst	71
Bijlagen	76

Inleiding

In mei 2014 werd de ‘Huiskamer van het Leerlokaal KVL’ geopend, een ruimte ingericht op het KVL-terrein in Oisterwijk, waar Oisterwijkers, jongeren, oud-medewerkers, media en ieder ander met interesse voor cultureel erfgoed welkom is zijn of haar ideeën te delen en mee te bouwen aan de toekomst van het Leerlokaal KVL.

Het Leerlokaal KVL is één van de gebouwen op het terrein waar vroeger de Koninklijke Verenigde Leder (nu: Leerfabriek KVL) gevestigd was, in 1934 de grootste leerlooierij van Europa, gesloten sinds 2000. In 2010 besloot de provincie Noord-Brabant een erfgoedprogramma te starten, waarin behoud en herbestemming van Brabants erfgoed centraal staat.

Ook de Leerfabriek KVL werd opgenomen in het programma en in mei 2013 werd de provincie eigenaar van een groot aantal gebouwen op het terrein. Het Leerlokaal KVL neemt een bijzondere plaats in het beleid in. Dit (vervallen) gebouw wordt ‘gegeven’ aan studenten om mee te experimenteren, over te leren, te bouwen en om mee te denken over de toekomst en nieuwe functie(s). De studenten participeren in het project, waardoor sprake is van burgerparticipatie en jongerenparticipatie. Het project bevindt zich op dit moment in de eerste fase en zal een verwachte looptijd van drie jaar hebben. Samen met burgers, oud-medewerkers en toekomstige gebruikers proberen de studenten bij het project de herbestemming te realiseren. Ook bij de herbestemming van het gehele terrein is een (nauwe) betrokkenheid van burgers gewenst volgens Ben ten Hove, pionier en conceptontwikkelaar van de Leerfabriek KVL. In opdracht van de provincie Noord-Brabant houdt hij zich bezig met de uitvoering van het beleid rondom de herbestemming van de Leerfabriek.

Dit is een voorbeeld van een ontwikkeling die breder is waar te nemen in de beleidsontwikkeling rond herbestemming. Om het draagvlak in de omgeving te vergroten en de herbestemming te realiseren, wordt niet alleen inbreng van de overheid gevraagd, maar steeds vaker wordt een beroep gedaan op burgers, bewoners en gebruikers, stelt architectuurhistoricus en hoogleraar Restauratie aan de TU-Delft Paul Meurs in een interview. Meurs geeft aan dat er binnen de monumentenzorg een omslag plaatsvindt van objectgerichte naar gebiedsgerichte zorg, die volgens hem burgers, bewoners en gebruikers meer naar de voorgrond laat treden, waar dat eerder bij objectgerichte monumentenzorg de experts waren die op de voorgrond traden. Hij stelt dat de verschillende posities van bewoner, gebruiker, expert en overige stakeholders elkaar zouden kunnen en moeten versterken door op een bepaalde manier samen te gaan werken (Hamersveld, 2013, p. 34).

Net als Meurs signaleert Jos Bazelmans, onderzoeker bij de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed en hoogleraar Monumentenzorg aan de Vrije Universiteit Amsterdam, een grotere vraag naar publieke betrokkenheid bij herontwikkeling van erfgoed (Bazelmans, 2013, p. 92). Bazelmans geeft over deze ontwikkeling aan: “Om de erfgoedzorg goed in deze complexe en veeleisende ontwikkelingen te positioneren, is het belangrijk dat erfgoedprofessionals één taal spreken, waarbij bovendien ruimte is voor andersoortige waarden en betrokkenheid van andere partijen: een meer integrale brede en participatieve vorm van waarden”(2013, p. 92).

Bazelmans vraagt zich daarnaast af of ‘waardering’ van erfgoed en ‘waarden’ nog langer dominante begrippen moeten blijven bij de omgang met erfgoed. Hij geeft als alternatief een meer participatieve en ontwikkelingsgerichte omgang met erfgoed door de begrippen ‘kwaliteit’ en ‘betekenis’ centraal te stellen, omdat de grens tussen welk erfgoed van waarde is en dus welk erfgoed in het geval van monumentale erfgoedcomplexen behouden of herontwikkeld zou moeten worden, niet meer zo absoluut is. Het gaat volgens Bazelmans soms meer om de belevingswaarde van een object en het verhaal erachter. Vanuit deze visie biedt hij vervolgens een aantal perspectieven op waardering van erfgoed, waar later in het theoretische deel van hoofdstuk 1 op teruggekomen wordt. Bazelmans stelt een zoektocht naar een alternatieve benadering van de waardering van erfgoed centraal in zijn theorie en pleit net als andere auteurs in het debat over erfgoedzorg voor een transdisciplinaire samenwerking, waarin bewoners, burgers en gebruikers een grote rol vervullen.

Zoals hierboven al geschetst, is de bewoner en gebruiker in Oisterwijk een belangrijke partner om herbestemmingsprojecten te kunnen realiseren. Waar voorheen architecten en historici de dienst uitmaakten en bepaalden welke erfgoedcomplexen behouden moesten blijven, is tegenwoordig de burger medebepalend. Hoe die rol precies wordt ingevuld, daarover is nog weinig bekend. Monumentale herontwikkelingsprojecten waarbij de overheid als partner optreedt en er een centralere rol voor de burger is weggelegd zijn nog vrij recent (Rowe en Frewer, 2010, Bazelmans, 2013) en nog weinig geëvalueerd op de manier waarop de samenwerking tussen overheid, projectontwikkelaars en de burger gestalte krijgt.

Deze thesis wil een klein steentje bijdragen om deze kennislacune te dichten. Het zal een overzicht geven van het verloop van het erfgoedprogramma en de herbestemming van de Leerfabriek KVL en het Leerlokaal KVL in Oisterwijk, met een bijzondere focus op de burgerparticipatie tijdens de herontwikkeling. De hoofdvraag van het onderzoek luidt als volgt: “Welke rol speelt de burger in het beleidsproces rondom de herbestemming van de Leerfabriek en het Leerlokaal KVL ?” Deze vraag ga ik behandelen aan de hand van de volgende vier deelvragen:

1. Hoe heeft het monumentenbeleid van de Rijksoverheid en de provincie Noord-Brabant zich tussen 1999 en 2014 ontwikkeld?
2. Welke rol speelt burgerparticipatie in het algemene en provinciale monumentenbeleid?
3. Welke rol kan de burger spelen in participatieprocessen?
4. Welke rol speelt de burger in de beleidsprocessen van de herbestemming van de Leerfabriek en het Leerlokaal?

Relevantie

Deze vraag is wetenschappelijk relevant omdat er nog weinig bekend is over burgerparticipatie bij herbestemming van cultureel erfgoed (Bazelmans, 2013, p. 98). Volgens Bazelmans bevindt de monumentale erfgoedzorg, met name herbestemming van industriële complexen, zich nog in een periode van experiment en onderzoek. (Bazelmans, 2013, p. 92).

Tevens biedt het onderzoek een meer praktisch inzicht in het beleidsproces van de provincie Noord-Brabant binnen de herontwikkeling van de Leerfabriek KVL en hun erfgoedprogramma. Bovendien sluit het aan bij discussies die nooit eerder zo urgent zijn

geweest als nu, omdat er volgens de rijksbouwmeester Frits van Dongen nooit eerder zoveel leegstand van gebouwen, kantoren en woningen was (in totaal zo'n 55 miljoen m²) als gevolg van de economische crisis (Erfgoedstem.nl, 2014). Hieronder bevinden zich tienduizend leegstaande monumenten en historische gebouwen die herontwikkeld moeten worden om de gebiedsidentiteit te kunnen verbeteren.

Leeswijzer

In het eerste hoofdstuk wordt de deelvraag beantwoord welk beleidsdebat plaatsvindt over de herbestemming van culturele erfgoedcomplexen en over de participatie van burgers in beleid. Dit gebeurt aan de hand van de eerste twee deelvragen. Het hoofdstuk is ingedeeld in twee delen. In het eerste deel wordt uiteengezet hoe het monumentenbeleid zich heeft ontwikkeld tussen 1999 en 2014. In het tweede deel wordt beschouwd welke rol burgerparticipatie krijgt in het rijks- en provinciale monumentenbeleid. Centraal in dit eerste hoofdstuk staat de wetenschappelijke tekst *Naar integratie en maatschappelijke verbreding in de waardestelling van erfgoed* van Jos Bazelmans uit Boekman 96 (2013). Ook de nationale beleidsnota Belvedere (1999) en de beleidsbrief van minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap Ronald Plasterk 'Modernisering Monumentenzorg' (MoMo, 2009) staan centraal in dit hoofdstuk. Om in kaart te brengen op welke manier het *provinciale* monumentenbeleid zich heeft ontwikkeld en de rol van de burger hierin zijn diverse provinciale nota's en programma's bestudeerd en geanalyseerd, waaronder de 'Agenda van Brabant' (2010).

In het tweede hoofdstuk komt de derde deelvraag aan bod, namelijk welke rol de burger kan spelen in participatieprocessen. Er wordt hier uitgegaan van de bestuurskundige theorieën over burgerparticipatie die besproken worden in twee publicaties: *Impact Assessment and public participation: Facilitating co-design by information management - an example from the Netherlands* (Dreijerink, Kruize, Van Kamp, 2008) en *Methoden en technieken van burgerparticipatie: strategieën voor betrokkenheid van burgers bij het federaal plan duurzame ontwikkeling* van de Vlaamse wetenschappelijke auteurs Kim Loyens en Steven van de Walle (2006). De reden hiervoor is dat in het vooronderzoek van deze thesis steeds dezelfde auteurs en theorieën naar voren kwamen in verschillende literaire bronnen met (bestuurskundige) burgerparticipatie als thema. Na verder onderzoek, door de bestaande bronnen uitvoerig te analyseren, is er daarom voor gekozen om de twee genoemde publicaties in dit hoofdstuk en verdere hoofdstukken centraal te stellen, omdat blijkt dat hierin de dominante figuren en theorieën op het gebied van burgerparticipatie besproken worden.

In het daaropvolgende derde hoofdstuk worden de methoden, het analyseren van beleidsstukken, relevante websites, promotiemateriaal, interviews met medewerkers van de provincie en analyse van overige literatuur, besproken die voor deze thesis gebruikt zijn. De thesis bestaat uit een theoretisch deel met een literatuurverkenning en een praktisch deel met de behandeling van de twee casussen en de interviews. Er is een checklist gemaakt aan de hand van de literatuurverkenning, die gebruikt wordt om de casussen helder en overzichtelijk in beeld te krijgen. Met behulp van de checklist kan dan helder en overzichtelijk de rol van de burger in de twee projecten duidelijk worden.

De methoden voor de twee delen zijn verschillend, omdat er voor het eerste deel enkel een literatuurstudie is gedaan en voor het tweede deel ook interviews zijn gehouden en een

checklist is gemaakt. De methoden die voor het tweede deel zijn gebruikt dienen beter verantwoord te worden en daarom ligt hier de nadruk op in het derde hoofdstuk.

In hoofdstuk vier wordt antwoord gegeven op de vraag hoe de beleidsprocessen van de herbestemming van de Leerfabriek en het Leerlokaal (zijn) verlopen en welke rol de burger speelt hierin. De Leerfabriek KVL en het Leerlokaal KVL zijn gekozen omdat de Leerfabriek herontwikkeld wordt en er nog niet eerder onderzoek verricht is naar het beleidsproces rondom deze herbestemming. Het Leerlokaal KVL is tevens een geschikt voorbeeld, omdat er op vernieuwende wijze een herontwikkeling plaatsvindt. Jongeren krijgen de kans zelf mee te denken over de nieuwe functie van het gebouw en hieraan mee te bouwen.

Volgens Heidi van Cuijk, beleidsmedewerkster Cultuur van de Directie Sociale en Culturele Ontwikkeling bij de provincie Noord-Brabant is deze vorm, namelijk een bottom-up benadering in de samenwerking tussen de studenten en de provincie, nog niet eerder op deze manier vormgegeven (Interview Van Cuijk, 2014). Een andere reden voor de keuze van deze casus, is dat ikzelf er een stage heb gelopen en mee heb gedraaid in een stuk van het beleidsproces. Vanuit die rol zijn vijf interviews gehouden met medewerkers van de provincie Noord-Brabant en het Leerlokaal om meer verdieping op de theorie en de casussen te krijgen.

Ook wordt in deze hoofdstukken een beeld geschetst van de geschiedenis van de oude fabriek, zodat duidelijk wordt waarom herbestemming van het complex van belang is voor de provincie Brabant en de stad Oisterwijk. Speciale aandacht is er voor de participatieve vorm van beleidsvorming en beleidsuitvoering bij beide casussen. Zowel de beleidsstukken, beleidsprogramma's, websites en overige documentatie van de provincie binnen het erfgoedproject worden onderzocht en geanalyseerd op burgerparticipatie, via de checklist. Op die manier zal er een antwoord kunnen worden gegeven op de vraag welke opvattingen er zijn in het beleid over de rol van de burger in het provinciale erfgoedbeleid van de provincie Noord-Brabant. In het deel daarop in 4.3 worden de interviews behandeld en worden de opvattingen die heersen over burgerparticipatie bij herbestemmingsprojecten duidelijk.

In hoofdstuk vijf wordt de conclusie beschreven door een koppeling te maken tussen de literatuurverkenning en de beschreven casussen. Hier wordt tevens getracht antwoord te geven op de vraag hoe de werkwijze van de provincie Noord-Brabant in het kader van de herbestemming van de Leerfabriek KVL en het Leerlokaal KVL past in de ontwikkelingen die gaande zijn op het (wetenschappelijke) gebied van herbestemming van erfgoed. Tenslotte worden in het laatste hoofdstuk aanbevelingen gedaan voor vervolgonderzoek. Er zullen geen aanbevelingen gedaan worden voor het beleid van de provincie en de erfgoedsector in dit hoofdstuk, dat is niet het doel van dit onderzoek.

Hoofdstuk 1

“Waar we ook om ons heen kijken in ons gecultiveerde deltaland, overal zijn sporen te zien van het verleden. De meest waardevolle sporen beschermen we tegen de aanslagen van wind, water en de tijd: dat zijn onze monumenten. Hun fysieke plaats in steden en landschappen verandert niet, want veel mensen en instanties in onze samenleving zorgen ervoor dat zij – letterlijk – blijven staan. Hun geschiedenis gaat soms wel veertig generaties terug. Monumenten blijven staan, maar het huidige monumentenbeleid is aan verandering toe.” (Plasterk, 2009, p. 1)

1.1 Behouden van erfgoed

In het behoud en beheer van erfgoed gaat het in eerste instantie om “overblijfselen uit het verleden die een samenleving belangrijk vindt om te bewaren en te beschermen” volgens directeur van Stichting Erfgoed Actueel Richard Hermans (Hermans, 2012, p. 9). Deze benadering ontstaat vanuit waardencategorisering, namelijk wat *wel* bewaard moet blijven en wat niet. De categorisering is vanuit de (beleids)praktijk ontstaan en een reden geweest om bepaalde objecten of gebouwen tot erfgoed te bestempelen zodat deze behouden blijven.¹ Bazelmans geeft aan dat de discussie zich hierover de afgelopen jaren verder heeft ontwikkeld dan enkel de vraag wat bewaard moet blijven en wat niet (Bazelmans, 2013, p. 95). Er bestaat niet langer een absolute grens tussen wat waardevol en wat waardeloos is, dus wat waardevol genoeg is om behouden te blijven. Veel eerder wordt gekeken naar die objecten die voldoende potentie bezitten om herontwikkeld te worden.² Hij benoemt een aantal ontwikkelingen binnen de erfgoedzorg die bepalend zijn geweest voor de huidige visie op erfgoed.

Ten eerste verschuift de aandacht volgens Bazelmans van het object naar het verhaal dat het object vertelt, of de beleving die het object genereert bij de gebruiker en er wordt gekeken naar welke rol dit kan spelen in herontwikkeling (Bazelmans, 2013, p. 89-96). Door deze verschuiving werd voor het eerst een verbinding gelegd tussen erfgoedzorg en ruimtelijke ontwikkeling. Ten tweede heeft dit tot een nieuwe waarderingssystematiek geleid, waar naast de cultuurhistorische waarden van een gebied of object, ook de belevingswaarde, gebruikswaarde en de kwaliteit een belangrijke rol spelen. Die betekenis, de beleving die een gebied kan genereren, bepaalt dan of een gebied of object geschikt is voor

¹Er zijn vele discussies gaande over het begrip en de definitie van (cultureel) erfgoed. Voor deze thesis is het niet van belang verder in te gaan op die discussie, maar is het om verwarring te voorkomen wel belangrijk te vermelden welke definitie in deze thesis wordt aangehouden. In zijn boek *Op zoek naar de geschiedenis van het landschap* (2010) definieert hoogleraar Erfgoedstudies aan de Vrije Universiteit Amsterdam Hans Renes erfgoed als volgt: “Het moet ‘anders’ zijn. Het moet verwijzen naar een periode die verschilt van de huidige. (...) Erfgoed maakt deel uit van discussies over visies op het verleden en vormgeving van de toekomst. (...) In feite gaat het over de vraag welke herinneringen aan het verleden men voor de huidige en volgende generaties belangrijk vindt.” (Renes, 2010, p.134-135). Renes verwijst in zijn definitie van erfgoed als een van de weinige auteurs naar het heden en de toekomst en juist bij herontwikkeling van erfgoed zijn die aspecten van belang.

² Prof. dr. Jos Bazelmans is Jos Bazelmans is bijzonder hoogleraar Monumentenzorg aan de Vrije Universiteit Amsterdam. Hij is tevens Manager Sector Kennis Onroerend Erfgoed Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed waar hij leiding geeft aan onderzoekers op het gebied van het archeologische, maritiem-archeologische, landschappelijke, stedenbouwkundige, roerende en gebouwde erfgoed, zo valt op zijn persoonlijke website te lezen. Hij is daarnaast betrokken bij verscheidene uitvoerings- en kennisprogramma's van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap en de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed waar hij regelmatig een adviserende rol vervult (Josbazelmans.nl, 2014).

herontwikkeling (Bazelmans, 2013, p. 89-96). Tot slot benoemt Bazelmans dat bij herontwikkeling niet langer enkel het monument (object) centraal staat, maar dat de erfgoedzorg zich op het gehele gebied richt, zoals al eerder aangegeven in de inleiding (pag. 4) door Meurs (Hamersveld, 2013, p. 34).

Alles behouden wat in cultureel, sociaal of economisch opzicht belangrijk is, is uiteraard onmogelijk. Daarom richten overheden zich volgens Elvira Sweet, gedeputeerde van Cultuur van de provincie Noord-Holland, niet langer enkel op de intrinsieke waarde van een monument of object maar wordt er gekeken naar de *cultuurhistorie* die essentieel is voor een aantrekkelijk leef- en vestigingsklimaat en het (cultuur)toerisme in een gebied (Sweet, 2013, p. 38). Het inzicht dat erfgoed als tastbaar verleden op die manier iets kan bijdragen aan het ontwikkelen van historisch besef, het begrip van waarden en tradities en waardering voor de eigen leefomgeving is groeiende in de Nederlandse samenleving. Dat is niet altijd het geval geweest, maar is ontstaan sinds de Monumentenwet in 1961.

1.2 Monumentenbeleid van het Rijk: een korte geschiedenis

In 1961 kreeg de monumentenzorg voor het eerst in Nederland een wettelijke basis in de vorm van de Monumentenwet die was bedoeld om tegenwicht te bieden aan de sloop van historische gebouwen tijdens de wederopbouw na de Tweede Wereldoorlog. Maar deze zorg was destijds voornamelijk gericht op het aanwijzen van beschermde rijksmonumenten. In de jaren 60 en 70 kwamen daar stads- en dorpsgezichten bij (Plasterk, 2009, p. 3).

Ruim tien jaar na de vastlegging van de Monumentenwet ontstaat er in 1975 een keerpunt in het monumentenbeleid (Plasterk, 2009, p. 4; Bazelmans, 2013, p. 90; Haasdonk, 2013, p. 119). Hier worden verschillende redenen voor gegeven. Plasterk geeft in zijn beleidsbrief aan dat vanaf 1975 de cultuurhistorische waarden van binnensteden steeds meer herkend en gewaardeerd werden door nationale en lokale overheden (Plasterk, 2009, p. 4). Volgens Bazelmans, die zich voor zijn onderzoek voornamelijk richt op de cultuurpolitieke – filosofische en financiële aspecten van erfgoedzorg, ligt aan deze verschuiving een transformatie van een industriële productie-economie naar een postmoderne beleveniseconomie en –cultuur ten grondslag. Deze vond ook volgens hem plaats in de westerse wereld na 1975 (Bazelmans, 2013, p. 90). Daarna stimuleerde de Wet op de Stads- en Dorpsvernieuwing uit 1984 de restauratie van waardevolle gebouwen, die hierdoor vaak hun woonbestemming terugkregen. Ook hieruit blijkt de waardering voor de cultuurhistorie.

Vervolgens werden vanaf de jaren 80 en 90 gemeentelijke monumenten aangewezen, waarvan we er tegenwoordig ongeveer 40.000 hebben (Plasterk, 2009, p. 4). Niet alleen gemeenten maar ook provincies kregen in die tijd ongeveer duizend gebouwen en landschappelijke structuren aangewezen als monument. De ruimtelijke inrichting van Nederland bestaat hierdoor uit rijks-, provinciale en gemeentelijke monumenten, stads- en dorpsgezichten en natuurmonumenten. De cultuurhistorische waarden spelen een centrale rol in de selectie en aanwijzing hiervan. Om te waarborgen dat er steeds een integrale afweging van alle belangen plaats zou vinden in deze selectie (waaronder dus het cultuurhistorisch belang), is Nederland in 1994 toegetreden tot het Verdrag van Grenada. Hierin staat beschreven dat de ‘bescherming van het architectonische erfgoed een essentieel doel is van de ruimtelijke ordening: niet alleen bij de planologische uitwerking, maar ook bij het vormgeven aan ontwikkelingen’ (Plasterk, 2009, p. 4).

Belvedere programma

Zoals al eerder duidelijk werd (pag. 8), verschuift de aandacht in het beleidsveld monumentenzorg van puur behoud naar ontwikkeling. Aan deze verschuiving ligt de eerder genoemde transformatie van een industriële productie-economie naar een beleveniseconomie en –cultuur ten grondslag volgens Bazelmans (Bazelmans, 2013, p. 90) Vanaf die periode tot aan het eerste decennium van de 21^e-eeuw is een nieuw perspectief op erfgoed ontstaan. Waar eerder het behoud in het beleidsveld erfgoedzorg centraal stond, staat vanaf dan ‘behoud door ontwikkeling’ centraal (Bazelmans, 2013, p. 90; Haasdonk, 2013, p. 119). In lijn met deze verschuiving staat het Belvedere programma, dat als strategie ‘Behoud door ontwikkeling’ heeft.³ Het programma liep van 1999 tot en met 2009 en stimuleerde de inzet van cultuurhistorie bij ruimtelijke transformaties (Plasterk, 2009, p. 7; Belvedere.nu, 2014). De nota geeft een visie op de wijze waarop met cultuurhistorische kwaliteiten van het fysieke leefmilieu (bijvoorbeeld monumenten maar ook landschappen) in de toekomstige ruimtelijke inrichting van Nederland kan worden omgegaan, en geeft aan welke maatregelen daartoe moeten worden getroffen. Een ontwikkelingsgerichte benadering staat daarbij centraal (Nota Belvedere, 1999, p. 7). In de nota wordt niet alleen advies gegeven aan publieke organisaties zoals het Rijk, provincies en gemeenten maar ook aan de waterschappen, universiteiten, projectontwikkelaars en de praktijk (Nota Belvedere, 1999, p. 6).

Modernisering Monumentenzorg

In de cultuurnota ‘Kunst van leven: hoofdlijnen cultuurbeleid’ (2007) heeft Plasterk een koerswijziging aangekondigd waarbij hij twee hoofdlijnen aangeeft: ‘van objectgericht naar omgevingsgericht’ (meer samenhang tussen monumentenzorg en ruimtelijke ordening) en van ‘conserverend naar ontwikkelend’ (behoud door ontwikkeling). In de cultuurnota is het onderwerp monumentenzorg opgenomen in de paragraaf ‘Mooier Nederland’ waarin een verbinding wordt gelegd met het architectuurbeleid. De inrichting van Nederland moet als culturele opgave worden opgepakt. Monumentenzorg moet gaan bijdragen aan een duurzame gebiedsontwikkeling en betrokken worden bij belangrijke maatschappelijke vraagstukken zoals de herstructurering van aandachtswijken en de wateropgave (Plasterk, 2007, p. 27-29). In MoMo beschrijft Plasterk welke plaats er wordt voorzien voor het monumentale erfgoed in de huidige Nederlandse samenleving. Daarvoor worden drie pijlers geïntroduceerd, die een basis geven aan een nieuwe, gemoderniseerde monumentenzorg. Vervolgens worden deze vertaald naar concrete maatregelen (Plasterk, 2009, p. 1). De belangrijkste punten uit de brief zullen nu geschetst worden.

1.3 Beleidsbrief MoMo

Het draagvlak voor de monumentenzorg in Nederland is groot. Dat blijkt uit de betrokkenheid van burgers: ruim 750.000 mensen zijn lid van één van de circa duizend historische verenigingen in Nederland en daar komen nog duizenden mensen bij die betrokken zijn bij

³ Het programma is een samenwerking tussen verschillende partijen zoals de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Stichting Erfgoed Nederland, het Nationaal Restauratiefonds, het Stimuleringsfonds voor Architectuur en de Rijkswaterstaat. Het programma is gebaseerd op de Nota Belvedere, die in 1999 uitgebracht is door de ministeries van OCW, Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieu (VROM), Verkeer en Waterstaat (VW) en Landbouw, Natuurbeheer en Visserij (LNV) (Nota Belvedere, 1999, p. 2).

monumentenorganisaties, aldus minister Plasterk (Plasterk, 2009, p. 1). Ook bezoeken jaarlijks een miljoen mensen de Open Monumentendag. Bij de Leerfabriek in Oisterwijk kwamen 3000 betrokkenen kijken naar de oude leerlooierij, waar de herontwikkeling nog gaande is.

De grote belangstelling voor monumenten is volgens Plasterk ten eerste te wijden aan de esthetiek van de gebouwen of objecten, mensen vinden het mooi (Plasterk, 2009, p. 2). Maar ook is het van belang de monumenten te behouden voor de betekenis(sen) die zij verkregen hebben door de tijd heen. Om de monumenten te behouden, zal het monumentenbeleid in moeten spelen op de veranderingen die de tijd met zich meebrengt en is het beleid toe aan modernisering, zo legt hij uit in zijn brief die mede namens de ministeries van LNV en VROM is geschreven. (Plasterk, 2009, p. 2).

De visie van Plasterk op de invulling van het nieuwe monumentenbeleid rust op drie pijlers. De eerste pijler is “het geheel van de cultuurhistorische belangen meewegen in de ruimtelijke ordening”. Niet alle plaatsen van herinnering of plaatsen waar generaties lang waarden zijn gerealiseerd kunnen tot beschermd monument of gezicht bestempeld worden, maar deze zijn wel onderdeel geworden van de wijze waarop Nederland is ingericht. Bij goede ruimtelijke ordening zou er volgens Plasterk een integrale afweging van alle belangen moeten plaatsvinden. Een van die belangen is de cultuurhistorie, zo geeft hij aan. Om cultuurhistorische waarden in een gebied te beschermen zonder dat deze per se als monument benoemd moeten worden, is een bestemmingsplan als instrument hiervoor gewenst.

Gemeenten zullen volgens Plasterk dan ook rekening moeten gaan houden met de cultuurhistorische waarden bij het vaststellen van een bestemmingsplan. In 2012 wordt dit wettelijk verplicht. Verbouwingen of structurele aanpassingen kunnen niet meer gedaan worden zonder rekening te houden met ‘het verhaal van de plek’ (Haasdonk, 2013, p. 119). De beleidsmatige visie op de cultuurhistorische waarden zal in structuurvisies worden beschreven door de gemeente, provincie en het Rijk (Plasterk, 2009, p. 4-5). Een reden voor deze nieuwe visie is om het voor betrokken burgers te vergemakkelijken inspraak te krijgen in de ruimtelijke ontwikkelingsplannen en het risico te verkleinen dat er met een plan gestart wordt zonder dat de cultuurhistorie hierin wordt meegewogen.

“Krachtiger en eenvoudiger regelgeving” is de tweede pijler waar de nieuwe monumentenzorg op moet gaan rusten volgens Plasterk. Dit houdt in dat er minder, kortere en eenvoudiger procedures komen voor mede-overheden, burgers en eigenaren (Plasterk, 2009, p. 6). Hij geeft aan hierdoor extra te kunnen investeren in de kwaliteit van de monumentenzorg. De transformaties en herbestemmingen van panden, (industriële) complexen, landschappen en naoorlogse woonwijken komen centraal te staan in het gemoderniseerde monumentenbeleid. Zowel burgers als erfgoedexperts zullen hierin betrokken worden en de kennis die zij beide hebben over een bepaald gebouw of gebied wordt ingezet voor het behoud en de verdere ontwikkeling. De overheid treedt op als partner. De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed zal daarnaast als kenniscentrum gaan functioneren (Plasterk, 2009, p. 6).

De derde en laatste pijler waar het moderne monumentenbeleid op gericht is, is “het bevorderen van herbestemmingen”. Plasterk hoopt door herontwikkeling te bevorderen de leegstand van kerken, scholen, boerderijen en industriële complexen tegen te gaan. Dit is een opgave die de komende tien jaar groter zal worden, omdat de veranderingen in de

maatschappij (bijvoorbeeld de verzuiling en ontkerkelijking, vergrijzing, productie naar lagelonenlanden, verstedelijking van dorpen) vragen om een andere manier van ruimtegebruik. Gebouwen, complexen, terreinen en landschappen kunnen daarmee hun oorspronkelijke functie verliezen.

Herontwikkeling en/of functieverandering is daarom urgent voor sommige monumenten die anders door verval hun cultuurhistorische waarden kunnen verliezen. Bij functieverandering moet volgens Plasterk rekening gehouden worden met de cultuurhistorische waarden van dat gebied of complex (zoals al aangegeven is bij de eerste pijler) maar zal een gebied/complex wel moeten meebewegen met de tijd. Dat betekent dat aanpassingen die aan een monument gedaan worden dus niet per definitie waardeverlies met zich meebrengen volgens Plasterk. Een herbestemming van een gebouw of complex kan het gebruik en de mogelijkheden tot behoud van het erfgoed juist vergroten (Plasterk, 2009, p. 7). Deze stelling deelt ook Bazelmans, zoals al te lezen was op pag. 8 (Bazelmans, 2013, p. 95).

1.4 Monumentenbeleid provincie Noord-Brabant

Nu duidelijk is geworden hoe het monumentenbeleid van het Rijk zich heeft ontwikkeld tussen 1999 en 2014, is het voor deze thesis belangrijk om helder te krijgen op welke manier het monumentenbeleid van de provincie Noord-Brabant zich heeft ontwikkeld en zo een antwoord op de tweede deelvraag te kunnen geven. De provinciale ontwikkelingen die voor dit onderzoek van belang zijn beginnen in 2010 met de ‘Agenda van Brabant’, de actuele nota van de provincie, waarin zij haar agendapunten uiteenzet voor de komende jaren met een doorlooptijd tot 2018. Hieronder valt ook het erfgoedprogramma genaamd de ‘Erfgoedfabriek’. Het provinciale beleidsproces zal nu verder uiteengezet worden.

Agenda van Brabant: Grootschalige Cultuurhistorische Complexen

De provincie heeft net als het Rijk te maken met een financiële crisis, zo is te lezen in de *Agenda van Brabant* (2010, p. 1). Hierdoor zijn sindsdien de omstandigheden en opgaven voor Brabant in korte tijd veranderd (Van den Berg, 2010, p 1). Dit houdt in dat de provincie een ander soort rol heeft gekregen, met een andere invulling van taken. Vernieuwend is bijvoorbeeld dat in het nieuwe beleid de integrale opgave centraal staat, dat wil zeggen dat er vanuit verschillende clusters en afdelingen integraal (volledig) samengewerkt wordt (Van den Berg, 2010, p. 1). Om vorm te kunnen geven aan het beleid heeft de provincie dus de *Agenda van Brabant* opgesteld, een programma dat zich richt op het behoud van duurzame welvaart en welzijn in het veranderende speelveld (Van den Berg, 2010, p. 1-15).

Onderdeel van de Agenda van Brabant is de start van het project ‘Grootschalige Cultuurhistorische Complexen’ in 2010. Dit project wordt vanuit een integraal perspectief ingestoken door de clusters ruimte, cultuur en economie (Van der Klis-van Lanen en De Bruijn, 2010, p. 3). Er zijn in dit project vijf investeringsdomeinen benoemd en één van de domeinen is het Brabants Mozaïek, waar monumenten onder vallen.⁴ “Het mozaïek moet worden behouden en verder ontwikkeld. Dit doen we door de identiteit van stad en land

⁴Met het Mozaïek van Brabant wordt de enorme afwisseling en het contrast tussen stad en land, tussen stad en dorp en tussen steden of dorpen onderling bedoeld (Provincie Noord-Brabant, 2007, p. 6).

leidend te laten zijn voor nieuwe ruimtelijke ontwikkelingen. De grote cultuurhistorische complexen in hun unieke regiospecifieke landschappelijke omgeving zijn de dragers van de identiteit van de Brabant Mozaïek.” (Van der Klis-van Lanen en De Bruijn, 2010, p. 1).

Deze complexen worden door de provincie “identiteitsdragers” of “iconen” van Brabant genoemd en worden volgens de provincie bedreigd in hun voortbestaan door het verlies van hun eigenlijke functie(s). In Brabant staan zo’n honderd kloosters, fabrieken, kazernes en kastelen die van betekenisvol zijn (geweest) voor Brabant. Veel van deze erfgoedcomplexen staan leeg of dreigen gesloopt te worden. Met het programma de Erfgoedfabriek knapt de provincie een aantal van deze gebouwen op, zodat de complexen een nieuwe functie kunnen krijgen. Op die manier blijven hun verhalen levend en blijven de karakteristieke gebouwen in het landschap behouden.” (Van der Klis-van Lanen en De Bruijn, 2010, p. 2)

Volgens de provincie is dit een vernieuwende manier van omgaan met erfgoed, waar ‘behoud door ontwikkeling’ centraal staat en ruimte, economie en cultuur integraal samenkomen (Van der Klis-van Lanen en De Bruijn, 2010, p. 1-2). Doelstelling van de provincie is uiteindelijk om zoveel mogelijk erfgoedcomplexen te herontwikkelen, afhankelijk van de beschikbare financiële middelen en de mate waarin de herontwikkeling aansluit bij gestelde maatschappelijk-inhoudelijke doelstellingen (Van der Klis-van Lanen en De Bruijn, 2010, p. 4).

De provincie probeert voor het project *Grootschalige Cultuurhistorische Complexen* op verschillende niveaus samenwerkingen aan te gaan met (externe) partners die willen financieren in de totale herbestemming van een grootschalig cultuurhistorisch complex en/of partners die per locatie het meest geschikt zijn om deel te nemen. Dat laatste gebeurt middels *call for proposal*, waarbij overheden, complexeigenaren, ontwerpers en marktpartijen de kans krijgen om hun plan in te leveren voor de inrichting, herbestemming en exploitatie van een locatie (Van der Klis-van Lanen en De Bruijn, 2010, p. 3). Het plan moet in ieder geval een kwaliteits-, investerings- en financieringsparagraaf bevatten en er moet in beschreven staan hoe het plan bijdraagt aan de doelstellingen en kerntaken van de *Agenda van Brabant* (Van der Klis-van Lanen en De Bruijn, 2010, p. 3).

Financiering en voorwaarden

De provincie zal alleen die complexen financieren die niet volledig door de markt kunnen worden gefinancierd. In dat geval is de rol van de provincie die van financier of risicodragend participant bij de herontwikkeling. “We subsidiëren niet, maar investeren bij voorkeur via (risicodragende) participatie, zoals bijvoorbeeld *revolving funds*, garantiefondsen, participatiefondsen, *benefit sharing*, Publiek-Private Samenwerking (PPS-constructies), etc.” (Agenda van Brabant, 2010, p. 99).

De provincie is dus niet alleen subsidieverstrekker, maar ook meewerkend partner. Het streven van de provincie is om samen met de partners te investeren en deze investering terug te verdienen. Dat bedrag kan dan gebruikt worden voor nieuwe herontwikkelingen. Het terugverdienen van een investering geschiedt bijvoorbeeld door de aan-en verkoop van een complex en in het bijzonder wordt nog benoemd dat er bij een financieringsstructuur altijd moet worden uitgegaan van marktconforme condities, om in de samenleving geen discussie op te roepen over staatssteun (Van der Klis-van Lanen en De Bruijn, 2010, p. 4). Bovendien is

er een aantal voorwaarden of criteria waar een grootschalig cultuurhistorisch complex of locatie aan moet voldoen, wil de provincie überhaupt overgaan tot herontwikkeling, zie hiervoor bijlage 2: Statenvoorstel 78 10 Grootschalige Erfgoedcomplexen.

1.5 Erfgoedfabriek

De Erfgoedfabriek is de naam waaronder het project ‘Grootschalige cultuurhistorische erfgoedcomplexen’ werkt. Het programma is in verschillende thema’s onderverdeeld. De Erfgoedfabriek: Ontwikkelt, Ontmoet, Werkt, Denkt, Toont en Onderneemt (Brabant.nl, 2014). Jongeren spelen in dit programma ook een rol, waar een aparte lijn voor is ontwikkeld: JOB-house. Dit staat voor Jij Ontwikkelt Brabant. Het programma loopt in ieder geval nog tot 2018 en de doelstelling is om dan twintig erfgoedcomplexen een herbestemming gegeven te hebben. Het beleidsproces van een herbestemmingstraject is voorafgaand aan de start van het programma vastgesteld en verloopt in diverse fases. Het beleidsproces wordt door onderstaande tabel (fig. 1.1) in kaart gebracht.

Onderstaande tabel heeft dus betrekking op het gehele beleidsproces van het erfgoedprogramma van de provincie tussen 2010 en 2018. De provincie heeft tevens een ontwikkelingstraject opgesteld per erfgoedcomplex, dat ook uit een aantal fases bestaat. De eerste fase in een herontwikkelingstraject is de *intakefase*. Hier voert de provincie een globale toetsing uit op elk nieuw aangebracht erfgoedcomplex. Deze eerste fase bepaalt of een erfgoedcomplex geschikt bevonden wordt voor herbestemming door te onderzoeken of het complex aan eerder genoemde criteria voldoet. Wanneer de toetsing na de intakefase positief

Fase	Onderdelen	Tijdsvak
1. Opzet	Inrichting organisatie	december 2010
2. Voorbereidende uitvoering en kwaliteitsborging	- Aantrekken van mede-investeerdere - Selectie locaties - Call for proposals	2011-2013
	Start kwaliteitsborging: -Wetenschappelijk onderzoek -Regio raadpleging -Regionaal beeldverhaal & provinciale agenda Ruimtelijke Kwaliteit -Kwaliteitsbewaker cultuurhistorie	
3. Verdere uitvoering en verbinding complexen onderling	Belangwekkende cultuurhistorische complexen zijn toekomstvast herbestemd en versterken de regionale identiteit. Het regionaal beeldverhaal, verbindt de onderlinge complexen.	2013-2018
4. Afronding	De complexen vormen de iconen van Brabant Culturele Hoofdstad en genereren nationale en internationale exposure.	2018-2020

(Van der Klis-van Lanen en De Bruijn, 2010, p. 6)

blijkt, komt het complex in aanmerking voor de volgende fase van het proces: de *verkenningsfase* (Het nieuwe herbestemmen in Brabant: Grote Erfgoedcomplexen: verkenningen en projecten, 2013, p. 8-9).

Onder verkennen verstaat de provincie “het in kaart brengen van de integrale opgave” (Het nieuwe herbestemmen in Brabant: Grote Erfgoedcomplexen: verkenningen en projecten, 2013, p. 8-9). In deze fase schetst de provincie de uitgangspunten van het te herontwikkelen erfgoedcomplex zoals het concept, duurzaamheid, het proces en de financiën. Uiteindelijk kan de provincie aan de hand van die uitgangspunten bepalen of zij een participatiemogelijkheid ziet in het complex. “De uitkomst van de verkenning wordt ter besluitvorming aan Provinciale Staten voorgelegd met de vraag of Gedeputeerde Staten met het onderhandelingstraject mag starten.”

Tenslotte wordt in de laatste fase, de *projectfase*, overgegaan tot de start van een herbestemmingsproject na een positief onderhandelingsresultaat en een eigendomsoverdracht (Het nieuwe herbestemmen in Brabant: Grote Erfgoedcomplexen: Verkenningen en projecten, 2013, p. 9). Wanneer er uiteindelijk overgegaan wordt tot herontwikkeling van een complex of locatie, volgt een nieuw herontwikkelingstraject niet lang daarna en is er veelal sprake van een groeimodel (Het nieuwe herbestemmen in Brabant: Grote Erfgoedcomplexen: Verkenningen en projecten, 2013, p. 8).

Iedereen in de samenleving kan en mag een plan indienen voor herontwikkeling van een erfgoedcomplex. Dit kunnen overheden, eigenaren, ontwerpers, marktpartijen, ontwikkelingsbedrijven, investeerders en particulieren zijn (Van den Berg, 2010, p. 3). Het komt veelvuldig voor dat verschillende partijen samenwerken en allianties vormen en er dus niet één partij verantwoordelijk is voor de herbestemming. Het beleidsproces maar ook de uitvoering ervan is wegens de diverse belangen die partijen hebben daarom ingewikkeld (Van den Berg, 2010, p. 3).

Er is nu helder geworden op welke manier de processen van het rijks- en provinciale monumentenbeleid zijn verlopen. Bij het Rijk is voor de monumentenzorg de beleidsbrief MoMo opgesteld, waar herbestemming en de rol van de burger een centrale plaats innemen. Bij de provincie is voor de monumentenzorg de Erfgoedfabriek in het leven geroepen, een programma dat herontwikkeling van erfgoedcomplexen stimuleert. Nu wordt verder ingegaan op de rol van de burger in het monumentenbeleid van het Rijk en de provincie Noord-Brabant.

Hoofdstuk 1, deel 2: participatie in de monumentenzorg

1.2.1. Burgerparticipatie in rijksbeleid

De (participatie-)trend om burgers de mogelijkheid te bieden deel te nemen aan beleidsontwikkeling en –uitvoering, lijkt zich in allerlei aspecten van de samenleving te hebben doorgezet: in de zorg, in de energie, bij verzekeringen, de landbouw en dus ook bij de herbestemmingen van gebouwen en complexen (Gelinck en Strolenberg, 2013). Koning Willem-Alexander refereerde eraan in zijn troonrede, toen hij aangaf dat de verzorgingsstaat in Nederland langzaam plaats maakt voor een participatiesamenleving. De reden voor deze omslag is de economische crisis waar Nederland mee kampt. Nederland, volgens de Rijksoverheid een land met een ‘compacte overheid’, waar de burger zelf

verantwoordelijkheid dient te nemen voor het eigen leven en de eigen leefomgeving, voor zover dat mogelijk is (Rijksoverheid.nl, 2014).

Het woord participatie is niet nieuw en werd in de jaren 90 al door Wim Kok gebruikt. Nu pas, ruim twee decennia later, lijkt het begrip nieuw leven ingeblazen. Vooral binnen de ruimtelijke ordening staat burgerparticipatie centraal. De initiatiefnemers of deelnemers aan ruimtelijke ordeningsplannen zijn burgers die betrokken zijn bij een gebouw of complex vanuit hun eigen geschiedenis of ervaring. Deze burgers kiezen ervoor om zelf te participeren in een herontwikkelingsproces, of deze uit eigen initiatief te starten. De burger neemt tegenwoordig bijvoorbeeld de rol van ondernemer, initiator of producent op zich. Eerder was dat volgens de Kennisbank Herbestemming een ander soort rol, meer afstandelijk, zoals de rol van protesteerder tegen het slopen van een gebouw (Kennisbankherbestemming.nl, 2014).

Het is belangrijk te weten welke betekenis zowel in theorie als in de praktijk aan burgerparticipatie wordt gegeven, om de ambiguïteit van het begrip weg te nemen. Er is namelijk onduidelijkheid over wat burgerparticipatie nu precies is en dat bemoeilijkt het om burgerparticipatie binnen beleid en bestuur te kunnen plaatsen. Zo is het lastig te duiden of de ‘ruimte voor de burger’ zoals die gegeven wordt door de overheid, zorgt voor zoveel vrijheid als wordt geclaimd, of dat de burger juist door de overheid wordt ingezet of aansprakelijk wordt gehouden (Ossewaarde 2006; RMO, 2006; Jonkers, 2008, p. 12). Deze onduidelijkheden zorgen voor begripsverwarring en bovendien kan het ertoe leiden dat een gerichte burgerparticipatiestrategie uitblijft (Jonkers, 2008, p. 12).

De betekenis van burgerparticipatie voor deze thesis is gericht op de verbondenheid tussen overheid en burger, waar de burger zelf meedenkt of werkzaamheden verricht, maar met oog op het collectief belang. De overheid dient tenminste de rol van facilitator op zich te nemen (in de vorm van financiële middelen, voorzieningen of andere vormen). In vergelijking met de beschrijving van de rol van de burger door de Kennisbank Herbestemming, vraagt de bepaling van de precieze vorm van burgerparticipatie dus om meer nuance.

Burgerparticipatie in de beleidswetenschap

Burgerbetrokkenheid is volgens de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) en de Raad voor het Openbaar Bestuur (ROB) van belang voor een ‘levendige democratie’. (De motieven die de overheid heeft om burgers te betrekken bij het beleid komen in het tweede hoofdstuk nog uitvoerig aan bod.) In de publicatie *Het gezicht van de publieke zaak* (WRR, 2010) geven Van der Veen et al. aan dat burgerparticipatie in de praktijk vaak anders verloopt dan op papier. In de praktijk mogen burgers vooral meepraten en meedenken in debatten, burger-jury’s, consensusconferenties, focusgroepen en meer van dit soort mechanismen, stellen zij. Meestal mogen burgers niet echt meedoen in het bestuur (Keulartz, 2009). “Ze krijgen dan wel de beleving van het openbaar bestuur voorgeschoteld maar niet de ervaring” (Dijstelbloem et. al, 2010, p. 297). Omdat er een verschil is in participatie op papier en in de praktijk, is het volgens hen moeilijk om te onderzoeken wat beleidsmakers kunnen doen om burgers beter te betrekken (In: Dijstelbloem et. al, 2010, p. 297).

De WRR benadrukt nogmaals in de publicatie *Vertrouwen in burgers* (2012) het belang van het betrekken van burgers bij het beleid door meedoen. Volgens de WRR is participatie nog te eenzijdig gericht op de planningsfase van beleid en gaat het vooral uit van het perspectief van beleidsmakers: burgers mogen meepraten over plannen van de overheid, maar niet meedoen.

Het verbreden van beleidsparticipatie naar andere beleidsfasen zal betekenen dat burgers ook bij de agendavorming, beleidsuitvoering en crisisbeheersing betrokken worden (Knottnerus et al., 2012, p. 11).

Volgens de WRR is burgerparticipatie een maatschappelijk vraagstuk geworden waar ideaal en werkelijkheid te ver van elkaar gescheiden blijken te zijn. Zij achten een beleidsdoorbraak hierin daarom noodzakelijk (Knottnerus et al., 2012, p. 123; ROB, 2012, p. 11) In het WRR-rapport *Vertrouwen in burgers* (2012) is dan ook onderzocht wat beleidsmakers kunnen doen om burgers beter te betrekken bij het beleid. Een definitief antwoord daarop is gezien de complexiteit van de huidige samenleving niet mogelijk, stellen zij. Wel proberen zij de ontwikkelingen op het gebied van burgerbetrokkenheid te duiden en hiermee een basis te bieden voor het handelen hierin.

Dit verschil tussen theorie en praktijk heeft verschillende gevolgen. Niet alleen kan het vertrouwen van de burger in de overheid verminderen als zij het idee hebben dat zij uiteindelijk niet serieus genomen worden, ook is nog niet duidelijk wat participatie voor effect heeft op het beleid omdat er nog weinig onderzoek naar gedaan is. Dat betekent dat het voor burgers nog niet helder is of het zinvol is om te participeren: “Het cynisme over participatie-initiatieven dat soms ontstaat, laat zich vanuit een producentenbenadering verklaren; mensen denken de kans te krijgen om vorm te geven aan hun omgeving, maar worden alleen maar gehoord en hebben vervolgens vaak geen inzicht in wat er met hun ideeën is gebeurd. Een producentenbenadering wijst erop dat meedenken eigenlijk ook een vorm van meebesturen (coproduceren) hoort te zijn, in de zin dat het geen zin heeft om mee te denken wanneer beleidsmakers niet aannemelijk kunnen maken dat meedenken van invloed is op het uiteindelijke besluit. De Algemene Wet Bestuursrecht benoemt dat belang ook, maar over de invloed van procedures die niet voortkomen uit een wettelijk recht tasten we vaak in het duister.” (Dijstelbloem et. al, 2010, p. 298)

De WRR probeert de regering daarom aan te zetten tot verandering in de manier van omgaan met participatie en de inzet ervan. Volgens hen gaat het bij een democratie die zichzelf voortdurend wil aanpassen aan technologische en maatschappelijke ontwikkelingen om het “besturen van het onbestuurbare”. Dat is alleen mogelijk als beleidsmakers een gepaste ruimte laten voor burgers: weten wanneer ze nodig zijn en wegblijven als dat niet het geval is (Knottnerus et al, 2012, p. 15; ROB, 2012, p. 134;). Op die manier kunnen burgers dus serieus genomen worden, wanneer zij daadwerkelijk nodig zijn.

Burgerparticipatie bij ruimtelijke ordening

Het recente perspectief ‘behoud door ontwikkeling’ leidde tot een grotere betrokkenheid van marktpartijen en publiek. Een gedecentraliseerde verantwoordelijkheid voor erfgoed (op bestuurlijk niveau) resulteerde in diverse samenwerkingen buiten het publieke domein, waardoor erfgoed en monumentenzorg steeds meer het domein van burgers is geworden (Bazelmans, 2013, p. 90). Deze ontwikkeling zal nu verder uitgediept worden. Dan kan er een antwoord geboden worden op de tweede deelvraag, namelijk welke rol burgerparticipatie in het (Rijks- en provinciaal) monumentenbeleid speelt.

Een goede plan- en besluitvorming over erfgoed en ruimtelijke ontwikkeling vraagt om een grotere en betere betrokkenheid van alle (betrokken) partijen (Bazelmans, 2013, p. 22). De burger kan hierin een belangrijke rol vervullen. Dit is niet alleen in theorie gewenst,

maar lijkt een trend te zijn die zich van onderop heeft ontwikkeld. Deze initiatieven die van onderop geïnitieerd worden, staan tegenover een top-down benadering: “Het is niet meer de overheid die het allemaal bedenkt, financiert, aan de man brengt en uitvoert. Weliswaar is deze omslag van overheidszijde mede ingegeven door de financiële onhoudbaarheid van de verzorgingsstaat, feit is wel dat burgers steeds vaker zelf initiatieven opstarten om hun eigen leefomgeving te verbeteren.” (Kennisbankherbestemming.nl, 2014).

Ook al vindt er een ontwikkeling plaats waar de hogere participatieniveaus steeds vaker kunnen voorkomen, toch blijkt een ’bottom-up’ benadering, waar de burger zelf initiatief neemt en beslissingen maakt, bijvoorbeeld over de eigen leefomgeving, niet altijd mogelijk. Dit komt doordat voor de meeste zaken wettelijk is vastgelegd dat in een democratie hiervoor het bestuur en de volksvertegenwoordiging zijn aangesteld (Dijstelbloem et al., 2010, p. 297). In het geval van Ruimtelijke Ontwikkeling (R.O.) geldt vaak een wettelijk verplichte inspraak. De ruimtelijke thema’s (R.O., inrichting en beheer openbare ruimte, bouwen, verkeer, natuur, milieu) zijn het meest geschikt voor participatie omdat individuele inwoners, of een categorie daarvan specifieke informatie en/of ervaringskennis over dit beleidsonderwerp hebben.

Bovendien zijn de ruimtelijke thema’s het meest geschikt voor brede groepen, omdat elke inwoner ermee te maken heeft of krijgt. In hoeverre de betrokkenheid van burgers uiteindelijk gewenst of mogelijk is, hangt af van de wet- en regelgeving van overheden en de financiële/bestuurlijke middelen die beschikbaar zijn (Gelinck en Strolenberg, 2013, p. 8).

Burgerparticipatie in het rijksmonumentenbeleid

De betrokkenheid van burgers in de monumentenzorg is altijd al groot geweest, maar deze wordt steeds groter. Dit is te merken aan de grote belangstelling voor de Open Monumentendag en de lidmaatschappen bij diverse monumentenorganisaties zoals al vermeld is in de inleiding van dit hoofdstuk. Plasterk benoemt in MoMo het groeiende aantal burgerbetrokkenen bij de monumentenzorg: “Monumentenzorg wordt steeds meer het domein van burgers. Zij verwerven, al dan niet georganiseerd, steeds meer kennis, verrichten studies en laten weten wat voor hen belangrijk is. De afstand tussen expert en leek wordt steeds kleiner. Zo kunnen lokale betrokkenen meer kennis hebben over een specifiek gebouw of gebied van erfgoed-specialisten. (...) Burgers vinden de vraag naar ‘echt’ en ‘onecht’ weliswaar vaak ook belangrijk, maar meestal zien ze andere zaken belangrijker: de sociale of sociaal-economische functie van een monument, hun beleving van het gebouw, de herinneringen die ze er hebben liggen. Dat perspectief verdient meer ruimte in een modern monumentenbeleid. In het nieuwe stelsel wil ik burgers en maatschappelijke organisaties daarom meer betrekken bij de monumentenzorg.” (Plasterk, 2009, p. 5-6).

Een van de manieren of maatregelen om voor burgers ruimte voor inspraak te creëren is al eerder genoemd op pag. 12, namelijk het inbedden van de cultuurhistorie in het systeem van bestemmingsplannen en structuurvisies, zodat burgers bij de planvorming hun visie kunnen geven (Plasterk, 2009, p. 8). Ook geeft Plasterk aan dat er een selectief en strategisch aanwijzingsprogramma tot stand moet gaan komen in overleg met mede-overheden, burgers en maatschappelijke organisaties, dus burgers bepalen mee welk gebouw, gebied of gezicht voor herontwikkeling in aanmerking komt door zelf (mee) te selecteren (Plasterk, 2009, p. 9). Hij geeft aan dat hij gekozen heeft voor een interactief beleidsproces voor het ontwikkelen

van het nieuwe monumentenbeleid: “Enerzijds omdat het monumentenbeleid een breed maatschappelijk beleidsveld is, met een caleidoscopische verscheidenheid aan betrokkenen. Anderzijds omdat ik deskundigen, burgers, eigenaren en belangengroepen graag wil betrekken bij een proces dat zo belangrijk is als het omvormen van het monumentenstelsel” (Plasterk, 2009, p. 14).

Burgerparticipatie in de praktijk vormgeven

Riet de Leeuw, senior beleidsmedewerkster van de directie Cultureel Erfgoed van het ministerie van OCW stelt in haar essay dat deel van het beleid zal moeten zijn dat van onderop bepaald wordt wat erfgoed is, zoals ook beschreven in het Europese Unesco Verdrag over immaterieel erfgoed. “Het van onderop borgen van (immaterieel) erfgoed past in deze tijd waarin de ontwikkeling van burgerinitiatieven voor cultuurbehoud en –participatie in plaats van beleidsmaatregelen van boven af wordt gestimuleerd. Het faciliteren van die ontwikkeling rekent de overheid tot haar taak” (De Leeuw, 2013, p. 80). Ook Karel Loeff, directeur van Erfgoedvereniging Heemschut en algemeen bestuurslid van Kunsten ’92 is van mening dat de aandacht voor erfgoed behoort tot het publieke belang en daarmee tot de overheidstaken (2013, p. 19). Hierbij ligt de sleutel voor behoud van erfgoed bij de burger zelf, maar dus in samenwerking met de overheid. Met overheid wordt hier voornamelijk een gedecentraliseerde overheid bedoeld, waarin de lokale politiek een grotere rol is gaan spelen de afgelopen jaren (Loeff, 2013, p. 16).

Er is door deze verandering van de rol van de overheid echter wel een vraagstuk ontstaan. Door de bezuinigingen van het Rijk, die doorgevoerd worden naar provincies en gemeenten, is verevening van een locatie, gebied of monument gewenst. De reden hiervoor is dat overheden (zoals een provincie) niet meer alleen de gehele financiële verantwoordelijkheid kunnen dragen van een locatie, gebied of monument, maar op zoek moeten gaan naar medefinanciers (partners). Maar op verevening van een monument of gebied is veelal een ingewikkeld stelsel van beleidskaders en wet- en regelgeving van toepassing. Hierbij zijn vele partijen betrokken, zoals projectontwikkelaars, woningcorporaties, overheden, erfgoedinstellingen, belangenverenigingen en tenslotte de burger. Op welke manier uiteindelijk de herbesteding plaatsvindt en in welke vorm is door dat complexe stelsel en de verschillende belangen ingewikkeld. De noodzaak of wenselijkheid van het behoud en de herontwikkeling van het monument of de locatie is er bij de partijen, maar het daadwerkelijk ingrijpen in het fysieke leefmilieu kan hierdoor dus een langdurig proces worden (Dewulf et al, 2013, p. 86).

De ontwikkelingen hebben uiteindelijk geleid tot een meer complexe manier van samenwerken binnen de erfgoedsector, omdat de verantwoordelijkheid voor de monumentenzorg bij diverse partijen ligt, zoals ook al bleek uit het Belvedere programma en MoMo. Volgens Bazelmans is het daarom belangrijk dat alle partijen dezelfde taal spreken, mits er ruimte blijft voor verschillende soorten waarden die partijen uit willen dragen. Hij benadrukt het belang van een transdisciplinaire aanpak binnen de monumentenzorg: “Bij transdisciplinair onderzoek gaat het om het creëren van een omgeving waarin mensen uit verschillende – ook niet-academische – werelden vormgeven aan wederzijdse relaties en betekenisgeving. Het gaat om een gezamenlijke zoektocht, waarbij de partners aan elkaar gelijkwaardig zijn” (Bazelmans, 2013, p. 21).

Tot de partners behoren volgens Bazelmans onderzoekers, beleidsmakers, adviseurs en eigenaren en burgers/ bewoners (Bazelmans, 2013, p. 96). “Alle mogelijk andere relevante partijen met verschillende kennis, ervaring en vaardigheden werken intensief samen. Zij hebben allemaal de rol van co-innovator en co-onderzoeker en integreren de inhoud van hun verschillende disciplines en professionele achtergronden. Het is daarbij van belang dat kennisproductie ontstaat in de context waarin de nieuwe kennis wordt toegepast. De kennis die geproduceerd wordt, noemen we sociaal robuust. Het uitgangspunt van transdisciplinair onderzoek is dat kennis ontwikkeld wordt in een onderzoekend gesprek over een gezamenlijke praktijk.” (Wiki professionaliseren via leren op de werkplek, 2014 in: Bazelmans, 2013, p. 21).

Ook Meurs beschrijft de verschuiving van de verantwoordelijkheid voor erfgoed, die van experts naar verschillende partijen is komen te liggen zoals stakeholders, bewoners en gebruikers. De omslag van objectgerichte naar gebiedsgerichte monumentenzorg waar de belevingswaarde van de gebruiker een centrale rol speelt, gaat hier ook mee gepaard. Uiteindelijk moeten de diverse partijen elkaar kunnen versterken door samenwerkingen aan te gaan (Hamersveld, 2013, p. 34). Sweet gaat hierin nog een stap verder en meent dat samenwerking het enige middel is om het toekomstige erfgoedbeleid vorm te geven. De overheid dient dan volgens haar als bemiddelaar en aanstichter om diverse partijen te enthousiasmeren voor het behoud en de herontwikkeling van erfgoed. De overheid zal volgens haar moeten leren denken vanuit de behoefte van de gebruiker en is zelf niet verantwoordelijk in het proces, maar fungeert dan eerder als tussenpersoon (Sweet, 2013, p. 38).

De verantwoordelijkheid voor monumenten is dus volgens diverse auteurs verschoven van enkel de overheid naar meerdere partijen: tegenwoordig zal er samen met onderzoekers, beleidsmakers, adviseurs, eigenaren, burgers/ bewoners, projectontwikkelaars, erfgoedinstellingen, onderwijsinstellingen en experts etc. zorg gedragen moeten worden voor het erfgoed. Erfgoed wordt daarmee iets van ons allemaal. Deze verschuiving is recent en heeft in de laatste twee decennia van de 21^e-eeuw plaatsgevonden, waardoor onderzoek naar deze nieuwe benaderingen en het bijpassende erfgoedbeleid nog in de kinderschoenen staat.

Tenslotte is er nog weinig beleid ontwikkeld op herbestemming van erfgoed waarvoor een gezamenlijke verantwoordelijkheid gewenst of noodzakelijk is. In het resterende deel van dit hoofdstuk zal het monumentenbeleid op provinciaal niveau bestudeerd worden, om te beschouwen hoe dit aansluit bij het nationale monumentenbeleid zoals zojuist uiteengezet is.

1.2.2 Burgerparticipatie in provinciaal erfgoedbeleid

In de moderne monumentenzorg is een belangrijke rol weggelegd voor provincies, zo valt te lezen in MoMo. Provincies dienen (mede) te beoordelen welke projecten in een gebied van groot belang zijn en waar het restauratiebudget ingezet zou moeten worden. Ook weten provincies volgens Plasterk welke andere overheden willen participeren in de financiering en dienen zij hier rekening mee te houden. Enkel de projecten waar provincies en gemeenten voor een groot deel zelf de financiële verantwoordelijkheid voor de restauratie van een gebouw of gebied op zich nemen, komen in aanmerking voor rijkssubsidie (Plasterk, 2009, p. 10-11).

Per provincie is het verder verschillend op welke manier er vorm gegeven wordt aan het monumentenbeleid. In de nota *Schatbewaarders van Brabant: kaderstellende notities van 2008-2011* wordt het erfgoed- en monumentenbeleid van de provincie Noord-Brabant voor de periode van 2008-2011 beschreven (Provincie Noord-Brabant, 2008). In deze nota wordt teruggeblikt op het erfgoedbeleid van het jaar 2000-2007 en op de nota *Cultuurhistorie is een werkwoord*, waar de volgende drie pijlers worden beschreven (Schatbewaarders van Brabant, 2008, p. 6):

1. Ruimtelijke Ontwikkeling: cultuurhistorie in een vroegtijdig stadium in het ruimtelijke ontwikkelingsproces inbrengen en door gebiedsgerichte aanpak van cultuurhistorie meer ruimtelijke kwaliteit bewerkstelligen;
2. Participatie: bevordering van de betrokkenheid bij erfgoed, onder andere door opzet van programma's ter versterking van cultuurtoerisme en recreatie;
3. Behoud: ten behoeve van behoud extra inspanning leveren op het gebied van informatief erfgoed, alsmede op het gebied van monumentale bouwkunst, historische geografie en bodemarchief.

Deze drie pijlers bleken volgens de nota *Schatbewaarders van Brabant: kaderstellende notities van 2008-2011* een “stevige basis” voor het beleid van 2008-2011 en zijn daarom ook voor die periode gehandhaafd (2008, p. 9). De provincie beschrijft de visie die zij hebben rond participatie in het erfgoedbeleid als volgt: “De visie van Schatten van Brabant is dat door kunst en cultureel erfgoed met elkaar te verbinden een heel nieuw cultureel aanbod kan ontstaan dat zorgt voor een grotere betrokkenheid van mensen bij erfgoed en kunst [...] De beoogde effecten zijn de versterking van de Brabantse culturele identiteit (bewustwording betekenis van het verleden voor nu), toename van cultuur- en erfgoedparticipatie door jong en oud, versterking van de culturele infrastructuur (samenwerking in culturele netwerken rond een centraal concept) en nieuw aanbod voor breed publiek.” (2008, p. 19-20).

In deze beleidsnota wordt het belang van het behoud erfgoed benoemd en het belang van de bevordering van de betrokkenheid van burgers bij erfgoed. De nota die hierop volgt is de *Agenda van Brabant* (2010). Ook hier wordt als pijler “het bevorderen van de sociale burgerparticipatie en leefbaarheid” genoemd (Agenda van Brabant, 2010, p. 18). De categorie ‘industriële erfgoed’ wordt in dit beleidsprogramma als nieuw bestempeld en bij deze categorie gaat het voornamelijk om gebiedsgerichte zorg en -ontwikkeling. Er wordt gesteld dat de herontwikkelingsopgave vaak complex is, omdat bedrijven veelal de eigenaren zijn van industriële complexen (Agenda van Brabant, 2010, p. 108).

Volgens het erfgoedprogramma van de provincie, zoals beschreven is op de website van de provincie wordt het publiek op verschillende wijzen betrokken in het erfgoedprogramma. Zij zijn immers de toekomstige bewoners of gebruikers geeft de provincie aan. De provincie spreekt van een bevordering van de ondersteuning in cultuurparticipatie en regionale spreiding: toegankelijkheid van de monumenten en het erfgoed zou vergroot moeten worden (Agenda van Brabant, 2010, p. 57). Zo zullen alle erfgoedcomplexen na herontwikkeling (gedeeltelijk) te betreden zijn voor burgers. De provincie streeft ernaar de toegankelijkheid fysiek te maken maar dit is mede afhankelijk van de ondernemers die zich daarin zullen gaan vestigen en of zij kansen zien om publieksactiviteiten te ontwikkelen

(Agenda van Brabant, 2010, p. 57). Een gebouw of locatie kan bovendien ook tot woning of appartementencomplex herontwikkeld worden, wat inhoudt dat publieke toegankelijkheid hoogstwaarschijnlijk niet gewenst is. Daarom geeft de provincie aan dat de toegankelijkheid ook op virtuele wijze zou kunnen geschieden. Een voorbeeld van het toegankelijk maken van een erfgoedcomplex op virtuele wijze is het aanbieden van promotie- of informatiefilms van de locatie.

JOB-house

Zoals eerder is vermeld (pag. 14), is er een jongerenlijn van het erfgoedprogramma van de provincie genaamd JOB-house: Jij Ontwikkelt Brabant. De provincie tracht waar mogelijk jongeren te betrekken bij de herbestemming van erfgoedcomplexen. Dit wordt gedaan door leer- en werkplaatsen aan te bieden bij de projecten van de provincie voor jongeren met een opleiding VMBO, MBO, HBO of WO. Ook is er ruimte voor jongeren die reeds afgestudeerd zijn en graag werkervaring op willen doen. Voor de laatste groep zijn hiervoor startersbeurzen beschikbaar gesteld door de provincie.

De provincie heeft verschillende doelstellingen voor het betrekken van jongeren bij de herbestemming van erfgoed. Ten eerste kunnen door stages en werkervaring de kansen op de arbeidsmarkt en daarmee het toekomstperspectief van jongeren worden vergroot (Bijlage 3: Programma Leerlokaal). Ten tweede worden er door de projecten ontmoetingen georganiseerd: ontmoetingen tussen jongeren met elkaar en ontmoetingen met cultureel erfgoed. De provincie acht dit van belang, omdat de ontmoetingen kunnen leiden tot meer bekendheid met het onderwerp en zij daardoor enthousiast raken over erfgoed. Dit zou dan kunnen leiden tot behoud en ontwikkeling van erfgoed in de toekomst, een wens die ook al uitgesproken is in de nota *Schatbewaarders van Brabant* (2008, p. 4).

De provincie hoopt tenslotte op deze wijze ‘ambassadeurs’ voor erfgoed te werven en te creëren (Iding, 2014, p. 4). Jongeren worden zowel door de provincie als door gespecialiseerde partners van de provincie begeleid tijdens het proces. Er zijn nauwe banden met onderwijsinstellingen (gewenst) om deze begeleiding te optimaliseren en tevens wordt er getracht erfgoed een vaste plaats in het curriculum van onderwijsinstellingen te geven. Tenslotte probeert de provincie door samenwerkingen met onderwijsinstellingen aan te gaan ook het aantal participerende jongeren te vergroten en dus meer jongeren te werven voor de projecten (Iding, 2014, p. 3).

Hoofdstuk 2: Welke rol kan een burger spelen in participatieprocessen?

2.1 Literatuurverkenning

In dit onderzoek is gekozen voor bestuurskundige theorieën over burgerparticipatie, omdat het participatie in een bepaald beleidsproces betreft. Om die reden zullen voornamelijk bestuursvormen en -begrippen uit de bestuurskundige literatuur aan bod komen. Doelstelling van het project Leerlokaal KVL is enerzijds de herbestemming van het gebouw maar anderzijds het toetsen van een voor de provincie Noord-Brabant geheel nieuwe benadering waar het proces centraal staat. Het proces is hierbij belangrijker dan het doel van het project (de herontwikkeling van het Leerlokaal) geeft Heidi van Cuijk, beleidsmedewerkster Cultuur en Samenleving bij de provincie Noord-Brabant aan, omdat de herbestemming door studenten een unieke en nieuwe manier is van omgang met erfgoed en er dus getoetst wordt of deze vorm in toekomstige projecten ingezet kan worden (Interview Heidi, bijlage 1.1) Daarom is voor de provincie en voor dit onderzoek het participatieproces op dit moment belangrijker dan het eindproduct, aangezien het proces pas in de eerste fase zit en de uiteindelijke herbestemming (“eindproduct”) pas in veel latere fasen aan bod zal komen.

Om een breed perspectief te kunnen geven op burgerparticipatie is bewust gekozen voor de twee publicaties die benoemd zijn in de inleiding (pag. 6) waarin verschillende auteurs besproken worden en dus ook verschillende vormen van participatie. Er bleek bovendien in het vooronderzoek dat bij bestuurskundige theorieën over participatie de participatiemethoden en de participatieladder (in verschillende vormen) worden besproken. Deze methoden en de participatieladder zijn opgenomen en worden uitgediept in de artikelen van Loyens en Van de Walle (2006) en Dreijerink et al. (2008) en om die reden kan er ook aan deze artikelen gerefereerd worden in deze thesis. De (primaire) bronnen waarnaar verwezen wordt in de artikelen, zijn ook bestudeerd en geanalyseerd. Loyens en Van de Walle refereren veelal aan de participatieladder van Edelenbos en Monnikhof -waar in dit hoofdstuk nog uitvoerig op teruggekomen wordt- en daarom wordt er ook naar de primaire teksten verwezen. Dreijerink et al. verwijzen veelal naar auteurs Gene Rowe, onderzoeker aan het *Institute of Food Research* en Lynn J. Frewer, professor *Food & Society* aan de Universiteit van Newcastle. Zij komen tevens regelmatig voor in literatuur over burgerparticipatie en bestuur. Daarom zullen ook zij besproken worden in dit hoofdstuk.

2.2 Doelen en kenmerken participatieproces

De wenselijkheid en noodzaak voor burgerparticipatie in beleidsvorming en –uitvoering stijgt, voornamelijk wegens de financiële crisis en krimpende overheidsgelden, zoals al benoemd is door Kennisbank Herbestemming (pag. 18). De WRR benadrukte tevens het belang hiervan en onderzocht op welke manieren de overheid burgers kan betrekken. Maar wat zijn de redenen van de overheid om burgers te betrekken bij beleid? Volgens Bert Enserink, prof. Policy Analysis aan de TU Delft en René Monnikhof, strategisch adviseur van de provincie Friesland zijn er hiervoor meerdere motieven en argumenten. Zij stellen dat overheden drie doelen zouden hebben het betrekken van burgers in het beleid.

In hun publicatie *Impact Assessment and public participation: Facilitating co-design by information management - an example from the Netherlands* geven zij aan dat het eerste doel het ‘vergroten van de legitimiteit’ van het beleid is. Ten tweede moet dankzij het betrekken van burgers de ‘kwaliteit verbeteren’. Tenslotte noemen zij ‘het realiseren van een groter draagvlak’ voor het betreffende beleid als derde motief van de overheid om participatie te bevorderen. Deze doelen behoeven wat verdere uitleg.

Legitimiteit

Vanuit het legitimiteitsperspectief is het doel van burgerparticipatie ‘het nastreven van de democratische idealen legitimiteit, transparantie en verantwoordelijkheid’ (Dreijerink et al., 2008, p. 15). Het is ten eerste een democratisch recht om betrokken te worden in het publieke beleidsproces. In de praktijk is burgerparticipatie vaak een formele bureaucratische toepassing die wordt uitgevoerd om aan procedurele vereisten te voldoen (Dreijerink et al., 2008, p. 15). Wanneer burgerparticipatie wordt ingezet om legitimiteit voor beleid te vergroten, valt te verwachten dat de overheid een meer ‘actieve democratieopvatting’ heeft en sneller geneigd is benaderingen toe te passen die burgerparticipatie bevorderen. “Als de meningen van burgers op een vergaande manier de basis vormen voor beslissingen, is het met het oog op de intrinsieke gelijkheid van burgers belangrijker te garanderen dat participatie representatief is” volgens Jonkers (Jonkers, 2008, p. 42). Het nadeel van een representatief perspectief, waar burgers en overheid ieder duidelijke taken dienen te hebben, is de PR-functie die burgerparticipatie dan zou kunnen krijgen. Het doel wordt dan aan te tonen dat er participatie heeft plaatsgevonden en dat zou dan goed zijn voor de legitimiteit van de staat, terwijl het voornaamste doel de tevredenheid van burgers en een effectief beleid zou moeten zijn (Jonkers, 2008, p. 42).

Kwaliteit verbeteren

Wanneer legitimiteit voor bepaald beleid is bevorderd met als voornaamste doelen de burger tevreden te stellen en een zo effectief mogelijk beleid te ontwikkelen, kan participatie leiden tot verbeterde kwaliteit van het uiteindelijke beleid. Als de burger immers tevreden is en beleid is effectief, betekent het dat het beleid en het beleidsproces een bepaalde kwaliteit bezitten. Dreijerink et al. noemen nog andere vormen van kwaliteit verbeteren door burgerparticipatie. Ten eerste wordt volgens hen burgerparticipatie gezien als een procedure om besluitvorming te verbeteren, met als hoofddoel het creëren van een ‘betere’ beleidsuitkomst (Dreijerink et al., p. 46). Voor een optimale besluitvorming moet volgens hen de balans gevonden worden tussen tegenstrijdige belangen van overheid, het bedrijfsleven en burgers. Daarbij moeten er voor alle partijen gelijke kansen gecreëerd zijn om de uitkomst van het beleid te beïnvloeden.

Ook wordt de kwaliteit van de besluitvorming volgens Dreijerink et al. verbeterd als kennis en waarden van burgers “als experts van de lokale omgeving” in de besluitvorming verwerkt worden (2008, p. 16). Tenslotte kan de kwaliteit van het uiteindelijke beleid verbeterd worden “doordat conflicten tussen de verschillende partijen verminderd moeten worden, er creatiever gedacht moet worden om een balans te vinden en overheden opener en meer integraal moeten werken” (Beierle, 1999; Connor, 1997, Dreijerink et al., 2008).

Draagvlak creëren

Het laatste argument dat de overheid heeft om burgerparticipatie te vergroten dat genoemd wordt door Enserink en Monnikhof (2003) is het creëren van meer steun en draagvlak binnen de samenleving voor bepaald beleid. In het verbeteren van de kwaliteit van het beleid schuilt dit motief al enigszins, omdat dit als streven heeft conflicten te verminderen of te vermijden tussen overheid en burger. Op die manier kan een draagvlak vergroot worden.

Jurian Edelenbos, hoogleraar Bestuurskunde aan de Erasmus Universiteit Rotterdam maakt het onderscheid tussen draagvlak als proces (doel) en draagvlak als product (middel). “In het eerste geval is het idee dat burgers steun aan beleid gaan verlenen, omdat ze vinden dat het proces netjes is verlopen en omdat het resultaat met hun betrokkenheid tot stand is gekomen. In het tweede geval is er al een product voor ogen of ligt het product al klaar en wordt via burgerparticipatie geprobeerd er zoveel mogelijk draagvlak voor te creëren: het product moet aan de burgers worden verkocht en wordt dus ingezet als middel. Burgerparticipatie wordt in dat geval gebruikt als een marketing of PR instrument voor overheidsbeleid.” (In: Dreijerink et al, 2008, p. 15). Edelenbos vervolgt: “Als stakeholders, waaronder burgers, hun belangen herkennen in besluiten, zullen ze eerder geneigd zijn overheidsbeleid te steunen. Draagvlak wordt zo niet alleen via het proces, maar ook via de inhoud verkregen.” (2001, p. 350).

Moeilijkheden bij creëren van draagvlak

Er is een aantal factoren die het creëren van een draagvlak kunnen bemoeilijken. Allereerst is het voor een overheid ingewikkeld om erachter te komen wát het algemene belang precies is dat burgers kunnen herkennen in overheidsbesluiten, omdat er iemand naar voren moet komen om dat uit te spreken voor een hele groep. Immers, het draagvlak zal vergroot moeten worden door meerdere mensen: een groep. Het dienen van een groeps- of algemeen belang is daarentegen een uitdaging, omdat één verondersteld belang uiteen kan vallen in meerdere belangen die per individu kunnen verschillen (Stone, 2002, p. 214).

Er kan er nog een factor de steun van burgers voor een bepaald initiatief tegengaan of verminderen. De overheid probeert door de vorming van een participatieproject het draagvlak voor bepaald beleid te vergroten. Burgers willen uiteraard dat hun belangen behartigd worden maar er is niet altijd meteen duidelijk wat die belangen zijn. Het komt dan ook regelmatig voor dat burgers vertegenwoordigd worden door een individu of een groep. Deze vertegenwoordiging of representatie heeft echter een duaal karakter.

Enerzijds geven de vertegenwoordigers gehoor aan een belang door het definiëren van een (actueel) probleem, te tonen hoe dat probleem burgers beïnvloedt of raakt en hen ervan te overtuigen dat het een urgent probleem is dat snel opgelost dient te worden. Anderzijds zijn het niet de woorden van de burger die vervolgens gebruikt worden in de politiek, maar de woorden van de vertegenwoordigers die zij in eerste instantie gebruikten om diezelfde burger te overtuigen van een probleem. Dit wordt ook wel ‘vertegenwoordigings-paradox’ genoemd door Deborah Stone in “*Policy paradox: The art of political decision making*” (2002, p. 215).

Stone is professor aan het Dartmouth College in de Verenigde Staten en beschrijft in haar boek, dat veel gebruikt wordt voor beleidsanalyses, verschillende problemen en uitdagingen die zowel bij beschrijving en vorming als de uitvoering van beleid aan bod komen. Stone biedt verschillende perspectieven op de politieke besluitvorming en toont dat er

in beleidsvorming veelal verschillende paradoxen schuilgaan, die vaak niet rationeel te verklaren zijn maar waar ook de emotie een belangrijke rol in speelt. Een aantal paradoxen zal hieronder besproken worden, omdat dit tegenstrijdigheden zijn die ook bij burgerparticipatie voorkomen en het belangrijk is om hiervan bewust te zijn. Zoals Stone reeds aangeeft is het dus de taak van de overheid of politiek om de werkelijk bestaande problemen die leven in de samenleving te herkennen en op te lossen, zelfs als dat betekent dat de burger deze zelf nog niet had ondervonden (Stone, 2002, p. 220). Op die manier vervult de overheid een beschermende rol, één die in een verzorgingsstaat centraal staat. Wel moet hierbij opgemerkt worden dat ook al wordt niet specifiek het algemeen belang gediend, het niet wil zeggen dat het geen verantwoordelijkheid van de overheid kan zijn.

2.3 Gelijheidsstreven en participatieparadox

Bij burgerparticipatie in beleidsinitiatieven is het dus belangrijk dat de deelnemers representatief zijn voor (een deel van) de maatschappij, omdat niet de gehele samenleving kan of wil participeren. Dit houdt in dat participanten “uit alle geografische gebieden van een gemeenschap komen, er geen sociaaleconomische of andere groepen zijn uitgesloten of benadeeld, en dat alle verschillende politieke voorkeuren deelnemen. Representativiteit heeft dus te maken met politieke gelijkheid.”(Pratchett 1999; Hermans, 2004 in: Dreijerink et al, 2008, p. 17).

Er ontstaan echter twee problemen bij (het streven naar) gelijkheid, die te duiden zijn als beleidsproblemen. Het eerste probleem is dat gelijkheid tegelijkertijd ongelijkheid betekent volgens Stone (2002, p. 42). Wanneer beleid geanalyseerd wordt, blijkt dat er namelijk drie factoren zijn die een eerlijke verdeling bemoeilijken. Ten eerste moet er rekening gehouden worden met de ontvangers (wie krijgt wat?) Ten tweede is het belangrijk te weten wat er precies verdeeld wordt (het item) en ten derde moet het proces van verdeling in acht worden genomen (Stone, 2002, p. 42).

Wanneer dieper ingegaan wordt op deze drie factoren, wordt duidelijk waarom een streven naar gelijkheid problemen kan opleveren. In het geval van deze thesis gaat het om een groep burgers die deelneemt aan een participatieproces, waarvan het dus aangeraden wordt een representatieve groep te vormen. Maar een eerlijke verdeling binnen een groep participanten betekent ook een oneerlijke verdeling, geeft Stone aan (Stone, 2002, p. 47). De vraag is, stelt zij, of groepen daadwerkelijk een representatie van de sociale realiteit vormen.

Er kunnen bijvoorbeeld al veel vragen gesteld worden over demografische verdeling (verdeling op basis van afkomst, etniciteit, nationaliteit, leeftijd, beroep of gender) van de participanten. Wanneer een deelnemer bijvoorbeeld meerdere nationaliteiten heeft, hoe wordt deze dan geclassificeerd? Dat roept vervolgens weer vragen op over het bestaan van een “pure” afkomst of etniciteit, wat een dubieuze discussie is (Stone, 2002, p. 47). Daarnaast is een verdeling op basis van demografische gegevens moeilijk, omdat niet iedereen uitgenodigd wordt deel te nemen op basis van verdiensten op die manier, maar dus op basis van wie of wat vertegenwoordigd wordt (Stone, 2002, p. 48). Er is nog een probleem bij (het streven naar) gelijkheid en een representatieve participatiegroep, dat aangeduid kan worden als de

‘participatieparadox’. De participatieparadox is te vergelijken met de legitimeringsparadox⁵ waar de cultuursector mee kampt. Er is een kleine groep burgers die participeert en een veel grotere groep belanghebbenden die dat niet doet. Dreijerink et al. beschrijven de paradox als volgt: “Het vergroten van de mogelijkheid om te participeren zorgt er niet voor dat meer mensen gaan participeren, maar dat dezelfde mensen dit vaker doen.” (2008, p. 17). “Omdat de meeste burgers het grootste deel van hun tijd andere dingen te doen hebben dan deel te nemen aan participatieprocessen, zouden de burgers die vaak participeren volgens May (2006) juist gekoesterd moeten worden” (Dreijerink et al, 2008, p. 17).

Maar op die manier worden alleen de belangen van een kleine groep (bekende) deelnemende burgers gediend en blijft het belang van het merendeel van de maatschappij ongehoord- en onbediend. Daarom is het volgens Stone aan te bevelen een zo representatief mogelijke groep deelnemers te betrekken bij het participatieproces, zodat de kans vergroot wordt dat een meerderheid van de samenleving zich bediend voelt bij de plannen van de overheid volgens Dreijerink et al. (2008, p. 17).

Dat blijkt echter een uitdaging te zijn, omdat niet alleen de groep belangrijk is maar er ook naar individuen gekeken moet worden, zoals Stone reeds aangeeft. Daarom is het van belang voor een overheid niet alleen die personen te selecteren of te zoeken die al vaak deelnemen, maar juist op zoek te gaan naar de *unusual suspects* in plaats van de *usual suspects*. Dit zijn particulieren, bedrijven en organisaties die nodig worden geacht om maatschappelijke vraagstukken op te lossen, maar die geen onderdeel zijn van bijvoorbeeld de waterschappen of andere medeoverheden (Herold, 2013, p. 4) Door hier naar op zoek te gaan kan het draagvlak vergroot worden, omdat door deelname de participanten wellicht vaker deel willen nemen aan projecten. De keuze voor het aantal participanten wordt dan groter, in plaats van hetzelfde of kleiner.

De overheid heeft dus drie motieven om te kiezen voor burgerparticipatie en om participatie te vergroten onder de samenleving, namelijk de legitimiteit vergroten, de kwaliteit van de besluitvorming en het resulterende beleid hieruit verbeteren en draagvlak en steun vanuit de samenleving vergroten. Dat burgerparticipatie vervolgens een uitdagend proces is mede door de diverse belangen van betrokkenen, moge duidelijk zijn.

2.4 Participatieladder

Er zijn verschillende manieren waarop mensen kunnen participeren in beleidsprocessen en hiervoor bestaan diverse indelingen, zo blijkt uit het vooronderzoek van deze thesis. Een veelgebruikte indeling is de participatieladder van Arnstein (1969) waar de rol die een burger kan hebben in een proces wordt afgezet tegen de mate van invloed in een proces. De ladder van Arnstein is door verschillende denkers echter bekritiseerd om het hiërarchische en ideologische karakter, omdat de hoogste treden (niveaus) in zijn ladder de voorkeur lijken te krijgen (May, 2006; Dreijerink et al, 2008, p. 26-27).

⁵ Enerzijds voert de overheid een kunstbeleid dat gefinancierd wordt uit collectieve overdrachtsuitgaven en als doelstelling heeft om de hele bevolking in contact te brengen met kunst, anderzijds blijken de vruchten van dat kunstbeleid slechts een kleine groep van de bevolking ten deel te vallen (Oosterbaan Martinius, 2005, p. 34-36).

De *International Association for Public Participation* (IAPP) heeft de ladder van Arnstein teruggebracht naar vijf treden in plaats van acht en Edelenbos en Monnikhof hebben naar aanleiding hiervan een participatieladder ontwikkeld die toegespitst is op de Nederlandse situatie, zie figuur 2.1 (Dreijerink et al, 2008, p. 27).

(Participatieladder volgens Edelenbos en Monnikhof, 2001)

(Figuur 2.1)

De ladder van Arnstein kent acht treden, maar is dus teruggebracht naar vijf treden of niveaus van betrokkenheid: informeren, consulteren, adviseren, co-produceren en meebeslissen (Dijstelbloem et al, 2010, p. 299). Bij andere ladders die gebaseerd zijn op die indeling, wordt het niveau 'informeren' niet als participatieniveau gezien en dus niet opgenomen in de ladder. Ook wordt 'meebeslissen' als niveau soms niet betrokken bij de ladder, omdat dit niveau in de praktijk vrijwel niet voorkomt (Blanch et al, 2003; Dreijerink et al, 2008, p. 27).

Loyens en Van de Walle (2006, p. 34) refereren veelal aan de participatieladder van Edelenbos en Monnikhof (Fig. 2.1, 2001). Zij stellen dat de ladder van Edelenbos en Monnikhof het best beschrijft welk niveau en welke technieken van burgerparticipatie gehanteerd kunnen worden om de doelstellingen van het project te kunnen realiseren. Ook

Dreijerink, Kruize en Van Kamp (2008, p. 25) raden aan in “*Resultaten van een verkennende literatuurreview: Burgerparticipatie in beleidsvorming*” de participatieladder van Edelenbos en Monnikhof te gebruiken, naar aanleiding van het advies hierover van het ministerie van VROM (2005). Daarom wordt voor deze thesis die ladder gehanteerd om de verantwoordelijkheid en invloed van burgers bij de Leerfabriek en het Leerlokaal te kunnen bepalen.

In de literatuur bestaat echter nog geen consensus over het gebruik van de ladder van Edelenbos en Monnikhof om aan te geven op welke manier burgers betrokken kunnen zijn. Hun indeling wordt bekritiseerd door diverse auteurs omdat deze volgens hen veelal focust op het uitvoerende deel van het beleid en de vertegenwoordigers ervan, en niet op de deelnemers. Bovendien geven zij als kritiek dat de meeste artikelen over burgerparticipatie gericht zijn op de behoeften van de overheid en niet op de wensen en behoeften van de deelnemers (May, 2006; Dreijerink et al, 2008, p. 17; Dijstelbloem et al, 2010, p. 299).

In tegenstelling tot de indeling van Arnstein en Edelenbos & Monnikhof stelt May in de “triangle of engagement” de burger centraal (fig. 2.2).

(Figuur 2.2, May, 2006)

In deze driehoek worden tevens vijf niveaus van betrokkenheid onderscheiden: ad hoc, semi-regulier (semi-regular), activist, betrokkenheid uit hoofde van positie (office holder) en voorvechter (advocate). Hoe hoger de mate van betrokkenheid, hoe kleiner het aantal burgerparticipanten omdat er meer tijd en energie van burgers gevraagd wordt op de hogere niveaus (May, 2007; Dijstelbloem et al, 2010, p. 299). Op de hogere niveaus van betrokkenheid participeren vaak de *usual suspects*.

Toch is er voor deze thesis gekozen om de ladder van Edelenbos en Monnikhof centraal te stellen, omdat er voor dit onderzoek gekeken wordt naar de rol van de burger in de beleidsprocessen van de Leerfabriek en het Leerlokaal en de focus dus niet op de deelnemers hoeft te liggen. In de conclusie wordt hier nog verder op in gegaan.

2.5 Participatiemethoden

Nu duidelijk is in welke mate burgers betrokken kunnen zijn of worden bij een beleidsproces, is het zaak helder te krijgen welke methoden vervolgens passend zijn bij de verschillende participatieniveaus. Deze methoden kunnen overheden inzetten om de betrokkenheid te vergroten, of kunnen burgers gebruiken om deel te nemen.

Lowndes, Pratchett en Stoker (2001) onderscheiden vijf participatiemethoden, die als volgt beschreven zijn door Dreijerink et al. (2008, p. 28):

1. *Consumentmethoden* zijn voornamelijk consument georiënteerd en hebben betrekking op dienstverlening. Voorbeelden zijn een klachtenformulier, tevredenheidonderzoek of opiniepeiling;
2. *Traditionele methoden* worden al langer door lokale overheden gebruikt en worden meteen geassocieerd met burgerparticipatie; bijvoorbeeld een openbare hoorzitting
3. *Forums* waarin bepaalde mensen regelmatig worden bijeengebracht afhankelijk van een vooraf bepaalde indeling - naar bijvoorbeeld gebruiker, buurt of kwestie-van het forum;
4. *Raadgevende innovaties* betreffen nieuwe methoden waarmee de mening van burgers over een specifiek onderwerp wordt achterhaald. Dit zijn bijvoorbeeld interactieve websites of een burgerpanel;
5. *Beraadslagende innovaties* zijn nieuwe methoden die burgers stimuleren om na en mee te denken.

Voor een participatieproces hoeft niet per se één methode gehanteerd te worden. Aangeraden wordt zelfs om meerdere methoden te combineren voor een optimaal effect (Rowe en Frewer, 2000 in: Dreijerink, 2008, p. 32). Er zal uiteindelijk per proces bekeken moeten worden welke methoden het meest geschikt zijn om te combineren, dit is afhankelijk van verschillende contextuele variabelen en omstandigheden (Dreijerink, 2008, p. 32).

In figuur 2.3 staan methoden uitgeschreven die passen bij de participatieniveaus zoals Edelenbos en Monnikhof deze onderscheiden (Dreijerink et al, 2008, p. 27). Deze figuur is letterlijk overgenomen van de tekst en is ter verduidelijking van de verschillende niveaus van betrokkenheid die een burger kan hebben. Ook geeft de figuur specifieke voorbeelden van methoden die vallen onder één van de bovengenoemde vijf methoden. Deze tabel wordt in het volgende hoofdstuk toegepast op de casus in de vorm van een checklist om een goed beeld te kunnen geven van het niveau van betrokkenheid van de burger bij de Leerfabriek/ het Leerlokaal en de methoden die gebruikt worden door de provincie om participatie te vergroten. Alle vijf de niveaus zoals opgenomen en beschreven in de participatieladder van Edelenbos en Monnikhof zijn relevant en worden daarom meegenomen in de figuur.

Niveau	Omschrijving	Methoden
Informereren	Politiek en bestuur houden burgers op de hoogte van genomen beslissingen. Burgers leveren geen inbreng.	Informatie avond Debat Wijkkrant Excursie Campagne
Consulteren	Politiek en bestuur bepalen beleidsrichting. Burger is gesprekspartner. Resultaten zijn niet-verbindende bouwstenen voor beleid.	Hoorzitting Inspraak Enquete onderzoek Burgerpanel Focusgroep Raadplegend referendum Denktank
Adviseren	Politiek en bestuur laten burgers problemen en oplossingen formuleren. Ideeën hebben volwaardige rol in beleidsontwikkeling	Burgerjury Adviesraad Wijkplatform Dorpsraad Expertmeeting Planteam Burgerinitiatief
Coproduceren	Politiek, bestuur en betrokkenen komen samen probleemagenda en oplossingen overeen. Politiek verbindt zich aan oplossingen bij de uiteindelijke besluitvorming	Overleggroep Projectgroep Convenant Werkatelier Werkgroep Participatie overeenkomst
Meebeslissen	Politiek en bestuur laten de besluitvorming over aan de burgers. Politiek neemt resultaten over na toetsing aan specifieke randvoorwaarden	Bindend referendum Participatieve begroting

(Dreijerink, Kruize en Van Kamp, 2008, p. 27)

Fig 2.3

2.6 Checklist

Dreijerink, Kruize en Van Kamp bevelen tenslotte een checklist aan, die gebruikt kan worden door overheden en burgers voorafgaand aan het participatieproces om na te gaan of alle relevante aspecten van participatie zijn meegenomen, en wanneer nodig het proces aan te passen (2008, p. 38). Deze lijst is van belang om voor de volgende hoofdstukken een checklist te kunnen ontwikkelen en te gebruiken om de casussen helder en overzichtelijk te maken. Met behulp van de uiteindelijke checklist kan dan helder en overzichtelijk de rol van de burger in de twee projecten duidelijk worden.

Checklist Dreijerink et al.:

1. Is het doel van het participatieproces helder?
2. Hoe worden alle relevante stakeholders – waaronder burgers – in voldoende en gelijke mate betrokken?
3. Hoe wordt gegarandeerd dat het proces transparant en onafhankelijk verloopt?
4. Wanneer worden burgers betrokken en kunnen zij in dat stadium nog voldoende betrokken worden om daadwerkelijk invloed uit te kunnen oefenen op het beleidsproces?
5. Worden de belangen en verwachtingen van burgers in voldoende mate meegewogen in het besluit?
6. Hoe ontvangen de deelnemende burgers de juiste informatie tijdig?
7. Hoe kan er voldoende snelheid en variatie in het proces worden ingebracht?
8. Wat zijn de kosten en opbrengsten van het proces?

Van bovenstaande gegevens, zowel de participatieladder van Edelenbos en Monnikhof als de participatiemethoden en de checklist met aspecten die belangrijk zijn om voorafgaand aan een participatieproces mee te nemen, wordt een nieuwe checklist ontwikkeld om de twee erfgoedprojecten van de provincie Noord-Brabant overzichtelijk te maken. Door de verschillende gegevens te combineren en er een heldere, werkbare checklist van te maken kunnen de casussen op een consequente wijze geanalyseerd worden. Hierdoor kan de hoofdvraag, namelijk welke rol de burger speelt in het beleidsproces rondom de herbestemming van de Leerfabriek en het Leerlokaal KVL, beantwoord worden. Er wordt getoetst in hoeverre (en of) burgers betrokken worden bij het beleidsproces, wanneer dit gebeurt, welke methoden hiervoor door de provincie gebruikt worden en of er in dit proces een verschil is met participatieniveaus (die gewenst zijn) in theorie en in de praktijk.

Hoofdstuk 3: Methoden opzet en uitvoering casussen

In dit hoofdstuk wordt verantwoord welke methoden voor deze thesis gebruikt zijn. Voor het eerste voorafgaande deel is een literatuurstudie gedaan. Voor het tweede (praktische) deel zijn ook andere methoden gebruikt. De nadruk ligt in dit hoofdstuk ligt daarom op het praktische deel van de thesis, deze dienen een uitgebreidere methodische verantwoording te hebben.

3.1 Beschrijving en verantwoording dataverzamelmethode

In het onderzoek worden verschillende methoden van dataverzameling toegepast. Deze methoden zijn het ontwikkelen van een checklist en het houden van interviews. Door het gebruik van diverse methoden wordt het mogelijk een zo betrouwbaar beeld te schetsen van het erfgoedbeleid van de provincie Noord-Brabant van 2010-2014 en de rol die de burger speelt in dit beleid.

De bronnen die zijn geraadpleegd zijn literatuur op het gebied van erfgoed en burgerparticipatie, beleidsstukken zoals de Agenda van Brabant, beleidsprogramma's, masterplannen voor de ruimtelijke ordening van Oisterwijk, verscheidene websites en interviews. In totaal zijn er drie mensen persoonlijk geïnterviewd en twee mensen hebben de antwoorden via een Pdf-bestand ingevuld dat zij per mail hebben ontvangen. In eerste instantie was het de bedoeling alle vijf de respondenten persoonlijk te interviewen, maar wegens de drukke agenda van twee respondenten is dat niet gelukt.

De vijf respondenten zijn werkzaam voor de provincie Noord-Brabant op de afdeling "Grootschalige Erfgoedcomplexen". De vorm van de interviews is half gestructureerd en de vragen zijn aan de hand van een topiclijst met logische en psychologische volgorde gesteld (Baarda et al. 2005, p. 235). Er is gekozen voor deze methode van interviewen, omdat er voorafgaand aan de interviews al voldoende vooronderzoek is gedaan en de vragen daarom over specifieke delen van het onderzoek gesteld konden worden. De bedoeling van de interviews is meer verdieping te krijgen op het literatuur(voor)onderzoek en om een aanvulling te kunnen bieden hierop. De vragen zijn gebaseerd op de participatieladder en -methoden die in het tweede hoofdstuk uitvoerig aan bod zijn gekomen. Voor de vragen, zie bijlage 1.4 en 1.5, verwerkt in een PDF-bestand voor de schriftelijke interviews.

3.2 Registratie, verwerking en preparatie van de gegevens

De interviews die persoonlijk zijn gehouden zijn opgenomen met een dictafoon, via de smartphone van de onderzoeker. De opnames zijn vervolgens per mail verstuurd naar de onderzoeker vanaf de smartphone en opgeslagen zowel op de computer als op een externe harde schijf om de data veilig te stellen. Tijdens de persoonlijke interviews zijn de belangrijkste steekwoorden opgeschreven op papier en vervolgens is hiervan direct na het interview op de laptop in Word een uitgewerkte tekst van gemaakt bij de vragen die gesteld zijn. Daarna zijn de gegevens getranscribeerd en gecodeerd aan de hand van de interviewopnames (Baarda et al. 2013. P. 215-217). De transcripten zijn terug te vinden in de bij (zie bijlage 1.1 t/m 1.5).

Naast de interviews zijn verschillende bronnen geraadpleegd, waaronder beschikbare literatuur over erfgoed en burgerparticipatie, beleidsstukken die toegestuurd zijn door de provincie Noord-Brabant via Dropbox(mappen), beleidsprogramma's, diverse websites en overige publicaties.

3.3 Beschrijving en verantwoording van de analysebeslissingen

Het doel van het onderzoek is een inzicht te geven in het erfgoedbeleid van de provincie Noord-Brabant tussen 2010 en 2014 en te onderzoeken welke rol de burger speelt in herbestemmingsprojecten. De aanleiding van de hoofdvraag is de wetenschappelijke theorie over herbestemmingsprojecten en de erfgoedsector, waarin gesteld wordt dat de burger een belangrijke rol speelt of dient te spelen bij deze projecten. Door het verzamelen van literatuur over dit onderwerp, het behandelen van diverse bronnen, het gebruik van twee casussen uit de praktijk en het houden van interviews kon een analyse gemaakt worden van zowel de theorie als de (beleids)praktijk en de vragen beantwoord worden.

Ten eerste is begonnen met het zoeken van literatuur over erfgoed en met name herbestemmingsprojecten, naar aanleiding van de stage bij de provincie en het Leerlokaal. Opvallend was dat burgerparticipatie een terugkomend thema bleek in de actuele literatuur over herontwikkeling van erfgoed. Tevens bleek dat de begrippen 'erfgoed' en 'herontwikkeling' vrijwel altijd in dezelfde zin of alinea voorkomen in de actuele literatuur over erfgoed. Na verder onderzoek bleek over herbestemmingsprojecten echter nog weinig geschreven.

Er is dus een opvallend verschijnsel geconstateerd, namelijk een verschuiving van behoud van erfgoed naar herontwikkeling van erfgoed, waar de burger een rol in dient te vervullen, maar waar nog niet veel over bekend is in de praktijk en de literatuur. Zoals Bazelmans en Rowe & Frewer ook al aangaven, zijn dit soort projecten nog weinig geëvalueerd, bleek ook na verder literatuuronderzoek omtrent dit onderwerp. Daarom is ervoor gekozen om na een eerste verdieping op het onderwerp erfgoed en herbestemming, specifiek bronnen te zoeken en analyseren betreffende burgerparticipatie en burgerparticipatie in combinatie met erfgoedprojecten. De provincie heeft tevens voor informatie over dit onderwerp gezorgd en beschikbaar gemaakt voor alle studenten die betrokken zijn bij het Leerlokaal via Dropbox-mappen. Deze documenten zijn geanalyseerd en er is vervolgens een keuze gemaakt de relevante stukken te betrekken in het onderzoek.

Vervolgens is ervoor gekozen om de Leerfabriek en het Leerlokaal als casussen te gebruiken, om een breder beeld te kunnen schetsen van herontwikkeling van erfgoed in de praktijk. Allereerst is beschreven welke vorm en inhoud deze projecten hebben en zijn de doelstellingen en uitgangspunten ervan genoteerd. Daarna zijn de bronnen over de Leerfabriek en het Leerlokaal specifiek onderzocht op vormen van (burger)participatie, om te onderzoeken of de ontwikkeling die in de erfgoedsector gaande is (in theorie) ook in de praktijk voorkomt en op welke manier dit gebeurt.

Tenslotte zijn er vijf interviews gehouden met verschillende personen betrokken bij het erfgoedprogramma van de provincie. Er is een keuze gemaakt om de directeur/ manager van het gehele erfgoedprogramma 'Grootschalige Erfgoedcomplexen' te interviewen, de manager vanuit de provincie van de Leerfabriek, de twee projectleiders van het Leerlokaal (waarvan één respondent verantwoordelijk is voor het project vanuit de provincie en de ander

extern is aangenomen en de studenten op locatie in Oisterwijk begeleidt) en een student die zelf een participatieproject heeft opgezet voor het Leerlokaal, bedoeld voor de omgeving in Oisterwijk en dus toekomstige bewoners/ gebruikers. Door de diversiteit in leeftijd, functie, verantwoordelijkheid en werkzaamheden is getracht een zo betrouwbaar mogelijk te geven over het erfgoedbeleid van de provincie, de opvattingen over herbestemming en burgerparticipatie in het algemeen en binnen de twee projecten (casussen).

3.4 Materiaal verzamelen

In deze paragraaf wordt een korte toelichting gegeven op de specifieke omstandigheden waarin de verschillende interviews zijn afgelegd en overige bronnen zijn verzameld. De personen die zijn geïnterviewd zijn:

- Heidi van Cuijk: projectleider Leerlokaal KVL en begeleidster studenten vanuit de provincie (Bijlage 1.1)
- Toon Iding: projectleider Leerlokaal KVL bij de Leerfabriek en begeleider studenten op locatie (Bijlage 1.2)
- Sander van Heteren: projectleider Leerfabriek KVL (Bijlage 1.3)
- Arno van den Hurk: programmamanager “Grote Erfgoedcomplexen Bureau Vastgoed en Directie Ruimtelijke Ontwikkeling en Handhaving” (Bijlage 1.4)
- Paul Jansen: student Leerlokaal KVL (vanuit de opleiding Vastgoed aan de TU Eindhoven) (Bijlage 1.5)

Drie van de vijf respondenten zijn persoonlijk geïnterviewd in gesprekken van circa 45 tot 60 minuten. Wegens de drukke agenda van de twee overige respondenten hebben twee interviews via e-mail plaatsgevonden. Beide respondenten hebben per mail een vragenlijst ontvangen en teruggestuurd. Met beiden is overeengekomen dat bij eventuele onduidelijkheden over de vragen of de antwoorden beide partijen contact met elkaar op zouden nemen. Aan de hand van het vooronderzoek zijn vier hoofdthema's vooraf vastgesteld. Deze zijn gebruikt als leidraad voor de interviews en bevatten: erfgoed, burgerparticipatie, de Leerfabriek en het Leerlokaal. Per thema is een aantal vragen opgesteld die vooral in de persoonlijke interviews als uitgangspunt dienden. De intentie was om waardevolle dialogen te initiëren met zo min mogelijk directie mits de aanwezigheid van benodigde begeleiding.

Tijdens de persoonlijke interviews is er ruimte gelaten voor doorvragen en het ingaan op interessante invalshoeken. Niet alle respondenten zijn even gespecialiseerd in of geïnformeerd over elk onderwerp. Deze verschillen zijn van invloed geweest op de interviews en hebben ertoe geleid dat ondanks dat alle thema's zijn aangehouden de focus per gesprek anders was.

Arno Van den Hurk is wegens zijn drukke agenda per mail geïnterviewd, evenals student Paul Jansen. Sander van Heteren, Heidi van Cuijk en Toon Iding zijn geïnterviewd in een (afgesloten) kantoor op het provinciehuis Noord-Brabant en in een afgesloten ruimte op locatie. Alle respondenten hebben de kans gekregen open en vrijuit te praten en hun mening te geven over de gestelde kwesties en er waren geen andere personen bij het interview aanwezig dan de onderzoeker.

3.5 Betrouwbaarheid en geldigheid

Na een uitvoerig literatuuronderzoek, een analyse van de beschikbare bronnen, het analyseren en het gebruik van twee casussen en het houden van interviews is begonnen met de uitwerking van de gegevens en de resultaten. Vervolgens hebben drie verschillende mensen met verschillende achtergronden de voorlopige uitkomsten gelezen en is hierop redactioneel en inhoudelijk gereflecteerd samen met de onderzoeker, waaronder iemand die werkzaam is bij de provincie Noord-Brabant op de afdeling Strategische Relatie Evenementen, die niet werkzaam is op de afdeling erfgoed maar wel geïnteresseerd en betrokken is vanuit eerdere werkzaamheden en functies binnen de provincie.

De voorlopige conclusies en aanbevelingen zijn tenslotte aangescherpt en waar nodig verbeterd en aangevuld aan de hand van de gesprekken en feedback. Door het onderzoek zowel inhoudelijk als redactioneel te laten analyseren, heeft er een betrouwbare toetsing plaatsgevonden en kan daarmee de betrouwbaarheid eveneens worden bevorderd.

3.6 Checklist

Door middel van de gegevens en theorie uit hoofdstuk een en twee, zowel de participatieladder van Edelenbos en Monnikhof als de participatiemethoden en de checklist met aspecten die belangrijk zijn om voorafgaand aan een participatieproces mee te nemen, is een checklist ontwikkeld om het beleidsproces van het erfgoedprogramma en de twee erfgoedprojecten van de provincie Noord-Brabant overzichtelijk te krijgen. Door de verschillende gegevens te combineren en er een heldere, werkbare checklist van te maken kunnen de casussen op een consequente wijze geanalyseerd worden. Hierdoor kan de hoofdvraag welke rol de burger speelt in de herbestemming van de twee projecten beantwoord worden. Er wordt getoetst in hoeverre (en of) burgers betrokken worden bij het beleidsproces, wanneer dit gebeurt, welke methoden hiervoor door de provincie gebruikt worden en of er in dit proces een verschil is met participatieniveaus (die gewenst zijn) in theorie en in de praktijk.

De checklist wordt naar aanleiding van de beschrijving van het beleidsproces van de casussen vormgegeven. Er is gekozen voor het invullen van de checklist aan de hand van vragen die gebaseerd zijn op de voorgaande theoretische hoofdstukken. De bronnen die gebruikt zijn voor de invulling van de checklist worden niet nog specifiek benoemd, die zijn namelijk terug te vinden in de beschrijving van de casussen. Om niet in herhaling te vallen en om een duidelijk en overzichtelijk beeld te schetsen van burgerparticipatie bij de Leerfabriek en het Leerlokaal, is ervoor gekozen de bronnen niet weer te benoemen.

Checklist

1 Is participatie gewenst?

2 Doel van de participatie?

3 In welke beleidsfase wordt participatie een plaats gegeven?

4 Welke rol en verantwoordelijkheid krijgen deelnemers? (Participatieniveau)

5 Op welke manier worden burgers betrokken? (Participatiemethoden)

6 Zijn de randvoorwaarden voor participatie vervuld?

6.1 Is het doel van het participatieproces helder?

6.2 Hoe worden alle relevante stakeholders – waaronder burgers – in voldoende en gelijke mate betrokken?

6.3 Hoe wordt gegarandeerd dat het proces transparant en onafhankelijk verloopt?

6.4 Wanneer worden burgers betrokken en kunnen zij in dat stadium nog voldoende betrokken worden om daadwerkelijk invloed uit te kunnen oefenen op het beleidsproces?

6.5 Worden de belangen en verwachtingen van burgers in voldoende mate meegewogen in het besluit?

6.6 Hoe ontvangen de deelnemende burgers de juiste informatie tijdig?

6.7 Hoe kan er voldoende snelheid en variatie in het proces worden ingebracht?

6.8 Wat zijn de kosten en opbrengsten van het proces?

Hoofdstuk 4.1: Casus Leerfabriek

4.1.1. Historie Leerfabriek

Op 27 oktober 1916 richtte Chris van der Aa de N.V. Lederfabriek Oisterwijk op. Hij kocht een perceel nabij de spoorlijn Tilburg-Boxtel om deze fabriek te starten. Sinds september 1918 staat deze fabriek daadwerkelijk in Oisterwijk en groeide door de jaren uit tot dé grootste lederfabriek van Europa. Inmiddels is het één van de meest interessante, historische en monumentale complexen van Nederland. (Provincie Noord-Brabant *a*, 2013, p. 7)

De eerste jaren waren een groot succes. De fabriek beloofde de grootste bron van werkgelegenheid voor Oisterwijk en haar omgeving te worden. In 1920 werden de meeste aandelen overgenomen door de Amsterdamse Leder Maatschappij (Almij). De Almij investeerde enorm in de Oisterwijkse fabriek. De fabriek ging de dertiger jaren in als de grootste lederfabriek van Europa. (Provincie Noord-Brabant *a*, 2013, p. 8) De Tweede Wereldoorlog had grote gevolgen voor de lederfabriek. De Duitse bezetters namen de fabriek in handen en daarmee o.a. ook het bedrijfsvermogen. Na de bevrijding van Noord-Brabant in 1944 was de fabriek in Nederlandse handen. Men richtte zich met overgave op het herstel van de fabriek, de productiviteit en de export. De export werd verviervoudigd, dus het herstel wierp zijn vruchten af. (Provincie Noord-Brabant *a*, 2013, p. 9)

Van 1950 tot 1970 waren er veel vernieuwingen nodig om de concurrentie aan te kunnen. De Almij met de KVL werd verkocht aan Hagemeyer en co. In 1970 kocht Hagemeyer zijn grootste concurrent op, zodat de productie beter kon worden afgestemd. Om soepel te kunnen samenwerken werd een nieuwe bestuursmaatschappij opgericht: de ‘Verenigde Nederlandse Lederfabrieken’ (VNL). (Provincie Noord-Brabant *a*, 2013, p. 11)

Na een aantal goede jaren leed de VNL in 1973 voor het eerst verlies. Men besloot de productie in te krimpen en hiermee verder te gaan in één van de twee vestigingen. De fabriek in Oisterwijk bleef bestaan en kreeg een nieuwe naam, namelijk ‘Koninklijke Verenigde Leder’ (KVL). In 1983 behoorde KVL opnieuw tot de tien grootste lederfabrieken van Europa. Het ging dus weer goed met de fabriek. (Provincie Noord-Brabant *a*, 2013, p. 11)

De voorraden en verliezen werden midden jaren tachtig toch steeds groter. Er moest ingegrepen worden. Tweederde van de personeelsleden verloor hun baan en het productieschema werd aangepast, waardoor er weer winst gemaakt werd. De KVL leek een nieuw tijdperk in te gaan. De nieuwe fase zou echter niet lang duren. De vele regels met betrekking tot het milieu, internationalisering van de markt en verouderde machines leidden tot de ondergang van de fabriek. In 2000 sloot de Oisterwijkse leerfabriek definitief haar deuren. “Daarmee kwam een einde aan bijna 200 jaar lederproductie in Oisterwijk. De stankoverlast van de rioolwaterzuivering behoorde tot het verleden, maar ook de saamhorigheid, verbondenheid en trots van de Oisterwijker op de eens grootste lederfabriek van Europa.” (Provincie Noord-Brabant *a*, 2013, p. 12) In 2013 besloot de Provincie Noord-Brabant om 12 miljoen euro te investeren in het KVL-terrein. Het terrein bestaat uit zeven gebouwen, waarvan zes in handen zijn van de provincie. Voor deze zes panden wordt nu een nieuwe functie gezocht.

4.1.2 Beleidsproces

In het eerste hoofdstuk werd duidelijk dat een herbestemmingsproces van de provincie uit drie fasen bestaat: de intakefase, de verkenningsfase en de projectfase (pag. 18). Vanuit de gemeente Oisterwijk is echter al voorwerk verricht, waardoor de intake door hen is uitgevoerd. De gemeente had de ambitie de Leerfabriek een nieuwe bestemming te geven en is hiervoor een samenwerking aangegaan met de provincie. Op 17 maart 2009 heeft het College van Gedeputeerde Staten besloten tot participatie in het totale KVL-terrein (Bijlage 2: Statenvoorstel, p. 11). De reden voor deze participatie lag in het: “zeker willen stellen van de uitvoering van het project en het op die wijze invulling geven aan de gewenste stimulering van de (woning)bouw gelet op de economische crisis” (Bijlage 2: Statenvoorstel, p. 11). Deze stimulering geschiedde op dat moment in de vorm van een lening van de provincie aan de gemeente Oisterwijk.

Vervolgens is de provincie in 2011 opnieuw in overleg getreden met de gemeente Oisterwijk, in verband met het erfgoedprogramma dat zij in 2010 gestart zijn met als doelstelling het behoud en de herontwikkeling van cultuurhistorische complexen. In deze periode begon voor de provincie de tweede fase van de herbestemming van de Leerfabriek: de verkenningsfase. Tegelijkertijd werd reeds begonnen met de herontwikkeling van het Ketelhuis op het terrein van de Leerfabriek. Het Ketelhuis was één van de winnaars van het project ‘Mijn Mooi Brabant’. Voor dit project konden inwoners van Brabant een stem uitbrengen op vervallen locaties waarvan zij graag wilden dat deze herontwikkeld zouden worden. De herbestemming van het Ketelhuis is uiteindelijk tot stand gekomen met subsidie van de provincie en op 25 februari 2011 is het herontwikkelde Ketelhuis opgeleverd (Bijlage 2: Statenvoorstel, p. 11).

Mijn Mooi Brabant is een project dat loopt van 2012 tot 2015 en is onderdeel van de cluster Ruimtelijke Ontwikkeling. Het project is beschreven in de Agenda van Brabant en is verder uitgewerkt in het Bestuursakkoord “Tien voor Brabant” (De Boer, 2012). De inzet van het project is gericht op het realiseren van twaalf initiatieven die een bijdrage leveren aan de verbetering van de leefbaarheid en ruimtelijke kwaliteit van Brabant. Partners, maatschappelijke organisaties en mede-overheden worden betrokken bij de voorbereiding en uitvoering van de initiatieven, maar meer nog hoopt de provincie dat zij initiator zullen zijn. Op die manier vervult de provincie een faciliterende of bemiddelende rol en laat zij aan de maatschappij over waar de behoeften liggen (De Boer, 2012). Ook burgers (waaronder studenten) worden gevraagd mee te denken over het project. Initiatieven aangedragen vanuit de maatschappij zijn leidend in dit programma, maar de maatschappelijke organisaties die als achterban van de burgers gezien worden, zullen uiteindelijk deel mogen nemen in een klankbordgroep van een initiatief.

Mijn Mooi Brabant is dus aanvankelijk een project dat valt onder Ruimtelijke Ontwikkeling en niet onder Erfgoed/Grootschalige Erfgoedcomplexen. In het geval van de herbestemming van het Ketelhuis, staan de twee clusters dus met elkaar in verbinding (De Boer, 2012). In deze thesis is het echter van belang specifiek de rol van de burger in herbestemmingsprojecten binnen het erfgoedprogramma van de provincie te onderzoeken, om die reden wordt er niet verder ingegaan op Mijn Mooi Brabant.

In november 2012 hebben de Gedeputeerde Staten uiteindelijk een advies uitgebracht aan de Provinciale Staten voor herontwikkeling van de Leerfabriek, en hebben zij een

investeringsvoorstel gedaan. Dit voorstel bevatte een overzicht van een beoordeling van een investeringsvoorstel voor het terrein (Bijlage 4: Overzicht Beoordeling Masterplan KVL), waar aangetoond wordt dat het complex voldoet aan de criteria voor herontwikkeling, zoals beschreven in het vorige hoofdstuk.

Daarnaast bevatte het voorstel een verkenning van het cultuurhistorisch cluster van waardevolle gebouwen op het KVL- terrein, het concept dat gemaakt is voor het gehele terrein, genaamd *'Ambachtsplaats voor creativiTijd'* en een concept ontwikkel- en splitsingsovereenkomst tussen de provincie en de gemeente Oisterwijk (Van Heteren, 2012, p. 16-17). Op 14 december hebben uiteindelijk de Provinciale Staten hun akkoord gegeven voor de volgende fase, de projectfase waarin overgegaan kan worden tot onderhandeling en het opstellen van eigendomsovereenkomsten. De Provinciale Staten hebben hun goedkeuring gegeven voor het voornemen van de Gedeputeerde Staten om €14.874.000,- te investeren in het behoud en de herontwikkeling van het cultuurhistorisch cluster op het KVL-terrein. Op Vrijdag 17 mei 2013 hebben Provinciale Staten uiteindelijk definitief ingestemd om te participeren in de herontwikkeling van de gebouwen op het KVL-terrein in Oisterwijk en werd een deel van de gebouwen op het terrein eigendom van de provincie.

Masterplan

In de verkenningsfase is de integrale opgave van de herbestemming van de Leerfabriek door de provincie in kaart gebracht, wat tot uitdrukking kwam in een KVL Masterplan, welke weer uit verschillende onderdelen bestaat, en een KVL Verkenning. Al op 1 juli 2010 heeft de gemeente Oisterwijk een ambitiesdocument voor de ontwikkeling van het KVL-terrein vastgesteld (Provincie Noord-Brabant b, 2013, p. 4). Dit document bevat de wensen en denkrichtingen vanuit de gemeente voor het KVL-terrein. Dit document vormde de basis voor het Masterplan, Beeldkwaliteitsplan (BKP) en stedenbouwkundig ontwerp, wat later het Stedenbouwkundig Plan werd (Provincie Noord-Brabant b, 2013, p. 4). Deze drie voorstellen vormen samen het kader voor de herontwikkeling van het terrein. In het Stedenbouwkundig Plan worden de structuur, typologie, verkaveling, planhoogten, openbare ruimte, overgang privé-openbaar verder uitgewerkt en vastgelegd (Provincie Noord-Brabant b, 2013, p. 25). Het beeldkwaliteitsplan dient als (Provincie Noord-Brabant b, 2013, p. 25):

- Toetsinstrument voor de Commissie Welstand en Monumenten, dat de afstemming van de architectuur van de gebouwen onderling en tussen de architectuur en het ontwerp van de openbare ruimte beoordeeld;
- Overzicht van ontwerprichtlijnen voor de gebouwen en het openbaar gebied;
- Kader voor de beoordeling van de bouwplannen door de welstandscommissie.

De provincie gaat de komende jaren aan de slag met de uitvoering van de plannen voor de herontwikkeling en heeft de ambitie in 2018 de aangekochte gebouwen een nieuwe bestemming te hebben gegeven. De bedoeling is dat de gebouwen verschillende functies gaan vervullen. Centraal hierin staan wonen, werken en verblijven en er zal een ontmoeting plaats dienen te vinden tussen het verleden en het heden (Provincie Noord-Brabant b, 2013, p. 3).

De centrale ligging tussen het centrum, woongebieden, het station van Oisterwijk en bedrijven moet ervoor zorgen dat het een bruisend gebied wordt waar woon- en leefmilieu worden verbeterd en samenwerkingen zorgen voor versterking van het gebied (Ten Hove 2012, p. 5; Provincie Noord-Brabant *b*, 2013, p. 3; Brabant.nl, 2014)

Concept Ambachtsplaats voor creativiTijd

Het Masterplan bevat een concept voor de ontwikkeling van het KVL-terrein, ontwikkeld door de kwartiermaker van de Leerfabriek en conceptontwikkelaar Ben ten Hove. Het doel van de verkenningsfase is het onderzoeken van ontwikkelingsperspectieven om vervolgens een concept te kunnen bedenken waar alle betrokken partijen mee instemmen. “Door aandachtig te luisteren naar betrokkenen en de ideeën die de rondgang deden en doen. Als daar een beeld van de mondiale trends aan toegevoegd wordt, ontstaat de basis voor een waardevolle aanpak. Het begin van een ‘bottom up’ geïnitieerd concept.”⁶ (Ten Hove, 2012, p. 19).

Het concept is voorzien van uitgangspunten waar de herontwikkeling van het terrein aan dient te voldoen en is onderverdeeld in twee perioden. Ten Hove geeft aan dat in de eerste tweeënhalf jaar vooral plaats wordt geboden aan de eerste geïnteresseerden: “Fase 1 kenmerkt zich door het plaats bieden aan de *early adopters*. Het beeld is: in de rauwheid van het verleden nieuw leven laten ontstaan. De gebouwen zijn veilig (geen asbest, valgaten etc) en schoon. Ze stralen de authenticiteit van het verleden uit. In het kantoorgebouw zitten de kwartiersmakers en is een ruimte beschikbaar voor exposities/ galeries. De eerste retail kan zich vestigen dicht tegen de werkplaatsen aan om de synergie te bewerkstelligen” (Ten Hove 2012, p. 22). In de daaropvolgende fase komt de ‘vervolmaking’ tot stand (Ten Hove, 2012, p. 26).

Samenwerkingen en partnerschap

Er zijn verschillende samenwerkingen geïnitieerd door en met de provincie om de herontwikkeling te realiseren. Volgens het concept ontstaat de toegevoegde waarde van de herontwikkeling enkel wanneer alle partijen betrokken blijven en zich in blijven zetten. “Regelmatig zullen afstemmomenten ontstaan waarbij bijvoorbeeld de vrijheid van een gebruiker beïnvloed wordt door een nieuwkomer. Om een juiste afweging te maken en het principe van ‘value for many’ hoog te houden, is het instellen van een onafhankelijke exploitatiemaatschappij (EM) een waarborg. Deze EM verhuurt voor de eigenaar de ruimten, stuurt het servicebureau aan, programmeert de ruimten, organiseert evenementen, weegt belangen af, geeft de marketing en communicatie de juiste impuls, ontwikkelt het KVL concept verder uit, onderhoudt alle huurderscontracten en contracten etc. Maar vooral is de EM het ‘gezicht’ van de KVL en heet iedereen op elk moment van de dag welkom en biedt een kop koffie aan!” (Ten Hove, 2012, p. 32).

⁶Bottom-up initiatief wordt in dit onderzoek gezien als een voorstel of handeling van (een) burger(s) en/of ondernemer(s) in de ruimtelijke ordening, die vanuit een burgerbelang wordt geïnitieerd (Snoeker, 2014, p. 6). In plaats van de toegevoegde waarde voor aanvang van een beleidsproject volledig te expliciteren en operationaliseren, wordt bij deze benadering uitgegaan van initiatief vanuit de praktijk (Van Cuijk, 2014).

Reeds betrokken partijen zijn onder andere de gemeente Oisterwijk, Bouwfonds, de Monumentenwacht, Erfgoed Brabant, De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, BOEi, een non-profit organisatie die zich bezighoudt met herbestemmen van industrieel erfgoed, aannemersbedrijf Nico de Bont die gespecialiseerd is in herbestemming van erfgoed en verschillende bedrijven die zich gevestigd hebben/ zich willen vestigen op het terrein. De provincie tracht het investeringsrisico te verkleinen door het aangaan van zulke partnerschappen en samenwerkingen en daarnaast zijn voor wet- en regelgeving enkele samenwerkingen verplicht. In het volgende hoofdstuk, bij de casus Leerlokaal KVL zal er verder ingegaan worden op dit onderwerp.

4.1.3 Participatie

In een beoordeling van het Masterplan door de gemeente Oisterwijk op 5 juli 2013 wordt gesteld dat in het vervolgproces in overleg wordt getreden met de bevolking van Oisterwijk en publieke betrokkenheid gewenst is voor het gehele proces van herbestemming (Beoordeling masterplan door gemeente, bijlage 4, p. 2). In het communicatieplan, een bijlage van het Masterplan, komt naar voren op welke manier deze betrokkenheid tot uitdrukking zou moeten komen. De communicatie richt zich op het vinden van duurzame gebruikers voor de nieuwe functie van het herontwikkelde complex. “De herontwikkeling vraagt een open en een dynamische aanpak, waarbij ook de omgeving, van burger tot belangenorganisatie, wordt betrokken (...) De provincie begeeft zich met deze participatie ook nadrukkelijk op het private terrein.” (Provincie Noord-Brabant, 2013, p. 35 – Verkenning). Het communicatieproces en de uitvoering wordt in samenwerking met andere partners uitgevoerd en dit is afhankelijk van de hierover gemaakte gezamenlijke afspraken (Provincie Noord-Brabant, 2013, p. 35-36 – Verkenning).

Participatieniveau

De burgers worden op verschillende manieren betrokken bij het herontwikkelingsproces. Zo worden er informatieavonden georganiseerd, die verschillende doelen kunnen hebben:

- Het vergroten van het draagvlak;
- Verbeteren van de kwaliteit van het plan;
- Informeren over een genomen besluit.

(Provincie Noord-Brabant, 2012, p. 13)

De vorm van participatie van de doelgroep hangt af van het gekozen doel. Het participatieniveau is bijvoorbeeld anders wanneer de doelgroep wordt geïnformeerd, dan wanneer de doelgroep kan meebeslissen. De verschillende niveaus van participatie vormen samen de participatieladder: informeren, raadplegen, adviseren, coproduceren en meebeslissen, zoals ook in hoofdstuk twee beschreven is (Provincie Noord-Brabant, 2012, p. 13).

Om teleurstelling te voorkomen is het belangrijk om vooraf duidelijk te zijn over welke vorm van participatie gewenst is, zodat de verwachtingen van de deelnemers hierop afgestemd kunnen worden, stelt de provincie in het communicatieplan (2012, p. 13). Wanneer bijvoorbeeld informeren de gekozen participatievorm voor burgers is, is het belangrijk om aan

te geven dat een besluit al genomen is en meebeslissen dus niet gewenst is. De provincie geeft aan dat zij voornamelijk de burgers betrekken bij het proces door middel van het organiseren van informatieavonden. Tijdens een informatieavond kunnen verschillende thema's, en daarmee ook verschillende participatievormen aan bod komen. Per thema kan het participatieniveau dat de provincie voor ogen heeft voor haar burgers namelijk verschillen. Door het bespreken van meerdere thema's op een informatieavond, hoopt de provincie een lappendeken aan informatieavonden te voorkomen, hoewel een juiste balans hierin noodzakelijk is volgens de provincie. Teveel thema's op één avond kan namelijk ook juist tot onduidelijkheid leiden (Provincie Noord-Brabant, 2013, p. 13).

In het kader van de gebiedscommunicatie vindt de provincie het belangrijk om in overleg met de gemeente Oisterwijk en Bouwfonds een aparte informatieavond of open dag rond de verkoop van de woningen te organiseren. Op deze avond of dag is niet alleen ruimte voor productcommunicatie over de woningen, maar ook voor gebiedscommunicatie over de overige functies, de openbare ruimte en de omgeving van het terrein (Provincie Noord-Brabant, 2012, p. 13). Ook hierbij betreft de provincie de burger bij het beleid door middel van informeren.

Communicatieproces

Het communicatiebeleid is ondersteunend aan de burgerparticipatie. Dat wil zeggen dat de communicatiemiddelen worden ingezet ter ondersteuning van het proces van burgerparticipatie. Gedurende het gehele traject is communicatie van belang. "Door verkeerde of onvoldoende informatie kan een proces stagneren. Als er over het proces niet duidelijk gecommuniceerd wordt, leidt dit onherroepelijk tot onduidelijkheid bij de deelnemers en vervolgens tot onvrede over het participatietraject" (De Vos en Rodenburg, 2011). De provincie en de gemeente Oisterwijk communiceren hun plannen waar burgerbetrokkenheid gewenst is via verschillende communicatiemiddelen:

- De website van de Leerfabriek, de provincie en de gemeente Oisterwijk;
- Nieuwsbrieven waar burgers zich op kunnen abonneren;
- Een informatiepunt op het KVL-terrein;
- Een bouwbord, geplaatst langs de rand van het KVL-terrein;
- Bewonersbrieven.

(Provincie Noord-Brabant, 2012, p. 14)

De inzet van de verschillende typen communicatie is verder uitgewerkt in figuur 5.1 op de volgende pagina.

Middel	Boodschap	Doelgroep
Informatieavonden	Proces- + gebiedscommunicatie	Inwoners Oisterwijk / ondernemers omliggende bedrijven / overige geïnteresseerden
Open dag	Proces- + gebiedscommunicatie	Alle doelgroepen
Lokale en regionale media	Proces- + gebiedscommunicatie	Alle doelgroepen
Websites	Proces- + gebiedscommunicatie	Alle doelgroepen
Nieuwsbrief	Gebiedscommunicatie	Alle doelgroepen
Gemeentepagina	Proces- + gebiedscommunicatie	Inwoners Oisterwijk
Bouwborden	Proces- + gebiedscommunicatie	Alle doelgroepen
Bewonersbrief	Gebiedscommunicatie	Inwoners Oisterwijk / ondernemers omliggende bedrijven

(Figuur 5.1)

Niet elk communicatiemiddel wordt gelijktijdig ingezet. Het communicatieproces verloopt volgens de fasen afgebeeld in de tabel hieronder (zie Fig. 5.2) Tijdens de initiatiefase ligt de nadruk op de procescommunicatie. In de haalbaarheidsfase en de ontwerpfase wordt deze aandacht voor de procescommunicatie vergroot. Vervolgens wordt er gestart met de gebiedscommunicatie als een boodschap ontwikkeld is. Na de ontwerpfase start de productcommunicatie, wanneer de plannen concreter zijn uitgewerkt (Provincie Noord-Brabant, 2012, p. 15-17).

Fasering communicatie KVL-terrein Oisterwijk

(Figuur 5.2)

Participatie in de praktijk

Op 1 oktober 2013 is het communicatieplan herzien en geactualiseerd. De provincie heeft verscheidene openbare bijeenkomsten georganiseerd waar omwonenden en andere (betrokken) burgers kennis konden nemen van de herontwikkelingsplannen. Er is in 2013 een stadsdebat georganiseerd en er hebben openbare raadsvergaderingen plaatsgevonden waar burgers uitleg kregen over het Masterplan en de financiering van de plannen (Provincie Noord-Brabant, 2013, p. 15-16).

Tevens wordt in deze herziene versie opnieuw beschreven dat de omgeving, de belanghebbenden en overige geïnteresseerden bij de herontwikkeling betrokken kunnen worden (of blijven) door middel van bijeenkomsten en inloopavonden. In december 2013 is er bijvoorbeeld een ‘Kroniekdag’ georganiseerd, speciaal voor oud-werknemers, familie van oud-werknemers en andere geïnteresseerden. Op deze dag konden de ‘participanten’ of betrokkenen hun ervaringen delen en werd hun verhaal opgeschreven en gefilmd door Oisterwijk in Beeld: de lokale omroep van Oisterwijk. Zo hoopt de provincie niet alleen het erfgoed, maar ook de verhalen te behouden, wat zij minstens zo belangrijk acht (Van Haaften, 2014; Timmermans, 2014). Storytelling is een belangrijk aspect van erfgoed en het behoud ervan. Het helpt een beeld te schetsen van het verleden en maakt een verbinding met het heden en de toekomst (Timmermans, 2014).

Nu helder is op welke manier het beleidsproces van de Leerfabriek verloopt, kan de checklist worden vormgegeven aan de hand van de geanalyseerde bronnen die beschreven zijn in dit hoofdstuk. Op die manier kan de vraag beantwoord worden welke opvattingen er spelen in het herontwikkelingsproces over de rol van de burger en hoe burgerparticipatie tot uitdrukking komt bij de Leerfabriek. In een volgend hoofdstuk, bij de conclusie en discussie, worden er conclusies verbonden aan de invulling van de checklist en wordt hierop een reflectie gegeven.

Checklist Leerfabriek

1 Is participatie gewenst?

Ja, er wordt specifiek benoemd dat burgerbetrokkenheid gewenst is.

2 Doel van de participatie?

- Vergroten van het draagvlak in Oisterwijk
- Verbeteren van de kwaliteit van het beleidsplan
- Burgers informeren over de genomen besluiten

3 In welke beleidsfase wordt participatie een plaats gegeven?

Bij de haalbaarheidsfase, de ontwerpfase en de realisatiefase is burgerparticipatie gewenst. Bij de initiatiefase en de nazorgfase worden er geen methoden door de provincie gebruikt om burgers deel te laten nemen.

4 Welke rol en verantwoordelijkheid krijgen deelnemers? (Participatieniveau)

Het participatieniveau is informeren, burgers (voornamelijk bewoners van Oisterwijk, toekomstige gebruikers van de Leerfabriek) worden geïnformeerd. Organisaties, ondernemers en belang-hebbenden worden door middel van de participatieniveaus consulteren en adviseren betrokken bij het project.

5 Op welke manier worden burgers betrokken? (Participatiemethoden)

Burgers worden betrokken in de definitiefase en ontwerpfase door:

- Informatieavonden voor burgers en aparte informatieavonden voor toekomstige bewoners/gebruikers
- Open dag
- "Kroniekdagen" waar oud-medewerkers hun ervaringen en verhalen kunnen delen over de Leerfabriek met als doel de verhalen in stand te houden
- Stadsdebat
- Openbare raadsvergaderingen

Burgers worden in de ontwerpfase betrokken door informatieverstrekking via:

- Nieuwsbrieven via internet waarvoor geïnteresseerden zich aan kunnen melden
- Bewonersbrieven

6 Zijn de randvoorwaarden voor participatie vervuld?

6.1 Is het doel van het participatieproces helder?

Er wordt gesteld door de provincie dat voorafgaand aan informatieavonden duidelijk naar participanten wordt gecommuniceerd in hoeverre betrokkenheid gewenst is en welke verantwoordelijkheid zij krijgen in het project. Het niveau is informeren van burgers en het consulteren en adviseren bij toekomstige gebruikers en ondernemers.

6.2 Hoe worden alle relevante stakeholders – waaronder burgers – in voldoende en gelijke mate betrokken?

Door de eerder genoemde participatiemethoden, voornamelijk gericht op informeren van burgers en stakeholders.

6.3 Hoe wordt gegarandeerd dat het proces transparant en onafhankelijk verloopt?

Er wordt niets beschreven in het beleid over transparantie en hiervoor is dus geen garantie.

6.4 Wanneer worden burgers betrokken en kunnen zij in dat stadium nog voldoende betrokken worden om daadwerkelijk invloed uit te kunnen oefenen op het beleidsproces?

De burgers worden betrokken in de haalbaarheidsfase, de ontwerpfase en de realisatiefase. Burgers worden dus niet betrokken bij de initiatiefase en kunnen geen invloed uitoefenen in deze fase. In de beheerfase of nazorgfase is betrokkenheid tevens niet aan de orde. Dat houdt in dat burgers wel betrokken kunnen zijn bij het verkrijgen van een eisenpakket met de wensen en behoeften waar het project of de locatie aan moet voldoen, bij het ontwerp en bij de uitvoering van het project, de herbestemming van de Leerfabriek.

6.5 Worden de belangen en verwachtingen van burgers in voldoende mate meegewogen in het besluit?

Er worden voornamelijk informatieavonden georganiseerd waar de provincie haar plannen en besluiten deelt. Burgers mogen meepraten, maar er wordt geen ruimte geboden voor consultatie, advies, coproductie of meebeslissen aan de 'gewone burger'.

De toekomstige gebruiker/bewoner (die direct betrokken zijn), de ondernemer, organisaties en overige stakeholders worden eerder in het proces betrokken en mogen consulteren en adviseren. Coproduceren geldt voor de ondernemers, maar niet voor de burgers en meebeslissen komt niet voor.

6.6 Hoe ontvangen de deelnemende burgers de juiste informatie tijdig?

Zie participatiemethoden en fases (punt vijf).

6.7 Hoe kan er voldoende snelheid en variatie in het proces worden ingebracht?

De snelheid wordt aangebracht in het herbestemmingsproces door direct ondernemers te betrekken in het proces door hen al in de Leerfabriek te laten vestigen. Er kunnen zich continu nieuwe retailers/ gebruikers/ ondernemers vestigen voor lange of korte termijn, waardoor het een dynamisch proces is en daardoor gevarieerd.

In het participatieproces, waar burgers worden geïnformeerd, wordt snelheid aangebracht door burgers enkel te informeren en geen hogere niveaus toe te laten. Hoe hoger het niveau op de ladder, hoe langer een proces duurt omdat er meerdere belangen mee gaan spelen in dat geval (die van de burgers).

6.8 Wat zijn de kosten en opbrengsten van het proces?

Niet van toepassing: geen inzage in de uiteindelijke kosten en opbrengsten omdat het proces nog gaande is, daar kan nu dus nog geen zekerheid over geboden worden.

Hoofdstuk 4.2: Casus Leerlokaal

Het Leerlokaal, vroeger in gebruik als kantoor, magazijn, onderwijsruimte en kantine voor het fabriekspersoneel, is één van de gebouwen op het KVL-terrein die een herbestemming zal gaan krijgen. Het is een bijzonder project van de provincie, omdat jongeren vanaf het eerste moment betrokken worden bij de herontwikkeling. In februari 2014 zijn de eerste jongeren gestart met de initiatieffase: opgave en kwartiermaken. Dit was ook een zeer urgente zaak, gezien het gebouw tijdens deze eerste fase door hevige storm en regen erg aan het vervallen was.

Uiteindelijk was het niet meer toegestaan het gebouw te betreden omdat het op instorten stond en er daarnaast dakpannen van het dak vielen. Jongeren hebben de mogelijkheid gekregen om hier een oplossing voor te vinden. In de vorm van een werkervaringsplaats heeft toen één afgestudeerde jongere zorg gedragen voor het vinden van een partij die het gebouw veilig en winter- waterdicht kon maken. Eind juni startte een aannemersbedrijf en op dit moment is het gebouw weer toegankelijk en zal het de komende winter (hoogstwaarschijnlijk) overeind blijven.

4.2.1 Beleidsproces

Het project Leerlokaal is onderdeel van JOB-house, de jongerenlijn van het erfgoedprogramma van de provincie, zoals eerder is vermeld (pag. 14 en 22). Jongeren krijgen de mogelijkheid om praktijkkennis op te doen en onderdeel te worden van een projectteam waar studenten en onlangs afgestudeerden, met verschillende studierichtingen, samenwerking om uiteindelijk de herontwikkeling te realiseren. Dat project verloopt in meerdere fasen, met een verwachte looptijd van drie tot vijf jaar (zie figuur 5.3). Het proces van de eerste fase is vastgesteld aan de hand van meerdere doelstellingen (zie figuur 5.4).

Fig 5.3

Fase 1: Opdrachtformulering en kwartiermaken	
Visie	Duidelijke omschrijving van de opdracht voor het tot stand brengen van de herbestemming Leerlokaal KVL en het Leerlokaal (lokaal) op de kaart zetten
Doel	Inventariseren voorwaarden voor herbestemmen Leerlokaal en bekendheid genereren binnen de gemeente Oisterwijk en de aangesloten scholen over het project Leerlokaal. Tevens bekendheid genereren voor het project.
Subdoelen	<p>Proces en planning totaal project in beeld brengen.</p> <p>Herbestemmingsvoorwaarden opstellen (o.a. restauratieplan).</p> <p>Oorspronkelijke bouwtekeningen digitaliseren (in 3D ontwerp).</p> <p>Tijdelijke voorzieningen treffen voor wind- en waterdicht maken en constructieve veiligheid.</p> <p>Financieel plan opstellen (raming restauratie, investering en exploitatieberekening, subsidiescan, financiering).</p> <p>Juridische structuur onderzoeken (stichting, cooperatie, particulier/ondernemer, contracten leveranciers/aannemer(s) en benodigde vergunningen).</p> <p>Concepten ontwikkelen (croudsourcing).</p> <p>Maken vormgeving, identiteit en marketingplan.</p> <p>Zorg dragen voor communicatie en multimedia (o.a. promotiefilm).</p> <p>Evenementen organiseren (bekendheid genereren en banden versterken partners).</p>
Tijdsplanning	3-6 maanden mede afhankelijk van stageperiodes.
Start/einddatum	Januari 2014 – juli 2014
Methodiek	Projecten, masterclasses/presentaties, workshops, deskresearch, interviews.
Benodigde disciplines	Organisatiekunde, bedrijfskunde, bouwkundige, architectuur, constructietechniek, juridisch, grafisch(ontwerpers), organiseren evenementen, projectmanagement, communicatie, journalistiek.
Welke jongeren willen we betrekken/bereiken. <i>Opleidingen kunnen ook zelf met voorstel komen</i>	<p>LBO: Inspectie (buitenzijde) gebouw, ondersteuning uitvoer evenementen</p> <p>MBO: Bouwkundige, constructietechniek, grafisch(ontwerpers), organiseren evenementen</p> <p>HBO: Organisatiekunde, bedrijfskunde, bouwkundige, architectuur, constructietechniek, juridisch, grafisch(ontwerpers), organiseren evenementen, projectmanagement, communicatie, journalistiek</p> <p>WO: Organisatiekunde, bedrijfskunde, bouwkundige, architectuur, constructietechniek, juridisch, grafisch(ontwerpers), projectmanagement, communicatie, journalistiek</p>
Reeds benaderde scholen	Fontys, Avans, NHTV, Design Academy, TU Eindhoven, TU Delft
Facilitair	<p>Permanente werkplekken vanaf september 2014.</p> <p>Tijdelijke ingerichte werkplekken op locatie KVL middels caravans.</p> <p>WIFI en mobiele telefoon op locatie aanwezig.</p>

Fig 5.4

Het project bevindt zich dus nu nog in de eerste fase, maar zal in september wanneer een nieuwe lichter studenten start langzaam richting de tweede fase gaan. Het beleidsproces/herbestemmingsproces is dynamisch en kan continu veranderen. Daarnaast is het proces en het project zelf experimenteel te noemen, omdat de provincie het initiatief van onderop laat

komen in plaats van de (gevestigde) top-down benadering. Heidi van Cuijk, één van de studentenbegeleidsters vanuit de provincie en beleidsmedewerkster directie Cultuur en Samenleving legt uit dat deze benadering nieuw is en de provincie een andere rol vervult in het proces (2014). Van Cuijk geeft aan: “Het mooie, maar tegelijk ook het lastige van project leerlokaal KVL is dat we als uitgangspunt hebben genomen dat alles door de studenten zelf moet worden gedaan/ vormgegeven. Dit betekent dat er dus geen harde doelstelling ligt (van het project), voor een deel is het proces zelf is de doelstelling” (Interview Van Cuijk, 2014).

Ook meent zij dat de toegevoegde waarde van het project niet ‘tot in den treure’ van tevoren geëxpliciteerd en geoperationaliseerd is. De toegevoegde waarde is volgens haar wel bepaald, namelijk het proces zelf en de doelstelling is uiteindelijk “gewoon de herbestemming van het Leerlokaal” (Interview Van Cuijk, 2014)

4.2.2 Doelstellingen

Ondanks het bottom-up beleid en het proces van experiment, zijn er in het ‘Programma Leerlokaal’ afkomstig uit maart 2014 een aantal doelstellingen vastgesteld voor JOB-house en het project. De doelstelling van JOB-house is jongeren laten kennismaken en enthousiasmeren voor erfgoed: ambassadeurs maken voor erfgoed. De primaire doelstelling van het Leerlokaal is daarentegen de herbestemming van het gebouw geheel door jongeren te laten geschieden. De provincie wil op die manier jongeren in aanraking laten komen met erfgoed en hen tonen dat omgaan met erfgoed kansen kan bieden voor hun toekomst en bovendien voor de toekomst van erfgoed zelf, geeft Toon Iding, projectleider van het Leerlokaal en begeleider van de studenten aan (2014). Subdoelstellingen van het project zijn:

- Bedrijven stimuleren tot creëren van stageplaatsen (later eventueel ook werkervaringsplekken);
- Drempels wegnemen en de relatie tussen het onderwijs, bedrijven en het projectteam versterken;
- Opleidingsinstituten uitdagen tot investeren in herbestemming erfgoed als inspirerend onderwijsthema (master- en leermodules/ onderwijsprojecten);
- Exposure creëren voor stakeholders als steuninstellingen en betrokken bedrijven;
- Netwerkversterking en –verbreding;
- Magneetwerking naar andere jongeren bereiken.

(Programma Leerlokaal KVL, 2014, p. 3)

Randvoorwaarden

De Erfgoedfabriek heeft een aantal kenmerken die op alle *labels* van toepassing zijn: Brabants, verbindend, innovatief. Daarnaast zijn er voor het project ook specifieke kenmerken geëxpliciteerd als onderdeel van de strategie, zoals het duurzaam opereren, co-creatie en het proces uitvoeren met nadruk op het experimentele (Iding, 2014, p. 3). Onder co-creatie wordt de productieve samenwerking tussen organisatie en eindgebruiker verstaan. Bij co-creatie is sprake van een proces van vormgeven van een product, dienst, voorziening, belevenis, merk of communicatiemiddel (of een combinatie daarvan) in productieve samenwerking met de eindgebruiker en eventuele andere relevante partijen. Dat betekent dat co-creatie geen op zichzelf staande ‘tool’ is die in een bepaalde fase van een ontwikkelingsproces kan worden

ingezet (zoals *crowdsourcing*, zie pag. 52), maar een structurele manier van denken en werken. (Jansen et al., 2013)

Zoals ook het geval is bij een algemeen herbestemmingsproces van de provincie is er een aantal voorwaarden gesteld waar het project aan dient te voldoen. Jongeren mogen hun eigen ideeën in de praktijk brengen en krijgen hiervoor de ruimte maar wel binnen vooraf bepaalde kaders. Jongeren dienen bijvoorbeeld rekening te houden met het concept ‘Ambachtsplaats voor creativiTijd’.

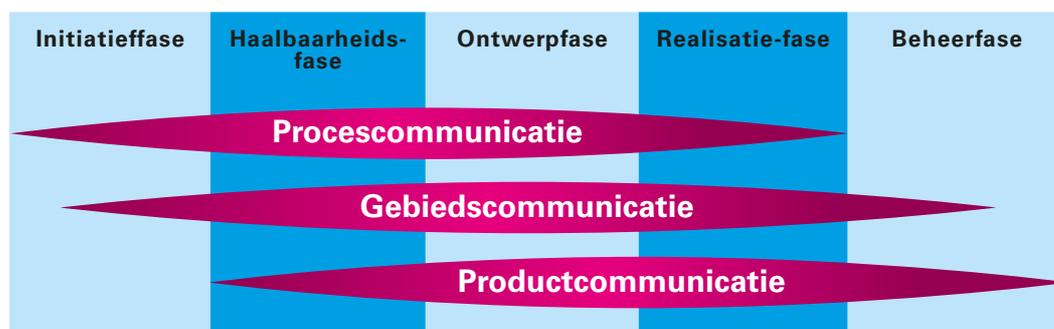
Ook de wet- en regelgeving die van toepassing is op het gebouw dient in acht te worden genomen. Daarnaast mag het gebouw geen horecabestemming krijgen en de volume van het gebouw hoort hetzelfde te blijven, er mag dus niets (aan)gebouwd of gesloopt worden (Bijlage 2: Statenvoorstel, p. 9). Tenslotte is er sprake van budgettaire randvoorwaarden, een gesloten businesscase en dichte exploitatie (Iding, 2014, p. 4)

Partners en stakeholders

De herbestemming van het Leerlokaal KVL door jongeren gebeurt onder professionele begeleiding en met betrokkenheid van het onderwijs en een team van experts op diverse gebieden. Het is een participatieproject met gerichte inbreng van experts en overige stakeholders die samen met jongeren de herbestemming willen gaan realiseren. De jongeren worden hierin begeleid door professionals. Maar andersom verwacht de provincie dat deze professionals afkomstig uit verschillende sectoren door de jongeren geïnspireerd raken en bovendien zelf ook nieuwe kennis op kunnen doen (Bijlage 3: Programma Leerlokaal). Voor de provincie en het Leerlokaal is een stakeholdersanalyse gemaakt, zodat duidelijk is met wie er op dit moment wordt samengewerkt, deze is te vinden in Bijlage 5: Stakeholdersanalyse Leerlokaal KVL.

Communicatie

Ook bij het Leerlokaal is communicatie onderdeel van het participatieproces. Studenten/jongeren worden op verschillende manieren betrokken bij het project en in verschillende fases. Ook stakeholders, experts en inwoners van Oisterwijk worden betrokken, voornamelijk door hen informatie te verschaffen. De inzet van de verschillende typen communicatie is verder uitgewerkt in de onderstaande tabellen. De tabel is ingevuld aan de hand van de informatie uit het programma van het Leerlokaal (fig. 5.6), en beide figuren (5.5 en 5.6) zijn op dezelfde wijze vormgegeven als bij de casus Leerfabriek (pag. 44), om de informatie duidelijk en consequent in kaart te brengen:

Fasering communicatie KVL-terrein Oisterwijk

Fig 5.5

Middel	Boodschap	Doelgroep
Informatieavonden	Proces- + gebiedscommunicatie	Inwoners Oisterwijk / ondernemers omliggende bedrijven / overige geïnteresseerden
Open dagen/ evenementen	Proces- + gebiedscommunicatie	Alle doelgroepen
Lokale en regionale media	Proces- + gebiedscommunicatie	Alle doelgroepen
Website ontworpen door studenten	Proces- + gebiedscommunicatie	Alle doelgroepen
Masterclasses door experts	Gebiedscommunicatie	De direct betrokken studenten maar ook andere jongeren/opleidingen/ studiegroepen
Facebookpagina	Proces- + gebiedscommunicatie	Alle doelgroepen maar voornamelijk gericht op jongeren
Proces- + gebiedscommunicatie Stage/werkervaringsplaats	Proces- + gebieds- + productcommunicatie	Jongeren zoals pas-afgestudeerden en studenten in hun afstudeerfase

Fig 5.6

4.2.3 Participatie in de praktijk

De participatie komt stand door deelneming van jongeren aan het project. Ruim tien jongeren zijn van februari 2014 tot juli 2014 aan de slag gegaan om verschillende doelstellingen van de eerste fase te behalen. Zo hebben bijvoorbeeld twee studenten van de opleiding Vastgoed & Makelaardij aan de TU Delft zorg gedragen voor het ontwikkelen van een concept. Uiteraard het bestaande concept ‘Ambachtsplaats voor CreativiTijd’ in acht nemend. Zij hebben in juni elke woensdag een bijeenkomst georganiseerd voor oud-werknemers, bewoners van Oisterwijk en overige geïnteresseerden en nodigden hen uit om mee te denken over de nieuwe functie van het Leerlokaal. Deze bijeenkomsten vonden plaats in de zogenaamde ‘Huiskamer van het Leerlokaal’, een ruimte ingericht als huiskamer in één van de gebouwen op het terrein die burgers aan moet sporen te participeren in de herbestemming.

Deze participatieve methode genaamd *crowdsourcing* is recent ontwikkeld en wordt bij ruimtelijke ontwikkelingsprojecten gebruikt om te leren van gebruikers en hun behoeften (Mechant et al., 2011, p. 19). “Niet direct betrokkenen benaderen dezelfde vraagstukken vanuit alternatieve invalshoeken. Bij dergelijke projecten kan een grote groep niet direct betrokkenen, ook wel de menigte of de crowd genoemd, aanvullende of zelfs totaal nieuwe oplossingen aanleveren” (Jansen et al., 2014, p. 4). Tevens kan crowdsourcing voor locatie specifieke oplossingen toegepast worden en tenslotte kan het draagvlak worden vergroot door niet-direct betrokkenen (voornamelijk in de omgeving van de locatie) een stem te geven (Jansen et al., 2014, p. 4).

De reden dat er bij het Leerlokaal is gekozen voor crowdsourcing is dan ook om een zo groot mogelijk draagvlak te creëren voor het beleid en de uiteindelijke herbestemming. De deelname is voornamelijk bedoeld voor de bewoners van Oisterwijk. Op die manier wordt het Leerlokaal project dus een ‘dubbel’ participatieproject.

De studenten die de huiskamersessies organiseerden, hadden de planning een aantal jaar betrokken te blijven bij het Leerlokaal, totdat zij zijn afgestudeerd, en hebben daar hun conceptvoorstel op gebaseerd. Nu is het echter het geval dat een huurder interesse heeft in het Leerlokaal om er zijn kantoor te vestigen. Deze huurder blijkt al jaren geïnteresseerd te zijn in de specifieke uitstraling van het Leerlokaal en het lijkt erop dat hij serieuze interesse heeft.

Er zijn nog geen huurovereenkomsten getekend, maar er is al wel een aantal gesprekken gevoerd met beide partijen (de potentiële huurder en de provincie). De studenten blijven zorg dragen voor de restauratie en renovatie, maar het ontwikkelen en bedenken van een nieuwe functie komt te vervallen. De concepten die bedacht zijn door de twee studenten, zullen dus plaats moeten maken voor de wensen van de toekomstige gebruiker, de huurder. Deze persoon heeft wel aangegeven enthousiast te zijn over de herontwikkeling van het Leerlokaal door jongeren, dus is bereid om tot aan de oplevering ook met hen te werken en de gesprekken te voeren over zijn wensen en behoeften, waar een bouwplan voor ontwikkeld gaat worden door de studenten.

Uiteindelijk gaan er dus bepaalde initiële plannen niet door die studenten ontwikkeld hebben, maar komen er nieuwe kansen en is er ruimte voor de invulling van de herbestemming op een andere manier. De studenten leren op die manier wat herbestemming in de realiteit betekent en hoe het proces kan verlopen, een proces dat veelal dynamisch is. De provincie wil, zoals al te lezen was (pag. 15), door succesvolle herbestemmingsprojecten steeds weer nieuwe projecten starten, wanneer de investering van het vorige project is of wordt terugverdiend. In het geval van het Leerlokaal kan de investering door de verhuur sneller worden terugverdiend en wordt het (financiële) risico dat de provincie draagt als eigenaar van het terrein, verkleind.

Dat de provincie de volledige eigenaar is van de gebouwen zorgt ervoor dat de samenwerkingen en partnerschappen (zoals ook de verhuur van een ruimte of gebouw) minder complex is dan wanneer er vele eigenaren en belangen zijn, want zoals al eerder werd gesteld kan een samenwerking bij een herontwikkelingsproject met verschillende partijen die eigenaar zeer complex verlopen. Ook de wet- en regelgeving kan door diverse belanghebbenden ingewikkeld zijn, waardoor processen veel tijd in beslag nemen en het soms jaren kan duren voordat er een overeenkomst is (Bazelmans, 2013, p. 98). Dat een gebouw dus relatief ‘makkelijk’ verhuurd kan worden is niet altijd het geval.

Nu helder is op welke manier het beleidsproces van het Leerlokaal verloopt, kan de checklist worden vormgegeven aan de hand van de geanalyseerde bronnen die beschreven zijn in dit hoofdstuk. Op die manier kan de vraag beantwoord worden welke opvattingen er spelen in het herontwikkelingsproces over de rol van de burger en hoe burgerparticipatie of jongerenparticipatie in het geval van de studenten, tot uitdrukking komt bij het Leerlokaal. In een volgend hoofdstuk, bij de conclusie en discussie, worden er conclusies verbonden aan de invulling van de checklist en wordt hierop een reflectie gegeven.

Checklist Leerlokaal

1 Is participatie gewenst?

Ja, er wordt specifiek benoemd dat burgerbetrokkenheid gewenst is, het project wordt in het programma "participatieproject" genoemd.

2 Doel van de participatie?

- Vergroten van het draagvlak in Oisterwijk
- "Ambassadeurs" maken voor erfgoed door jongeren te enthousiasmeren
- Herbestemming van het Leerlokaal door jongeren
- Bekendheid genereren door jongeren te laten deelnemen aan het project en hen de communicatie laten verzorgen hiervoor wat bekendheid kan opleveren, ook zou het project voor magneetwerking naar andere jongeren kunnen zorgen
- Opleidingsinstellingen waar de deelnemende studenten aan verbonden zijn uitdagen tot het investeren in erfgoed als onderwijsthema
- Relatie tussen de provincie, onderwijs en organisaties versterken door deelname van jongeren

3 In welke beleidsfase wordt participatie een plaats gegeven?

Bij de haalbaarheidsfase, de ontwerpfase en de realisatiefase is burgerparticipatie gewenst. Bij de initiatiefase en de nazorgfase worden er geen methoden door de provincie gebruikt om burgers deel te laten nemen.

4 Welke rol en verantwoordelijkheid krijgen deelnemers? (Participatieniveau)

Jongeren krijgen verschillende rollen en verantwoordelijkheden toebedeeld, afhankelijk van de opleiding die zij volgen of de achtergrond die zij hebben. Het niveau van participatie verschilt van informeren tot meebeslissen. Meebeslissen gebeurt over de beleidsuitvoering (ontwerpfase en realisatiefase), de beleidsontwikkeling is door de provincie gedaan voorafgaand aan het project (in de initiatiefase). Organisaties, ondernemers en overige belanghebbenden worden door middel van de participatieniveaus consulteren en adviseren betrokken bij het project. Ook coproduceren komt hier voor, omdat de provincie met verschillende stakeholders en partijen samenwerkt om de herbestemming van het Leerlokaal te realiseren. Tevens werken verschillende partijen samen met de provincie om de studenten te begeleiden bij de herontwikkeling, zoals de aangewezen experts (zie bijlage ... stakeholdersanalyse). Door samenwerking komen provincie, de stakeholders/experts en de studenten samen overeen welke problemen er zijn en welke oplossingen hiervoor aangedragen kunnen worden. De provincie verbindt zich uiteindelijk aan de overeengekomen oplossingen bij de besluitvorming.

5 Op welke manier worden burgers betrokken? (Participatiemethoden)

Jongeren worden betrokken door de provincie en door andere jongeren (magneetwerking) in de definitiefase, de ontwerpfase en de realisatiefase door:

- Informeren via open dagen, evenementen en rondleidingen op het Leerfabriek terrein
- Informeren door masterclasses van experts waar opleidingsinstellingen, opleidingen of jongeren zelf zich voor op kunnen geven
- Informeren door een website en Facebookpagina ontworpen en beheerd door de jongeren
- Coproduceren door stages en werkervaringsplaatsen voor jongeren te genereren, waar jongeren een eigen afstudeeropdracht mogen vormgeven in het belang van de herbestemming van het Leerlokaal en de opdracht ook in de praktijk mogen uitvoeren (binnen de vastgestelde kaders van de provincie)

Stakeholders, directbetrokkenen en experts mogen van de provincie en jongeren:

- Consulteren door middel van het geven van masterclasses
- Adviseren door kennis te delen met de jongeren
- Mogen wanneer daar behoefte aan is bij de jongeren of bij de provincie coproduceren
- Worden geïnformeerd over de stand van zaken van het project door evenementen waar zij voor uitgenodigd worden

Burgers worden door de jongeren zelf ook betrokken door middel van crowdsourcing: "de Huiskamer van het Leerlokaal" in de ontwerpfase en de realisatiefase en door het organiseren van evenementen:

- Informeren en consulteren door iedere week een bijeenkomst te organiseren waar inwoners van Oisterwijk en andere geïnteresseerden ideeën mogen delen, burgers worden zo geïnformeerd maar dienen ook als gesprekspartner
- Informeren door een website en Facebookpagina, ontworpen en beheerd door de jongeren

6 Zijn de randvoorwaarden voor participatie vervuld?

6.1 Is het doel van het participatieproces helder?

De doelstellingen van het proces verschillen per fase en zijn opgenomen in het programma dat opgesteld is voor het project.

6.2 Hoe worden alle relevante stakeholders – waaronder burgers – in voldoende en gelijke mate betrokken?

Zie participatiemethoden (punt vijf)

6.3 Hoe wordt gegarandeerd dat het proces transparant en onafhankelijk verloopt?

Er wordt niets beschreven in het beleid over transparantie en hiervoor is dus geen garantie.

6.4 Wanneer worden burgers betrokken en kunnen zij in dat stadium nog voldoende betrokken worden om daadwerkelijk invloed uit te kunnen oefenen op het beleidsproces?

De burgers worden betrokken in de haalbaarheidsfase, de ontwerpfase en de realisatiefase. Burgers worden dus niet betrokken bij de initiatiefase en kunnen geen invloed uitoefenen in deze fase. In de beheerfase of nazorgfase is betrokkenheid tevens niet aan de orde. Dat houdt in dat burgers wel betrokken kunnen zijn bij het verkrijgen van een eisenpakket met de wensen en behoeften waar het project of de locatie aan moet voldoen, bij het ontwerp en bij de uitvoering van het project, de herbestemming van het Leerlokaal.

6.5 Worden de belangen en verwachtingen van burgers in voldoende mate meegewogen in het besluit?

De belangen en verwachtingen van jongeren worden meegenomen in het besluit, door jongeren zelf hun afstudeeropdracht te laten vormgeven, passend bij de behoefte van de fase waar het project zich in bevindt.

Voor niet directbetrokkenen (burgers, voornamelijk omgeving Oosterwijk), worden informatiebijeenkomsten georganiseerd waar zij hun stem kunnen laten door middel van crowdsourcing en als gesprekspartner dienen (consulteren). Er wordt geen ruimte geboden voor advies over het beleid en de uitvoering, coproductie of meebeslissen aan de gewone burger.

6.6 Hoe ontvangen de deelnemende burgers de juiste informatie tijdig?

De jongeren worden door de provincie direct geïnformeerd over de plannen en het beleid. Andere jongeren en geïnteresseerden die niet direct betrokken zijn worden door de studenten geïnformeerd over de stand van zaken van het project door middel van de website en een Facebookpagina. Ook worden de lokale en regionale media regelmatig benaderd wanneer er informatie over het project verspreid dient te worden, bijvoorbeeld wanneer er een evenement georganiseerd is.

6.7 Hoe kan er voldoende snelheid en variatie in het proces worden ingebracht?

De snelheid wordt aangebracht in het herbestemmingsproces door direct de studenten bij aanvang van het project in caravans op het terrein te laten deelnemen.

Door het organiseren van bijeenkomsten met inwoners van Oosterwijk kan het proces stagneren, omdat zij met ideeën kunnen komen die lange tijd in beslag kunnen nemen en omdat het betrekken van meerdere partijen zorgt voor een langer proces (meerdere belangen spelen dan mee).

Er is een huurder voor het Leerlokaal die graag het pand wil betrekken, zo snel mogelijk wanneer de overeenkomsten getekend zijn. Daardoor is het herbestemmingstraject versneld.

Variatie wordt ingebracht door iedere fase nieuwe studenten te betrekken bij het project met andere achtergronden en opleidingen en er wordt ruimte gelaten voor eigen inbreng van studenten. Daarom is iedere fase anders en is het project dynamisch.

6.8 Wat zijn de kosten en opbrengsten van het proces?

Niet van toepassing: geen inzage in de uiteindelijke kosten en opbrengsten omdat het proces nog gaande is, daar kan nu dus nog geen zekerheid over geboden worden.

Hoofdstuk 5.3: Interviews

In dit deel van hoofdstuk vier worden de interviews behandeld en worden de opvattingen die heersen over burgerparticipatie bij herbestemmingsprojecten duidelijk. Aan de hand van het vooronderzoek zijn vier hoofdthema's vooraf vastgesteld. Deze zijn gebruikt als leidraad voor de interviews en bevatten de thema's: erfgoed, burgerparticipatie, de Leerfabriek en het Leerlokaal. De interviews zijn alle vijf in 2014 gehouden en de transcripten zijn terug te vinden in bijlagen 1.1 t/m 1.5.

Erfgoed

Binnen dit thema worden vragen gesteld die een beeld moeten geven over het erfgoedbeleid door de jaren heen. De rol van de provincie binnen herbestemming van erfgoed wordt onderzocht met betrekking tot het verleden, het heden en de toekomst.

Burgerparticipatie

In de theorie staat veel over burgerparticipatie. De vragen die vallen onder dit thema zijn gericht op het toetsen van hoe burgerparticipatie in de praktijk tot stand komt bij herbestemming van erfgoed.

Leerfabriek

Dit thema bevat vragen over een van de projecten van de provincie: de Leerfabriek. Het belang van de Leerfabriek wordt onderzocht. Daarnaast wordt er gekeken naar tot hoeverre burgers een rol hebben gespeeld in het herbestemmingsproces en in welke fase van het proces dat geweest is.

Leerlokaal

De vragen in het laatste thema gaan over het beleid van de provincie met betrekking tot het Leerlokaal. Het niveau van burgerparticipatie wordt onderzocht.

4.3.1. Bevindingen interviews

In dit hoofdstuk zullen de bevindingen van de interviews worden samengevat om helder te krijgen welke opvattingen er heersen over burgerparticipatie bij herbestemmingsprojecten en op welke manier burgerparticipatie tot uitdrukking komt volgens de respondenten. Ook de bevindingen zijn ingedeeld in de vier thema's: erfgoed, burgerparticipatie, Leerfabriek en Leerlokaal. Er zal een beeld worden geschetst van de overeenkomsten en verschillen in de antwoorden van de respondenten. Zij zullen niet steeds bij naam genoemd worden, behalve wanneer het antwoord opvallend is en er geen consensus over bestaat.

Erfgoed

Kijkend naar de jaren zeventig en tachtig, kan gesteld worden dat er veel veranderd is in erfgoed herbestemming. Alle respondenten geven aan dat er een duidelijk verschil is met herbestemming van erfgoed toen en nu. Een van de genoemde veranderingen is het verminderde budget, waardoor herbestemming meer vanuit de markt moet komen en minder vanuit de overheid. De meest genoemde ontwikkeling is echter het feit dat er meer aandacht is voor het verhaal, er is meer bewustzijn voor de toegevoegde waarde voor de maatschappij.

Terwijl in de jaren '70/'80 herbestemming voornamelijk gericht was op enkel het behoud van gebouwen, blijkt het tegenwoordig van belang dat een complex weer deel uitmaakt van het hedendaagse maatschappelijke leven. Het deel uitmaken van het heden blijkt belangrijk onder de respondenten. Drie van de hen geven aan dat de beste manier om erfgoed te behouden voor de toekomst is om er een nieuwe functie aan te geven. "Erfgoed moet weer deel worden van de toekomst en geen relict zijn en blijven vanuit het verleden", stelt Arno van den Hurk (nu genoemd: Van den Hurk). Toon Iding (nu genoemd: Iding) is de enige die specifiek benoemt dat het belangrijk is om jongeren intensief te betrekken in het proces.

Verskillende opvattingen worden genoemd met betrekking tot het belang dat burgers zouden hebben bij herbestemming van erfgoed. Het verhalende aspect blijkt voor alle respondenten als van belang gezien te worden. Herinneringen en de verbintenis van het verleden, het heden en de toekomst zijn volgens hen waarden die voor burgers gelden, net als het geven van identiteit aan de woon- en leefomgeving. Van den Hurk, Iding en Sander van Heteren (nu genoemd: Van Heteren) geven en daarnaast aan dat herbestemming duurzaam is.

Vier van de respondenten hebben kennis genomen van de nieuwe rol van de provincie: die van partner, Paul Jansen (nu genoemd: Jansen) kan deze vraag niet beantwoorden. Drie van hen geven aan dat dit meer betrokkenheid van de provincie vereist. Als subsidieverstrekker bestaat er een zekere afstand tot het subsidieobject terwijl door middel van partnership meer verantwoordelijkheden genomen worden. Van Heteren benadrukt dat er een omslag is van denken en dat burgers veel meer zelf moeten doen aan het herbestemmen en behouden van erfgoed.

Wanneer gevraagd wordt waarom de provincie er niet voor kiest om herbestemming volledig aan de markt over te laten, geven drie respondenten aan dat de projecten vaak financieel zo risicovol zijn dat investeerders hierin geen interesse hebben. De respondenten benadrukken de complexiteit en benodigde middelen van deze projecten. Iding en Jansen kunnen deze vraag niet beantwoorden.

Daarnaast geven Iding en Van Heteren aan dat de interesses van marktpartijen vaak verschillen van die van de provincie. De provincie kijkt voornamelijk naar het maatschappelijke belang, terwijl de markt kijkt naar het financiële plaatje en wat het op kan leveren. Van Cuijk noemt de financiële crisis als reden voor een meer voorzichtige aanpak van marktpartijen, Van Heteren stelt dat wanneer er gewacht wordt tot het voor de markt weer interessant is, sommige complexen niet meer te redden vallen en herbestemming dus urgent is. Hij stelt ook dat cultuurhistorisch belang een grote rol speelt en dat de provincie geacht wordt verantwoordelijkheid te nemen hierin.

Burgerparticipatie

Twee van de respondenten geven aan dat burgerparticipatie voor hen betekent dat de burger mee mag denken en betrokken is bij het beheer en ontwikkeling van zijn of haar woon of werkomgeving, Van Heteren geeft specifiek aan dat participatie niet per se betekent dat men mee mag beslissen, afhankelijk van de situatie.

Financiële betrokkenheid van burgers is wenselijk volgens Van Heteren, hij noemt dat men zich zo meer verantwoordelijk voelt en er niet zomaar een 'praatclubje' ontstaat.

Volgens drie van de respondenten is burgerparticipatie voor de provincie gewenst dan wel noodzakelijk. Iding zegt te denken dat het in ieder geval altijd gewenst is dat er

geparticipeerd wordt in projecten. De reden hiervoor is volgens hem dat men met meerdere mensen beoordelingen wil maken over de marktvraag, de marktbehoefte en mogelijke nieuwe invullingen. Van Cuijk en Jansen gaan verder door te zeggen dat burgerparticipatie noodzakelijk is, hoewel Van Cuijk aangeeft dat dit per project anders uitpakt. Ondanks overeenstemming over van het belang van burgerparticipatie door de respondenten, is er geen enkel duidelijk antwoord gegeven op de vraag wat de motieven zijn van de provincie om burgers te laten participeren in erfgoedprojecten.

Over methoden die de provincie gebruikt om burgers te laten participeren in erfgoedprojecten wordt gezegd: “Als je dan kijkt naar de concrete uitvoering, dat is altijd net lastiger, maar het is wel een heel belangrijk uitgangspunt, laat ik het zo zeggen” (Van Cuijk, 2014). Zij stelt dat er nog veel verbeterpunten zijn voor de provincie met betrekking tot burgerparticipatie. Na te vertellen dat op het Leerlokaal *crowdsourcing* is toegepast, geeft Iding aan dat de interviewer deze vraag beter aan een ander kan stellen, namelijk aan Van Heteren. Van Heteren wist het echter ook niet. Hij zegt daarentegen dat binnen de provincie desbetreffende methodes nog niet worden gebruikt. Door Van den Hurk worden de volgende methodes genoemd: buurtbijeenkomsten en de woonkamerformule van het Leerlokaal. Er wordt door Van Cuijk verder nog gezegd dat als er al participatie plaatsvindt, dit gebeurt in de verkenningsfase of projectuitvoering.

Over het concept call for proposal en in hoeverre dit gebeurt zeggen twee respondenten niet met zekerheid antwoord te kunnen geven. Iding zegt alleen te weten dat er een formulier te downloaden is op de website van de provincie. “Ik ga ervan uit dat je een reactie van de provincie krijgt en zo niet dan bel je erachteraan” (Iding, 2014). Van Heteren geeft aan daar geen antwoord op te kunnen geven. Door Van den Hurk wordt aangegeven dat dit heel divers is. Hij stelt dat dit op Mariadal gebeurt met marktconsultaties, op de Dongecentrale met gerichte vragen aan idee brengers. Er wordt door hem gesteld dat er in veel gevallen al ideeën liggen vanuit de initiatiefnemers of eigenaren. Dit is volgens de respondent het verkennen van de mogelijkheden van ideeën: “Participatie kent vele normen en maten maar is pas juridisch geborgd en bepalend wanneer er bindende contracten liggen om samen een proces, product of project te doen” (Van den Hurk, 2014)

Leerfabriek

Van Cuijk zegt dat de provincie heeft besloten om eind 2020 twintig grote complexen in Brabant herbestemd te willen hebben. Alle respondenten zijn het erover eens dat de Leerfabriek onder andere is herbestemd omdat het in het verleden een belangrijke rol heeft gespeeld voor Brabant. Van Heteren benoemt ook specifiek de centrale ligging en het groot aantal geïnteresseerde ondernemers in de omgeving als reden voor de herbestemming.

Op dit moment is de provincie samen met de gemeente 100% eigenaar van KVL, daar zijn de respondenten heel duidelijk over. De panden in de omliggende omgeving worden ‘verdeeld’ onder de gemeente en de provincie. De provincie krijgt dan meestal de rijksmonumentale panden tot haar beschikking, omdat die het moeilijkst te herbestemmen zijn. (Van Cuijk, 2014). Van den Hurk gebruikt de woorden ‘eigenaar’, ‘ontwikkelaar’, ‘beheerder’ en ‘exploitant’ om de rol van de provincie te beschrijven. Van Cuijk stelt dat het de bedoeling is dat als de herbestemming is afgerond, er huurders of kopers voor komen. “Op

die manier komt het geld dat geïnvesteerd is ook weer terug, zodat nieuwe panden aangekocht kunnen worden voor herbesteding”.

Wat de provincie wil bereiken met de herbesteding van het terrein, kan Iding niet concreet beantwoorden. “In ieder geval dat je een gebouw kan behouden, dat je het herstelt en dat de verhalen van het verleden ook weer zichtbaar worden”. Van Cuijk stelt dat de belangrijkste doelstelling van de herbesteding is dat het tot het einde der dagen ook exploitabel is, zonder er teveel op te hoeven inboeten. “Het zijn meestal projecten die de markt niet oppakt en dat wil natuurlijk ook zeggen dat ze financieel risicovol zijn. Het belangrijkste is dat we met die 20 miljoen die we hebben, zoveel mogelijk panden behouden en herbesteden in Brabant”.

Leerlokaal

Volgens Van Cuijk en Van den Hurk geldt een bottom-up benadering voor het Leerlokaal in zekere mate. Van Cuijk benadrukt hierbij dat beslissingen worden genomen vanuit studenten, en niet vanuit de gebruiker. Een echte bottom-up benadering zou volgens haar betekenen dat de gebruiker de beslissingen neemt terwijl in dit geval studenten zijn gevraagd om de rol van projectontwikkelaar op te nemen. Van den Hurk legt uit dat er in zekere mate sprake is van een bottom-up benadering, maar dat herontwikkeling wel moet passen in de ontwikkelingsfilosofie die is neergezet. Dit betekent dat er toch een top-down kader bestaat met verdere invulling eventueel bottom-up. Alle respondenten geven aan dat studenten zeer vrij zijn om het project Leerlokaal in te vullen. Drie van hen benoemen nadrukkelijk de vrijheid van studenten op verschillende niveaus. Iding noemt het ‘maximale participatie’.

Op de vraag wat de huidige potentiële huurder van het Leerlokaal betekent voor het project, wordt door de meerderheid gezegd dat dit voor het project op zich niets betekent. Het project staat volgens de respondenten los van de locatie. Daarnaast wordt door een meerderheid benadrukt dat de potentiële huurder het project juist interessanter maakt. Het is de realiteit van een herbestedingsproces. Iding benadrukt het belang van een huurder door te zeggen: “...zonder huurder heb je eigenlijk geen herbesteding. Want die huurder zorgt voor geldstroom en die geldstroom zorgt ervoor dat je kan investeren in je gebouw”.

Hoofdstuk 5: Conclusie, discussie en aanbevelingen

In dit onderzoek is onderzocht hoe het monumentenbeleid van het Rijk en van de provincie Noord-Brabant zich heeft ontwikkeld vanaf het ontstaan van de Monumentenwet in 1961 tot het heden en welke rol er hierin is weggelegd voor de burger. Vervolgens is getracht een inzicht te bieden in de rol van de burger bij twee herbestemmingsprojecten van de provincie Noord-Brabant, namelijk de Leerfabriek en het Leerlokaal. Tevens is onderzocht hoe de werkwijze van de provincie Noord-Brabant in het kader van de herbestemming van de Leerfabriek KVL en het Leerlokaal KVL past in de ontwikkelingen die gaande zijn op het (wetenschappelijke) gebied van herbestemming van erfgoed. Dit heeft geleid tot antwoord op de hoofdvraag welke rol de burger speelt in de beleidsprocessen van de Leerfabriek en het Leerlokaal. Uit het onderzoek kunnen uiteindelijk verschillende conclusies worden getrokken, die hieronder vermeld worden. Tenslotte worden in het laatste hoofdstuk aanbevelingen gedaan voor vervolgonderzoek. Er zullen geen aanbevelingen gedaan worden voor het beleid van de provincie en de erfgoedsector in dit hoofdstuk, dat is niet het doel van dit onderzoek.

5.1 Belangrijkste bevindingen over de ontwikkelingen van het rijks- en provinciaal monumentenbeleid van 1961 tot heden

Door de huidige bezuinigingen van het Rijk, die worden doorgevoerd op de provincie Noord-Brabant, is de rol van de provincie veranderd. De provincie treedt niet langer op als subsidieverstrekker, maar wil zich profileren als meewerkend partner. Zo dient de provincie bijvoorbeeld als bemiddelaar of als facilitator en is niet langer de enige financier van een herbestemming. De provincie heeft een andere rol gekregen en gaat op zoek naar partners om samen projecten mee te kunnen financieren of faciliteren. Dat vraagt om een nieuwe invulling van taken en omgang met andere partijen. De provincie zou moeten leren denken vanuit de wensen van de gebruiker bij de herbestemming volgens Bazelmans.

Deze visie is ook in de beleidswetenschap terug te vinden, want ook Sweet en Plasterk benadrukken het belang hiervan. In de praktijk is de visie ook al waar te nemen, doordat de provincie niet zelf het initiatief tot herbestemming neemt, maar dit over laat aan marktpartijen, conceptontwikkelaars, woningcorporaties of gemeenten en tenslotte de burger. Iedereen kan en mag een plan indienen middels *call for proposal*. Op die manier wordt aan de markt ‘overgelaten’ welke locaties in aanmerking komen voor herontwikkeling en bepaalt de markt dus waar behoefte aan is. Zo is het voor de provincie in eerste instantie bij aanvang van het proces makkelijker om vanuit de wensen van de gebruiker te denken.

Het proces dat van start gaat na de indiening van het voorstel en na de intakefase is de verkenningsfase waarin een haalbaarheidsonderzoek gedaan wordt. Het te herontwikkelen erfgoedcomplex moet aan bepaalde criteria voldoen om voor ontwikkeling in aanmerking te komen en de provincie zoekt meerdere partijen om het project te kunnen realiseren. Dit proces bemoeilijkt echter het ‘denken vanuit de gebruiker’, omdat er verschillende belangen mee gaan spelen wanneer meerdere verschillende partijen betrokken zijn. In het geval van de Leerfabriek is de provincie volledige eigenaar van de gebouwen. Dit werkt goed omdat er daardoor een minder complexe samenwerking ontstaat en het proces dan makkelijker en

sneller kan verlopen. De snelheid waarmee de potentiële huurder zich waarschijnlijk in het gebouw kan vestigen, hoeft dus niet altijd te gelden in de praktijk.

Er moet hierbij aangestipt worden dat de provincie bij de Leerfabriek dus geen faciliterende rol heeft, of in ieder geval niet op dit moment, maar de volledige verantwoordelijkheid voor het project heeft. De provincie gaat wel samenwerkingen aan met andere partijen en stakeholders voor de herontwikkeling (zoals aannemersbedrijven, de Monumentenwacht) maar blijft de ‘eigenaar’ van het project. Hierdoor is het moeilijk om met behulp van de gekozen casussen te toetsen of verevening van een locatie, gebied of monument daadwerkelijk veel langer duurt. Maar dit is dus wel aannemelijk. Ook is het opmerkelijk dat in de beleidsstukken en de interviews gezegd wordt dat de burger meer verantwoordelijkheid krijgt in de huidige samenleving, of zou moeten krijgen, maar dat de provincie (met behulp van partners weliswaar), er toch voor kiest om (deels) verantwoordelijk te zijn voor de herbestemming van zo veel mogelijk erfgoedcomplexen tot en met 2018.

5.2 Belangrijkste bevindingen opvattingen in de beleidswetenschap over burgerparticipatie bij ruimtelijke ontwikkelingsprojecten

Het is belangrijk om bij burgerparticipatie een balans te vinden tussen tegenstrijdige belangen van overheid, bedrijfsleven en burgers. Daarbij moeten volgens Dreijerink et al. gelijke kansen voor alle partijen gecreëerd zijn om de uitkomst van het beleid te kunnen beïnvloeden. In het geval van de Leerfabriek worden er informatiebijeenkomsten georganiseerd voor voornamelijk inwoners van Oisterwijk. Ook worden bewonersbrieven naar hen gestuurd. “Gelijke” kansen om het beleid te kunnen beïnvloeden, gaat dus niet altijd op, omdat de voorkeur uitgaat naar de bewoners van Oisterwijk. Nu zal de interesse en wens om betrokken te zijn bij de herbestemming van de Leerfabriek hoogstwaarschijnlijk niet verder reiken dan Oisterwijk en directe omgeving, dus lijkt dat niet problematisch.

Echter wordt wel duidelijk aan de hand van de casus hoe moeilijk het is om gelijke kansen voor iedereen te creëren en zal de provincie zich haast wel moeten toespitsen op personen waarvan aangenomen kan worden dat zij zich eerder zullen interesseren voor participatie dan anderen. Dit betekent dat zij de participatiemethoden zullen moeten hanteren die voor de betreffende doelgroep van belang zijn, maar zich ook per definitie zullen moeten richten op de doelgroep. Het is niet efficiënt om gericht te zijn op iedereen in de samenleving als mogelijke deelnemer van een participatieproces, maar enkel op de personen die relevant zijn voor het onderwerp dat behandeld wordt. Dit zal enerzijds het participatieproces bevorderen, omdat er op deze manier draagvlak en legitimiteit voor het beleid gecreëerd wordt, maar dit kan anderzijds het proces bemoeilijken omdat niet iedereen in de samenleving de kans heeft gekregen deel te nemen en het draagvlak voor dat beleid gezien over de gehele samenleving dus niet vergroot hoeft te worden.

Het op zoek gaan naar deelnemers die passen binnen de doelgroep kan dus problemen opleveren, omdat op die manier een kleine groep mensen (steeds) deelneemt en een grotere groep mensen niet bereikt wordt, of niet vertegenwoordigd wordt. Dit probleem blijkt bij participatieprocessen vaker voor te komen en wordt de participatieparadox genoemd. Maar zelfs wanneer de provincie op zoek zou gaan naar de unusual suspects, kan dat ook weer nadelig zijn voor een participatieproces en andere beleidsprocessen, omdat de usual suspects zich daardoor benadeeld kunnen voelen en in het vervolg participatie daarom kunnen

weigeren (Herold, 2013, p. 4). Wie er participeert en hiervoor de mogelijkheid krijgt, blijkt dus in de praktijk nog lastig.

Tevens is het leveren van maatwerk bij een participatieproces belangrijk, maar ook dit blijkt in de praktijk niet altijd mogelijk. In het geval van het Leerlokaal mogen studenten wel zelf hun afstudeeropdracht vormgeven en worden hiervoor middelen beschikbaar gesteld door de provincie (zoals begeleiding van een expert op het gebied van dat betreffende onderwerp). In de praktijk kost dit veel tijd, van de provincie maar ook van de overige betrokkenen. Er moet dus wel voldoende tijd beschikbaar zijn om op deze manier te kunnen werken en maatwerk te kunnen leveren. Wanneer een herontwikkelingsproject van korte duur moet zijn zou het dus niet aan te raden zijn om een participatieproject als het Leerlokaal op te zetten. In theorie wordt maatwerk leveren dus als essentieel geacht bij een participatieproces, maar in de praktijk kan maatwerk leveren een proces juist bemoeilijken of vertragen.

Een ander essentiële factor die genoemd wordt waar een participatieproces aan zou moeten voldoen, is dat de impact die een burger kan of zal hebben vooraf bepaald moet worden. In de praktijk is ook dit niet altijd haalbaar, omdat niet altijd voorafgaand aan een project duidelijk is hoe een project zich zal ontwikkelen en hoe de omgeving reageert op het project. In het geval van het Leerlokaal, waar een huurder interesse heeft in het gebouw, wordt het traject waarschijnlijk versneld en worden studenten die eigenlijk in latere fases aangetrokken zouden worden, al eerder aangenomen. Belangrijker nog is dat het Leerlokaal in Brabant een sterke voorbeeldfunctie heeft gekregen voor een nieuwe benadering van omgang met herbestemming van erfgoed, namelijk dit door jongeren laten doen. Van tevoren was de impact die het project zou hebben (de bekendheid en de magneetwerking bij mensen in andere steden) niet verwacht en dus niet vooraf bepaald.

De recente benadering ‘behoud door ontwikkeling’ die in dit onderzoek centraal stond en waarnaar continu werd verwezen in de beleidswetenschap, wordt ook in de praktijk door een grote meerderheid als de beste methode om met erfgoed om te gaan gezien. Dit bleek uit de interviews, waar alle vijf respondenten dit de beste manier voor behoud van erfgoed noemen. Toch blijkt er nog weinig onderzoek verricht te zijn naar nieuwe benaderingen om met herbestemming van monumenten om te gaan, omdat het een vrij recente ontwikkeling is. Of de nieuwe benaderingen dus daadwerkelijk de beste manier zijn om met erfgoed om te gaan, zal nog moeten blijken. Ook is er weinig beleid ontwikkeld op herontwikkeling van erfgoed waarvoor een gezamenlijke verantwoordelijkheid gewenst of noodzakelijk is, want ook de provincie die op zoek gaat naar partners is een recente ontwikkeling binnen de monumentenzorg. Dit is een belangrijke bevinding, omdat hiermee duidelijk wordt hoe recent de ontwikkelingen zijn en dit benadrukt het belang van onderzoek naar herbestemming van erfgoed.

Communicatiebeleid

De conclusies die betrekking hebben op het communicatiebeleid vragen om een aparte vermelding in dit hoofdstuk. In hoofdstuk twee werd via de participatieladder uitgelegd op welke niveaus en met welke methoden burgers betrokken kunnen worden bij het beleidsproces. Via de checklist werd duidelijk welke stappen er genomen kunnen worden om de data hiervan op een overzichtelijke wijze toegankelijk te maken en te ordenen. Via de checklist werd daarna dus duidelijk welke rol de burger speelt bij de Leerfabriek en het

Leerlokaal. Ook bleek uit de casussen dat het communicatieproces zeer belangrijk is voor het betrekken van burgers. Dit bleek echter enkel uit de casussen, dus na uitvoerige analyse van de beleidsstukken van de provincie Noord-Brabant.

Opvallend is dat er in de literatuur niets beschreven wordt over het communicatieproces bij participatieprojecten. Er wordt beschreven welke motieven de overheid zou hebben om burgers te betrekken en op welke manieren dit zou kunnen (participatiemethoden), maar het woord communicatie komt in dit verband niet voor in de wetenschappelijke literatuur over burgerparticipatie. Ook in de literatuur over herbestemming van erfgoed wordt het communicatiebeleid niet in verband gebracht met het erfgoedbeleid. Hierdoor kan gesignaleerd worden dat er op wetenschappelijk niveau een ander soort discussie gevoerd wordt over herbestemming van erfgoed en burgerparticipatie (in het erfgoedbeleid) dan op beleidsniveau gebeurt.

In de beleidsstukken van de provincie wordt daarentegen nadrukkelijk vermeld dat het communicatiebeleid ondersteunend is aan de burgerparticipatie. Dat wil zeggen dat de communicatiemiddelen worden ingezet ter ondersteuning van het proces van burgerparticipatie. Maar zeer opmerkelijk is dat het communicatiebeleid bijna uitwisselbaar lijkt voor het participatiebeleid bij de Leerfabriek, dus niet meer ondersteunend is. Dit vergt enige uitleg.

Het participatieniveau dat voorkomt bij de Leerfabriek is alleen het eerste niveau op de participatieladder, namelijk informeren. Voor informeren worden enkel de eerste drie participatiemethoden gebruikt: consumentenmethoden, traditionele methoden en forums. De overige twee methoden (raadgevende innovaties en beraadslagende innovaties) worden niet gehanteerd bij de Leerfabriek. De gekozen methoden houden voornamelijk in dat burgers worden geïnformeerd en mee mogen denken, maar verder geen invloed uit kunnen oefenen op het beleid. Dit is ook het geval met het communicatiebeleid, hierin wordt de burger enkel geïnformeerd via verschillende wegen (zoals bewonersbrieven en bijeenkomsten), maar wordt geen inbreng verwacht, tenminste geen inbreng die uiteindelijk effect heeft op het beleid.

Er zou dus gesteld kunnen worden dat het participatiebeleid uitwisselbaar is voor het communicatiebeleid, gezien de mogelijkheden en doelstellingen van beide beleidsprocessen exact hetzelfde zijn. Voorzichtig kan dan gezegd worden dat het een vrij ouderwets communicatiebeleid is dat gevoerd wordt bij de Leerfabriek en er weinig ingespeeld wordt op de huidige behoeften van de samenleving, namelijk ‘meebeslissen’ in beleidsprocessen (een ontwikkeling die bijvoorbeeld zichtbaar is door de groei van bottom-up benaderingen, of crowdsourcing als methode om burgers te betrekken).

Bij het Leerlokaal ligt het echter anders. Daar komen de hogere participatieniveaus, waaronder in het bijzonder ‘co-productie’ (en regelmatig) ‘meebeslissen’ wel voor. De participatiemethoden die hiervoor gebruikt worden zijn onder andere het aanbieden van stage- en werkervaringsplaatsen aan jongeren om de herbestemming van het gebouw te realiseren. Ook dit is onderdeel van het communicatiebeleid, omdat het Leerlokaal tevens als voorbeeldproject fungeert. De jongeren kunnen zelf als ‘communicatiemiddel’ dienen, door ambassadeur te worden van erfgoed, dit is namelijk één van de doelstellingen van het project. Toch is er een wezenlijk verschil tussen het communicatiebeleid van de Leerfabriek en het Leerlokaal: waar het bij de Leerfabriek bijna uitwisselbaar lijkt, is de communicatie bij het Leerlokaal vooral ondersteunend aan het participatiebeleid. Bij het Leerlokaal wordt namelijk

wel bewust ingezet op participatie met methoden die verschillen van de communicatiemethoden (zoals co-productie en crowdsourcing).

5.3 Belangrijkste bevindingen beleidsproces erfgoedprogramma, Leerfabriek en Leerlokaal

Voor een participatieproces hoeft niet per se één methode gehanteerd te worden, in de literatuur wordt aangeraden om er meerdere te gebruiken om participatie te vergroten. Ook in de praktijk is dit het geval, omdat er verschillende methoden nodig zijn om zoveel mogelijk mensen te betrekken bij de herbestemming van de Leerfabriek. Niet alle inwoners van Oisterwijk zullen over een computer en internet beschikken en dus de website kunnen bekijken, waar de bewonersbrieven een goede oplossing voor kunnen bieden. Ook is niet iedereen geïnteresseerd om aan een stadsdebat mee te doen, maar willen mensen wel op de hoogte worden gehouden van de ontwikkelingen, door bijvoorbeeld informatieavonden of de lokale en regionale media.

Het participatieniveau dat voornamelijk mogelijk en gewenst is in het geval van de Leerfabriek, informeren. Meebeslissen, het hoogste niveau, komt niet voor. Het is echter niet duidelijk of dat nadelig is voor een proces, omdat er nog weinig onderzoek verricht is naar het effect van burgerparticipatie op beleid en het dus nog niet helder is voor burgers of participatie überhaupt zinvol is. De bedoeling van participatie is in theorie wel deelnemers de kans te geven de beleidsuitkomst te beïnvloeden, maar of dit het geval is, is nog niet voldoende onderzocht. Het zou bijvoorbeeld het geval kunnen zijn dat alleen die ideeën die aangedragen zijn door deelnemers worden meegenomen in de besluitvorming, die al vooraf bepaald zijn en verwacht door de partij die het project startte.

Een manier om burgers wel een stem te geven (en zo het vertrouwen van burgers niet kwijt te raken) zou crowdsourcing kunnen zijn. In de praktijk is deze methode toegepast bij het Leerlokaal, door inwoners van Oisterwijk uit te nodigen voor een wekelijkse bijeenkomst en hun ideeën te laten delen. Of dit uiteindelijk heeft gewerkt, is nog niet duidelijk omdat het proces nog gaande is en in ontwikkeling is.

Een bottom-up benadering wordt tevens als uitkomst gezien voor meer betrokkenheid en verantwoordelijkheid voor burgers. Het Leerlokaal wordt in verschillende bronnen een bottom-up benadering genoemd, maar dit wordt in de interviews weerlegd. Volgens Van Cuijk is er niet echt sprake van bottom-up, omdat het initiatief vanuit de provincie geïnitieerd is. Studenten worden gevraagd deel te nemen aan het project en de gebruiker wordt hierin achterwege gelaten.

Ook Van den Hurk geeft aan dat het project maar in zekere mate bottom-up geïnitieerd is, maar zegt dat het alleen geldt voor de verdere invulling van het project. De ontwikkelingsfilosofie is volgens hem namelijk door het concept Ambachtsplaats voor CreativiTijd neergezet, dit is dus een top-down kader (Interview Van den Hurk). Wanneer bottom-up betekent dat een initiatief voortkomt vanuit burgers uit de praktijk, is dit dus niet de benadering die gebruikt is bij het Leerlokaal. De provincie heeft het project ontwikkeld en bedacht en is van daaruit andere partijen gaan zoeken. De stelling dat burgers steeds vaker initiator of producent zijn, gaat dus niet op in de twee praktijkgevallen en kan dus niet getoetst worden aan de hand van de casussen.

Wel is duidelijk geworden dat volgens de nota de Agenda van Brabant (2010) burgerbetrokkenheid bij herbestemming van erfgoed gewenst is. De methode die hiervoor gebruikt wordt is het toegankelijk maken van de locatie of het complex. Dit is bij de Leerfabriek en het Leerlokaal inderdaad het geval: burgers kunnen rondleidingen krijgen op het terrein, naar open dagen, informatiebijeenkomsten en evenementen op het terrein. De vraag die hierbij gesteld kan worden, is of toegankelijk maken van een locatie participatie te noemen is. Wanneer participatie opgevat wordt als ‘betrokken worden’ is dit het geval, maar wanneer het ‘deelnemen’ betekent kunnen hier vraagtekens bij gezet worden.

Opvallend is dat bij de Leerfabriek in het Masterplan specifiek genoemd wordt dat burgerbetrokkenheid gewenst is vanaf de aanvang van het project (“van omgeving tot burger tot belangenorganisatie”, p. 2), maar dat geen van de respondenten weet op welke manier dit is gebeurd en of dit überhaupt gebeurd is. Wel staat in het Masterplan dat de motieven voor participatie het vergroten van draagvlak voor het project is, verbeteren van kwaliteit van het plan en mensen informeren over genomen besluiten, maar ook over deze motieven weten de respondenten niets te vertellen.

Tot slot is het opmerkelijk dat ondanks dat het Leerlokaal een participatieproject is, waar de hoogste niveaus van participatie voorkomen, meebeslissen niet wenselijk is bij beleidsvorming of –ontwikkeling (bijvoorbeeld planvorming) en in zekere mate ook bij de beleidsuitvoering, omdat de economie prevaleert boven het meebeslissen. Dit is duidelijk geworden door de komst van de potentiële huurder tijdens het herbestemmingsproces van het Leerlokaal. Er lagen plannen vanuit de studenten voor de bepaling van de nieuwe functie(s) die het gebouw na herontwikkeling zou kunnen krijgen, maar de plannen van de huurder staan al vast. Dat zou betekenen dat het gebouw een kantoor wordt en de aanvankelijke plannen die door de studenten gemaakt zijn dus niet worden uitgevoerd. De provincie behoudt dus de macht en verantwoordelijkheid en wie er beschikt over de financiën heeft uiteindelijk alsnog het laatste woord.

5.4 Reflectie op gebruikte methoden

De methoden die gebruikt zijn voor dit onderzoek, zijn het analyseren van literatuur over erfgoed en herbestemming, analyse van relevante beleidsstukken en beleidsprogramma’s, (het toetsen/invullen van een checklist aan) twee casussen en het houden van interviews. Er zijn drie interviews persoonlijk gehouden en twee interviews schriftelijk. Wegens tijdgebrek van de gekozen personen was het niet mogelijk om alle interviews persoonlijk te houden. Dat een interview schriftelijk is, kan gevolgen hebben voor de uitkomst. Bij schriftelijke interviews ontbreekt het aan de flexibiliteit die voor een mondeling interview juist kenmerkend is, omdat er voor de schriftelijke interviews een vaste structuur is gebruikt. Ook kan door een schriftelijk interview de spontaniteit van de antwoorden minder zijn omdat de antwoorden bij een schriftelijk interview nog nagelezen en verbeterd kunnen worden. Het voordeel is dat een respondent langer kan nadenken en dus antwoorden geeft waar hij of zij van overtuigd is, dat kan de betrouwbaarheid van deze interviews juist bevorderen.

Van invloed op de uitkomst van deze thesis zou nog het feit kunnen zijn dat sommige bronnen die gebruikt zijn, zijn aangeleverd door de provincie Noord-Brabant via dropbox. Dit zijn bijvoorbeeld een aantal Statenvoorstellen, besluiten en bijlagen. De provincie zal zelf waarschijnlijk geen gevoelige of controversiële informatie delen via internet, dus zouden

bepaalde bronnen die eventueel relevant kunnen zijn voor het onderzoek, achterwege gelaten kunnen zijn. Of dit het geval is, kan een onderzoeker niet weten maar er kan wel rekening mee gehouden worden door de aangeleverde bronnen kritisch te bestuderen en dat is ook gebeurd.

Ook zal het meespelen dat de eigen ervaringen voor sommige beschrijvingen zijn gebruikt, bijvoorbeeld in het Leerlokaal hoofdstuk. De stage was van januari tot augustus 2014 en er kon dus uit eigen ervaringen geput worden. Er is getracht een zo objectief mogelijke beschrijving van het project te geven, maar dat zal dus niet met honderd procent zekerheid gegarandeerd kunnen worden door de grote mate van betrokkenheid. Anderzijds kan mijn eigen ervaring van de stage ook een goede manier van onderzoek zijn, omdat juist daardoor onderzoek is gedaan naar de rol van de burger bij de herbestemmingsprojecten van de provincie. Als ik geen stage had gelopen bij het Leerlokaal, had ik hoogstwaarschijnlijk een andere vraag onderzocht en was er dus geen antwoord gekomen op de gestelde vragen in deze thesis.

De onderzoeksbevindingen vormen een goede weergave van de realiteit, omdat deze zowel op theoretisch vlak geanalyseerd zijn door middel van de beleidsstukken, vervolgens zijn getoetst aan de hand van twee casussen en er nog vijf interviews gehouden zijn om zeker te zijn van genoeg informatie. Door gebruik te maken van verschillende dataverzamelmethode (triangulatie) is de kans op valide resultaten en bevindingen dus het grootst. De methoden die gehanteerd zijn kunnen ook gebruikt worden voor andere casussen, zoals herbestemmingsprojecten. De checklist die is ontwikkeld kan op een makkelijke en overzichtelijke wijze gebruikt worden bij vergelijkbare projecten om te onderzoeken welke rol de burger speelt in herbestemmingstrajecten, in hoeverre burgerparticipatie gewenst is, welke methoden voor participatie gebruikt worden, in welke fase het gewenst is en of er aan de randvoorwaarden van een participatieproces voldaan is.

De checklist kan ook worden toegepast bij andere participatieprojecten die niet per definitie over herbestemming van erfgoed gaan. Ook zouden andere provincies en gemeenten het de checklist kunnen gebruiken bij hun participatieprojecten, zowel bij aanvang als realisatie als voor de evaluatie van een traject. De rol van de burger wordt zo overzichtelijk getoond en aan de hand van de invulling van de checklist kunnen eventueel aanpassingen gedaan worden in het proces, bijvoorbeeld wanneer een grotere betrokkenheid gewenst is, of wanneer na toetsing blijkt dat niet aan alle randvoorwaarden voldaan is.

Een eventuele aanpassing aan de checklist kan nodig zijn, met name voor de participatieladder die als een methode gebruikt is in deze thesis om de niveaus van betrokkenheid die burgers kunnen hebben aan te geven. Co-creatie is een belangrijk onderdeel van de strategie van het Leerlokaal (blz. 50). Co-creatie kan in het geval van participatieniveaus opgenomen worden als co-productie. Er kan afgevraagd worden of deze twee begrippen in alle gevallen dezelfde betekenis kunnen hebben. In het geval van de checklist, zou het in ieder geval een mogelijkheid kunnen zijn om co-creatie samen met co-productie op te nemen. Het zou zelfs nog een stap verder gegaan kunnen worden. Co-creatie zou als onderdeel van de participatieladder van Edelenbos en Monnikhof inbegrepen kunnen worden. Dat hoeft geen apart onderdeel te zijn, maar zou net als bij de checklist naast co-productie kunnen staan.

5.5 De aanbevelingen voor verder onderzoek

Er wordt in deze thesis al aangegeven dat onderzoek naar nieuwe benaderingen van omgang met erfgoed en het bijpassende erfgoedbeleid zich nog in een vroeg stadium bevinden. Dat betekent dat het aan te bevelen is deze benaderingen verder te onderzoeken aan de hand van actuele perspectieven op erfgoed en herbestemming. Ook zouden er meerdere interviews gehouden kunnen worden waarin verschillende perspectieven op erfgoed en herbestemming naar voren kunnen komen, zodat dit een breder beeld kan geven van de context waarin erfgoed zich nu begeeft.

Ook wordt aangegeven in de thesis dat het effect van participatie op de beleidsuitkomst nog weinig bekend is en er dus nog niet duidelijk is of burgerparticipatie zinvol is. Daarom is aan te raden om naar de effecten van participatie op beleid onderzoek te doen. Participatieprocessen kosten veel tijd en zijn vaak kostbaar, dus als participatie niet altijd gewenst resultaat levert op de uitkomst van het beleid, kan het beter achterwege gelaten worden. Het meten van de effecten van participatie op het beleid zou bijvoorbeeld kunnen door twee of meerdere vergelijkbare casussen te onderzoeken, waarin het doel van het beleid hetzelfde is maar de uitkomst nog onbepaald is. Na inzet van participatie in het beleid, kan er onderzocht worden of de uitkomsten erg van elkaar verschillen en waarin zij van elkaar verschillen. Als er bijvoorbeeld een tweede jongerenparticipatieproject zoals het Leerlokaal wordt ontwikkeld, met hetzelfde doel (namelijk de herbestemming van een gebouw) en dezelfde middelen zijn tot de beschikking, kan een vergelijking gemaakt worden. Een tweede manier zou kunnen zijn dat er twee projecten worden onderzocht waarin bij het ene project geen participatie gewenst is en bij het tweede project burgers wel betrokken worden. Ook dan kan het proces en de uitkomst worden geëvalueerd en kan worden bekeken of participatie gezorgd heeft voor een andere uitkomst van het beleid of doel. Ook hiervoor geldt overigens dat een correcte vergelijking enkel gemaakt kan worden wanneer het doel van het beleid of project hetzelfde is en er dus een zelfde soort probleem- of vraagstelling ligt.

Tevens is het aan te bevelen om meerdere herbestemmingsprojecten te toetsen aan de checklist, of deze invulling te geven, om erachter te komen welke rol de burger speelt in het traject, om hier desgewenst verandering in te brengen. Bij de Leerfabriek is het bijvoorbeeld opvallend dat publieke participatie gewenst is op papier bij aanvang van het project, maar dat dit in praktijk niet het geval was. Door de checklist te gebruiken kan zulke informatie op een makkelijke en snelle wijze duidelijk worden, wanneer het naast de gehouden doelstellingen van het project gehouden wordt en hiermee wordt vergeleken. Dit zou voor meerdere afdelingen van de provincie kunnen gelden, omdat burgerparticipatie niet alleen bij herbestemming van erfgoed gewenst of mogelijk is.

Tenslotte heeft de provincie de ambitie om door burgerparticipatie het draagvlak voor het beleid en de Leerfabriek te vergroten en de kwaliteit te verbeteren. Het zou daarom interessant kunnen zijn om ook de omgeving van Oisterwijk te bevragen naar hun motieven om deel te nemen of betrokken te zijn bij het project. Dit zou bijvoorbeeld met behulp van een steekproef kunnen geschieden. Dit is van belang, omdat zo participatie vergroot kan worden door in te spelen op de behoefte van de omgeving en de toekomstige gebruikers. Niet alleen zou dit relevant kunnen zijn voor de Leerfabriek, maar voor alle herontwikkelingsprojecten waar draagvlak en steun vanuit de omgeving vergroot dienen te worden door middel van burgerparticipatie.

Literatuurlijst

- Baarda, De Goede & Teunissen (2005). *Basisboek Kwalitatief onderzoek* (2^e druk). Wolters Noordhoff/Stenfert Kroese.
- Barton, K. (2004). *Teaching history for the common good* (Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum, 2004), 58-64.
- Bazelmans, J. (2013). *Naar integratie en maatschappelijke verbreding in de waardestelling van erfgoed*. Boekman, 96. Amsterdam: Boekmanstichting.
- Bazelmans, J. (2011). *Waarde in meervoud: Cultureel erfgoed op waarde geschat*. Den Haag: Platform 31.
- Boer, de Y. (2012). *Kennis voor Brabant: De energieke samenleving*. Provincie Noord-Brabant.
- Bosma, K. (2008). *Het post-Belvederetijdperk: Cultuurhistorisch beleid verankerd in ruimtelijke ordening*. Advies College van Rijksadviseurs.
- Bunnik, K. (2013). *Wat we nodig hebben is het 'Edda-gevoel'*. Boekman 96. Amsterdam: Boekmanstichting.
- Burton, P. (2004). *Power to the people: How to judge public participation*.
- Dibbits, H. (2013). *De ontwikkeling van een gevoel voor tijd*. Boekman 96. Amsterdam: Boekmanstichting.
- Dijstelbloem, H., den Hoed, P., Holtslag J. & Steven Schouten. 2010. *Het gezicht van de publieke zaak: openbaar bestuur onder ogen*. Amsterdam University Press, Amsterdam.
- Dreijerink, L., Kruize, H., & Kamp, I. van (2008). *Burgerparticipatie in beleidsvorming: resultaten van een verkennende literatuurreview*. Bilthoven: Rijksinstituut voor volksgezondheid en Milieu.
- Edelenbos, J. (2001). Interactieve beleidsvorming als inhoudsabsorberend proces. *Bestuurskunde*, 10, 349-356.
- Edelenbos, J. (2000). *Proces in vorm: procesbegeleiding van interactieve beleidsvorming over lokale ruimtelijke projecten*. Utrecht.
- Edelenbos, J. & Monnikhof, R. (2001). *Lokale interactieve beleidsvorming: eenvergelijkend onderzoek naar de consequenties van interactieve beleidsvorming voor het functioneren van de lokale democratie*. Utrecht: Lemma.
- Edwards, A. (2001). *Interactieve beleidsvorming en de instituties van het lokale bestuur*. In: J. Edelenbos & R. Monnikhof (red.). *Lokale interactieve beleidsvorming*. Utrecht: Lemma.

- Eekelen, Y. van (2003). 'Hoe breeeed is cultureel erfgoed? Van stoffig stiefkind tot gekoesterde schatkamer', *Museumvisie* (2003) nr. 4, 40-43.
- Enserink, B. & Monnikhof, R. (2003). "Impact Assessment and public participation: Facilitating co-design by information management - an example from the Netherlands." *Journal of Environmental Planning and Management*, Volume 46(3), 315-344, May 2003
- Grijzenhout, F. (2007). *Erfgoed. De geschiedenis van een begrip*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Hamersveld, I. (2013). *Ongekende allianties en burgerbetrokkenheid*. Boekman, 96. Amsterdam: Boekmanstichting.
- Hoogerwerf, A., Herweijer, M. (1998). *Overheidsbeleid: Een inleiding in de beleidswetenschappen*. Alphen aan de Rijn: Samsom.
- Jongenelen, S. (2013). Vraagtekens bij erfgoed. *Boekman* 96. Amsterdam: Boekmanstichting.
- Klijn, E.H. & Koppenjan, J.F.M. (1998). *Tussen representatieve en directe democratie; interactieve besluitvorming en de politiek*. *Bestuurskunde, jaargang 7, nummer 7, 304*.
- Kunsten '92. (2013). *Gemeentelijk erfgoedagenda: Goud in Handen*. Kunsten '92.
- Laarse, R. van der (2005). 'Erfgoed en de contouren van vroeger', in: R. van der Laarse (red.), *Bezeten van vroeger. Erfgoed, identiteit en musealisering*, Amsterdam
- Leeuw, R. de. Erfgoed wordt van onderop bepaald. *Boekman* 96. Amsterdam: Boekmanstichting.
- Linden, van der L. (2013). Hedendaags erfgoed als coproductie. *Boekman* 96. Amsterdam: Boekmanstichting.
- Loeff, K. (2013). Erfgoed in andere handen? *Boekman* 96. Amsterdam: Boekmanstichting.
- Lowndes, V., Pratchett, L. & Stoker, G. (2001). Trends in public participation: part 1 - localgovernment perspective. *Public Administration*, 79, 205-222.
- Loyens, K., & Walle, S. van de (2006). *Methoden en technieken van burgerparticipatie: Strategieën voor betrokkenheid van burgers bij het federaal plan duurzame ontwikkeling*. Instituut voor de Overheid, Koninklijke Universiteit Leuven.
- May, J. (2006). Ladders, stars and triangles. Old and new theory for the practice of public participation. *International Journal of Market Research*, 48, 305-319.
- Peppel, R.A. van de & Prummel, M.T. (2000). De selectiviteit van interactief beleid. *Bestuurskunde, jaargang 11, 15-16*.
- Plasterk, R.H.A. (2009). *Modernisering Monumentenzorg*. Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.

- Pratchett, L. (1999). New fashions in public participation: towards greater democracy? *Parliamentary Affairs*, 52, 616-633.
- Pröpper, I.M.A.M. (2009). *De aanpak van interactief beleid: elke situatie is anders*. Bussum: Couthino
- Provincie Noord-Brabant, *Programmaplan 'Vertrouwen in Brabant': Uitwerking Bestuursakkoord 2007-2011*, 2007.
- Provincie Noord-Brabant a (2013). *Verkenning*.
- Provincie Noord-Brabant b (2013). *Masterplan*.
- Raad voor cultuur. (2012). *Slagen in cultuur. Culturele basisinfrastructuur 2013 – 2016*. Den Haag.
- Rob (2012). *Loslaten in vertrouwen - Naar een nieuwe verhouding tussen overheid, markt én samenleving*. Den Haag: De Raad voor het openbaar bestuur.
- Roo, G. de (1999). *Planning per se, planning per saldo. Over conflicten, complexiteit en besluitvorming in de milieuplanning*. Den Haag: Sdu.
- Roo, G. de (2004). *De toekomst van het milieubeleid. Over de regels en het spel van Decentralisatie: een bestuurskundige beschouwing*. URSI-rapport 307. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen.
- Roobeek, A.J.M. (1995). *De stad, dat zijn de burgers!* Amsterdam: Van Genneep.
- Rowe, G., Horlick-Jones, T., Walls, J. & Pidgeon, N. (2005). *Difficulties in evaluating public engagement initiatives: reflections on an evaluation of the UK GM Nation. Public debate about transgenic crops*. *Public Understanding of Science*, 14, 331–352.
- Rowe, G. & Frewer, L. (2000). Public participation methods: a framework for evaluation. *Science Technology and Human Values*, 25, 3-29.
- Rowe, G. en Frewer L (2005) 'A typology of public engagement mechanisms', *Science, Technology, & Human Values* 30, 2: 215-290.
- Rydin, Y. & Pennington, M. (2000). *Public participation and local environmental planning: the collective action problem and the potential of social capital*. *Local Environment*, 5, 153-169.
- Snoeker, B. (2014). *Initiatieven uit een krimpende samenleving: Een analyse van de omgang van krimp gemeenten met bottom-up initiatieven*. Universiteit Utrecht.
- Deborah S. (2001). *Policy Paradox, The Art of Political Decision making. Rev. edition*, W.W. Norton & Company, New York, London.
- Sweet, E. (2013). *Cocreatie in de erfgoed sector. Boekman 96*. Amsterdam: Boekmanstichting.

Turnhout, E. & Leroy, P. (2004). *Participeren in onzekerheid. Literatuuronderzoek naar het inzetten van participatie in wetenschappelijke beleidsadvisering*. Bilthoven: RIVM. Woerkum, C.M.J. van (1997). *Communicatie en interactieve beleidsvorming*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum

Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (2011), *Vertrouwen in burgers, iOverheid*, WRR-rapport nr. 86, Amsterdam: Amsterdam University Press.

Zunderdorp, R. (1998). *Interactief beleid is god voor het draagvlak*, Openbaar Bestuur Magazine, jaargang 1, 16-18.'

Geraadpleegde websites

Bussemaker, J. (2013). *Cultuur beweegt. De betekenis van cultuur in een veranderende samenleving*. P. 6. Geraadpleegd op 31-03-2014.
<http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/kamerstukken/2013/06/11/cultuur-beweegt-de-betekenis-van-cultuur-in-een-veranderende-samenleving.html>

Erfgoed Nederland, *Erfgoed en betekenis*. Geraadpleegd op 25-03-2014.
<http://www.erfgoednederland.nl/over-erfgoed-nederland/erfgoed-en-betekenis>

Gelinck & Strolenberg (2013). *Herbestemmen en de nieuwe realiteit*. Geraadpleegd op 28-07-2014.
<http://www.kennisbankherbestemming.nu/kennisdossiers/burgerinitiatief/rollen-van-burgers>

Hiep, H.J. *De Erfgoedstem. Rijksbouwmeester blijft wijzen op grote probleem leegstand*. Geraadpleegd op 19-03-2014.
<http://erfgoedstem.nl/rijksbouwmeester-slaat-alarm-leegstand-maatschappelijk-vastgoed/>

Holden, J. (2004). *Capturing Cultural Value - How culture has become a tool of government policy*. Geraadpleegd op 22-05-2014.
<http://www.demos.co.uk/files/CapturingCulturalValue.pdf?1240939425>

Jansen, S., Pieters, M. (2013). *Complete co-creatie, hoe doe je dat?* Geraadpleegd op 28-01-2015.
<http://www.frankwatching.com/archive/2013/12/04/complete-cocreatie-hoe-doe-je-dat/#more-271654>

Kasteleyn, P. *Definitie onrendabele top*. Geraadpleegd op 01-08-2014.
<http://www.euroforum.nl/blog/de-onrendabele-top/>

Loyens, K. & Walle, van de S. (2006). *Methoden en technieken van burgerparticipatie. Strategieën voor betrokkenheid van burgers bij het federaal plan duurzame ontwikkeling. K. U. Leuven*. Geraadpleegd op: 21-05-2014.
http://www.belspo.be/belspo/organisation/publ/pub_ostc/ap/rap11_nl.pdf

Provincie Noord-Brabant. (2013). *Erfgoedfabriek*. Geraadpleegd op 26-05-2014.
<https://www.brabant.nl/subsites/herbestemmen-erfgoed/erfgoedfabriek/ontwikkelen.aspx>

Provincie Noord-Brabant. (2013). *Erfgoedfabriek. Samenwerking en partners*. Geraadpleegd op 31-03-2014.
<https://www.brabant.nl/subsites/herbestemmenerfgoed/erfgoedfabriek/ontwikkelen/samenwerking-en-partners.aspx>

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. *Herbestemming*. Geraadpleegd op 20-04-2014.
<http://www.cultureelerfgoed.nl/monumenten/modernisering-monumentenzorg/herbestemming>

Rijksdienst voor het Cultureel erfgoed. *Definitie herbestemming*. Geraadpleegd op: 10-07-2014
<http://www.cultureelerfgoed.nl/dossiers/herbestemming>

Stam, Marjo. *Herbestemming.nu*. JOB-House. Geraadpleegd op 21-05-2014.
<http://www.herbestemming.nu/editie-4/2825/brabantse-jongeren-werken-aan-herbestemming>

VROM (2005). *Beleid met burgers. Praktische gids voor burgerparticipatie*. Geraadpleegd op 06-06-2014.
<http://www.vrom.nl/pagina.html?id=16572>.

Toespraken/ interviews

Cuijk, van H. Beleidsmedewerker Cultuur en Samenleving en begeleidster studenten vanuit provincie Noord-Brabant (24-04-2014) (08-09-2014).

Heteren, van S. Projectleider Leerfabriek KVL (19-09-2014).

Hove, ten B. Kwartiermaker en conceptontwikkelaar Leerfabriek KVL (13-05-2014).

Hurk, A. Programmamanager Grote Erfgoedcomplexen Bureau Vastgoed en Directie Ruimtelijke Ontwikkeling en Handhaving (22-09-2014)

Iding, T. Projectleider Leerlokaal KVL en studentbegeleider (17-06-2014) (11-09-2014).

Jansen, P. Student Leerlokaal KVL (vanuit de opleiding Vastgoed aan TU Eindhoven) (05-10-2014).

BIJLAGEN 1.1 T/M 1.5

1.1 Interview: Heidi van Cuijk

Datum: 8 september 2014

Locatie: Provinciehuis Noord Brabant

H. De Erfgoedfabriek is een programma binnen de provincie dus dat is niet rechtstreeks onder het beleid van de afdeling Cultuurhistorie, Cultuur van Toen, waar ik voor werk. Maar het is een project dat boven de organisatie hangt. Maar desalniettemin is er natuurlijk wel een inhoudelijke lijn naar onze afdeling. Voor Cultuurhistorie is er een uitvoeringsplan van deze bestuursperiode die loopt vanaf 2010. Daarin staat uitdrukkelijk dat wij meer verantwoordelijk willen liggen bij de burgers wat betreft de herbestemming en het behoud van erfgoed. In het verleden waren wij echt een subsidiefabriek. Er waren allerlei clubjes van vrijwilligers die wisten dat er bij de provincie subsidie te krijgen was. Het geld wordt natuurlijk minder, dat is een van de redenen. Maar sowieso is hier wel een omslag van denken: burgers moeten veel meer zelf doen aan dat herbestemmen en behoud van erfgoed. We leggen de verantwoordelijkheid meer bij de burgers neer. We gaan het niet meer voor hun oppakken, maar ze moeten het zelf doen. Die lijn zie ik ook wel terug in de Erfgoedfabriek. Dat we zeggen: we gaan het ook niet helemaal overnemen, we gaan niet zomaar geld geven voor allerlei herbestemmingsprojecten waarvan we vinden dat die wel behouden moeten blijven. Dus we hebben een aantal projecten in Brabant die zeker behouden moeten blijven voor ons Brabant, maar wij gaan daar niet alleen maar geld naartoe brengen. We gaan daar als partner in participeren, er moeten altijd partners in het veld zijn – of dat nou de markt is of burgers – er moet altijd een gezamenlijkheid in zitten want anders is dat behoud voor de toekomst ook niet gegarandeerd. Want ons geld houdt op en dat moet gewoon doorlopen tot het einde der dagen natuurlijk. Om dezelfde reden hebben wij ook een jongerenlijn: JOB-house, dat wil zeggen dat ook daarin wij een stukje continuïteit zoeken. Jongeren zijn de toekomst. Jongeren moeten ook zorgen voor het behoud ervan en jongeren zullen het straks ook op moeten pakken. Die zullen enthousiast moeten worden over erfgoed, want die moeten straks het continueren. Zorgen dat het behouden blijft. Dus in die zin is burgerparticipatie binnen het project heel belangrijk.

Als je dan kijkt naar de concrete uitvoering, dat is altijd net lastiger, maar het is wel een heel belangrijk uitgangspunt, laat ik het zo zeggen. Kijk, als je nou zegt in hoeverre bijvoorbeeld in onze eigen beleidslijn van het UP: Het Uitvoerings Plan Cultuurhistorie, in hoeverre betrek je dan echt burgers erbij, daarover heb ik met collega's gesproken en die zeggen: "nou daar hebben we nog wel wat slagen in te maken, als provincie". Want voor ons is het ook een omslag in denken natuurlijk, voor ons is het ook een omslag in doen. Bij de Erfgoedfabriek zien we het wel wat meer, als je bijvoorbeeld concreet naar het KvL kijkt of Leerlokaal dan zie je dat daar de omgeving in de herbestemming een heel belangrijke rol speelt. Sowieso in de conceptontwikkeling, maar daarbinnen zie je toch dat het vooral Oisterwijkse bedrijven zijn die daar toch gevoel bij hebben en die zich daar willen vestigen. Dus in die zin is het ook wel heel erg omgevingsafhankelijk wat je op zulke locaties kunt doen. Dat is wel een van de uitkomsten ook. En een van de leerpunten van het KvL voor onze andere complexen, bijvoorbeeld Dongecentrale of de kloosters zoals Mariadal, dat je wel zegt: nou dan moeten we ook echt in de omgeving kijken. En dan heb je het ook eigenlijk over een stukje burgerparticipatie. Wat is voor de burgers in deze omgeving, dat kunnen bedrijven of vrijwilligersorganisatie of noem maar op zijn, plaatselijke kleine ondernemers, wat hebben die nou met de locatie, wat kunnen die ook betekenen voor de locatie, dat zijn belangrijke aspecten voor herbestemming van zulke panden want daar krijg je niet heel snel grote partners van veraf voor. We hebben natuurlijk binnen het project ook studenten die bezig zijn geweest met burgerparticipatie. Marco en Paul, daar ga je ook nog mee praten. Die hebben voor hun conceptontwikkeling ook heel nadrukkelijk gekozen voor die nabijheid, voor de betrekking van de burgers in de huiskamers. Dat is ook wel een belangrijk onderdeel van het Leerlokaal geworden. Vanuit de provincie uit hebben we gezegd: studenten moeten het helemaal zelf doen. Dus wij laten studenten uitvinden hoe je dit onderdeel van de KvL, een lokaaltje binnen het grote industriële complex, hoe je dit gaat herbestemmen. Dat laten wij volledig aan de studenten. We geven ook zoveel mogelijk ruimte om hun eigen ideeën vorm te geven. En je ziet dan, dat is wel leuk, dat daarbinnen ook weer die eigen ideeën dat daar toch ook weer een stuk burgerparticipatie een rol een krijgt. Want dat zijn natuurlijk studenten die ook met die theorie en die hedendaagse ideeën heel sterk verbonden zijn doordat ze nog studeren en ehh...

B. Ja. En doordat ze ook zelf in zo'n project zetten.

H. En zelf in zo'n project zitten.

B. Waarom is er gekozen voor de herbestemming van de Leerfabriek? Want in Brabant staan er 100 kloosters en fabrieken leeg, waarom de Leerfabriek?

H. We hebben een aantal criteria opgesteld als provincie. Maar dat is ook wel een organisch proces. Dus wij zijn daarin gestapt, in het project de Erfgoedfabriek, we hebben gezegd dat we bij het einde van 2020 20 grote complexen in Brabant willen hebben herbestemd. Complexen die belangrijk zijn voor de geschiedenis van Brabant. Dus dat is ook een van de belangrijkste uitgangspunten. Niet zozeer de stenen, niet zozeer het mooiste klooster van Brabant maar het klooster met het meeste verhaal. Die het belangrijkste is geweest voor de geschiedenis van Brabant.

Daarin hebben we ook gezegd: we gaan niet aan kerken beginnen. Dat gaat niet, dat zijn er teveel. We hebben een aantal keuzes gemaakt: industriële complexen, militaire complexen, kloosters en landgoederen/kastelen. Dat zijn de vier die nu in aanmerking komen voor participatie in de erfgoedfabriek.

Dan moet ik wel zeggen dat we op dit moment aan het evalueren zijn. En dat we er ook wel achter komen dat sommige van dat soort categorieën niet echt goed passen binnen de Erfgoedfabriek en juist anderen weer wel. In die zin is het ook een 'Learning by Doing' – zo noemen we dat. We zeggen van: nou, we beginnen er gewoon aan. Voor ons is het ook nieuw, voor ons is het ook pionieren. En dan loop je in zo'n proces ook aan tegen: hey, misschien zijn militaire complexen iets minder geschikt voor dit programma, voor participatie en gezamenlijk iets oppakken. Andere complexen zijn juist wel geschikt. Landgoederen zijn die geschikt? Die passen vaak ook weer vaak in een landschapsvisie en dergelijke. Past dat in ons programma, van die verhalen? Want dat blijft het uitgangspunt. De verhalen van Brabant, die moeten verteld worden. Dat zijn complexen die belangrijk zijn om te behouden. Als je kijkt naar een Strijp S of Philips gebouwen of de KvL, er zit altijd een verhaal achter. Want we hebben de leerindustrie in Brabant gehad die heel belangrijk is geweest. Die heeft ook gezorgd voor werkgelegenheid en de opbouw van de dorpen en steden daar, en hoe zich zo'n gebied ontwikkeld heeft. Dat is ook heel belangrijk.

Klooster, het Moederhuis in Dongen is heel belangrijk geweest voor de opbouw van de hele omgeving. Het was het eerste Moederhuis waar mensen konden bevallen. De opbouw van de hele kraamzorg. Dat lag vroeger bij de nonnen, dat geeft natuurlijk ook een stukje geschiedenis. Een aantal militaire complexen zijn heel belangrijk voor Brabant, dat is de hele waterlinie bijvoorbeeld. Dat is geschiedkundig heel erg van belang. Hoe die heeft gelopen en gevochten, en de kazernes die in die regio hebben gelegen markeren ook echt het landschap. Dat moet naar boven gehaald worden. Het is een beetje een lang verhaal maar het gaat dus eigenlijk om de verhalen. De stenen zijn voor ons niet zozeer van belang, voor een deel natuurlijk ook wel, het moet er nog wel staan en nog op te knappen zijn en het moet ook cultuurhistorisch van belang zijn. Maar het belangrijkste zijn echt de verhalen die achter die gebouwen, achter die omgeving schuilen. Ik hoef je natuurlijk niet te vertellen hoe belangrijk Strijp S is geweest voor Best. Dat heeft gewoon die omgeving gemaakt.

B. Ja, precies. En wie bepaalt dat dan uiteindelijk?

H. Uiteindelijk gaat het naar GS [Gedeputeerde Staten] naar de Staten. Elk voorstel van: welk project gaan we aan? Wordt eerst aan GS voorgelegd, want het gaat natuurlijk soms over miljoenen. En uiteindelijk aan de Staten [Provinciale Staten].

B. Ja

H. En die geven een 'go' of 'no go' en dat is vaak heel spannend.

B. Ja?

H. Ja ja ja ja ja.

B. Dus het is nog helemaal niet ...

H. Nou ja, de projecten die we nu hebben die zijn natuurlijk goedgekeurd. Het KvL is goedgekeurd. We hebben om dit moment zeven projecten die goedgekeurd zijn. Het laatste is BergOss in Oss, die erbij is gekomen. Maar er zijn natuurlijk nog een heleboel verkenningen. Heb jij het verkenningenboek?

B. Ja

H. Oké, dan zie je dat er echt nog tientallen verkenningen zijn waar we mee bezig zijn.

B. Hmhm

H. En dat dat allemaal nog projecten van formaat zijn maar dat die misschien niet allemaal geschikt zijn of in aanmerkingen komen voor.

B. Ja

H. Want die samenwerking met dat veld moet er ook zijn en als die er onvoldoende is dan houdt dat ook op, dat is ook een van de criteria.

B. Ja. Dat andere partners mee investeren.

H. Ja. En als je dat niet voor elkaar krijgt, bij kloosters is dat natuurlijk heel lastig. Want de gebruikers van nu hebben natuurlijk hele specifieke wensen voor de toekomstige herbestemming. Die willen niet zomaar alles erin hebben. Die hebben natuurlijk ook bepaalde geschiedenis en gevoel bij zo'n gebouw. Die willen daar geen discotheek in hebben of zo, ik zeg maar iets gek.

B. Ja

H. En dat zijn vaak ook wel natuurlijk herbestemmingen die een beetje wankelen. Je moet ook geen honderd congrescentra hebben in Brabant. Die zijn ook niet te expoteren natuurlijk. Maar de KvL dat gaat heel goed op dit moment met de invulling en met eh...

B. En wat is nou de specifieke rol nu van de provincie bij de KvL, bij de Leerfabriek?

H. Wij zijn op dit moment eigenaar van de KvL samen met de gemeente. Dus zeg maar de complexen waar jullie vooral in zitten, daar zijn wij eigenaar van. En de omliggende omgeving dat is nog van de gemeente en die willen daar woningbouw realiseren. Maar zeg maar, wat wij dan meestal doen is: wij krijgen meestal de rijksmonumentale panden. Die zijn het moeilijkst te herbestemmen dus die nemen wij dan. Bij de KvL hebben wij die aangekocht. Dus op dit moment zijn wij eigenaar. En het is de bedoeling dat nadat die herbestemming is afgerond, nadat de panden gereed zijn, dat er ofwel huurders ofwel kopers voor komen. Het is uiteindelijk de bedoeling om het weer af te stoten. Dus dat het revolverend is, wat wij doen. Dat betekent dat je geld investeert maar dat het geld ook weer terug komt. Dus dat er ook weer nieuwe panden kunnen aangekocht worden. Dat is de intentie, ook bij de KvL.

B. Ja. En dat is dus nu, op dit moment de enige rol van de provincie? Dus de aankoop en...

H. We zijn eigenaar van het KvL maar we hebben ook andere locaties waar we mede-eigenaar van zijn. Of dat we gewoon alleen participant zijn. Als je in Veghel kijkt bij de CMV dan is bouwbedrijf Van de Ven eigenaar, maar die krijgen het niet helemaal rond. Nou, dan investeren wij mee, waar we later weer op terug krijgen. Of we zeggen: we investeren mee zodat het exploitabel wordt. We geven een subsidie voor een bepaald deel. Dus dat kan in allerlei vormen plaatsvinden. We kunnen soms leningen verstrekken. Niet in alle projecten participeren we ook echt, maar we geven bijvoorbeeld een lening aan de zusters en die zorgen dat het geld later weer terugkomt. Het kent vele vormen. Bij de KvL en de Dongencentrale zijn we echt eigenaar. Bij het Mariadal zijn we ook echt eigenaar. Maar dat is niet in alle gevallen zo. Bij BergOss is dat ook niet zo.

B. Bij BergOss?

H. Dan is er ook een bouwbedrijf wat zeg maar eigenaar is. Maar op het kantoor bestaat al herbestemming, op het kantoorgebouw. Maar dan is er nog een probleem dat zit in de [shedaken], en daar investeren wij mee in, dat dat ook behouden kan worden.

B. Oh oké.

H. Zorgen we dat het plaatje net rond komt.

B. Ja. Oké. En is dat ook de gewenste rol van de provincie, want uiteindelijk is het dus de bedoeling dat het geld op gaat brengen om meer panden...

H. Nee, het is niet de bedoeling dat het geld opbrengt.

B. Dat het terugkomt.

H. We willen het neutraal houden.

B. Ja oké.

H. Dat is het doel. Maar of dat echt lukt, is natuurlijk de vraag. Onze doelstelling is niet om erop te verdienen. We hebben natuurlijk een vastgoedbedrijf of hoe noemen ze dat? Ik ben het even kwijt. Wij kunnen nooit tegen de markt op natuurlijk. Dat moet je ook niet denken, dat wij het beter kunnen dan de markt. Als de markt het oppakt dan is het ook goed.

B. Ja.

H. Dit zijn meestal projecten die de markt niet oppakt en dat wil natuurlijk ook zeggen dat ze financieel risicovol zijn. Dus in die zin moeten wij ook niet de illusie hebben dat we er echt op kunnen verdienen of dat we het echt budgettair neutraal kunnen houden. Onze belangrijkste doelstelling is toch uiteindelijk met die 20 miljoen die we hebben, iets meer, dat we daar die panden mee behouden in Brabant. En dat we daar een solide herbestemming voor zoeken.

B. Ja.

H. Die tot het einde der dagen ook exploitabel is. Dat is onze belangrijkste doelstelling. En dat we er niet teveel op inboeten. Dat we ook wel echt een heleboel projecten kunnen doen. Het mooiste is dat het geld terugkomt en dat we een nieuw project kunnen doen. Maar goed, het hoeft niet 100 procent neutraal te zijn. Soms geven we ook echt subsidies weg. Als we het belangrijk vinden. Maar in het geval van de KvL, waar je behoorlijk wat in investeert, dan wil je het ook wel terugkrijgen. En dat moet ook kunnen. Dat is ook het uitgangspunt, dat we daar huurders of kopers krijgen die hetgeen dat wij hebben geïnvesteerd terugbetalen.

B. Ja

H. Dat is ook het uitgangspunt. Dat is ook het uitgangspunt voor jullie als studenten, daar zitten ook financiële studenten bij die een financiële opleiding doen. En die krijgen als opdracht: zorg dat je een exploitatie begroting maakt. Dat het plaatje rond is financieel. Dat is het uitgangspunt, ook voor het leerlokaal. Noortje is daarmee bezig, die maakt een restauratieplan, die legt daar een financieel plaatje onder, en dat wordt vertaald in de exploitatie begroting, naar de nieuwe huurders toe. Dit moet het op gaan brengen om het plaatje financieel rond te krijgen.

B. Oké. En was dat van tevoren al de bedoeling?

H. Ja, dat was wel het uitgangspunt ja.

B. Oké. Dus zij is daar nu mee bezig. Dus bij het Leerlokaal is het al de bedoeling dat zo'n plan er zou komen. Was het ook al de bedoeling dat dat in zo'n vroeg stadium zou zijn?

H. Ehm, nou. Het is iets versneld natuurlijk, Noortje was er al wel mee bezig. Maar omdat er zich al huurders hebben gemeld moest het wel wat sneller, ja.

B. Oké

H. En dat zou ook kunnen dat we ook het bouwproces moeten gaan versnellen. Dat is ook een realiteit waar je mee te maken hebt binnen zo'n project. Dat is ook juist weer goed, want we hebben gezegd: studenten moeten dat hele herbestemmingsproject gaan doen, en het mooie daarvan is juist dat het een echt herbestemmingsproject is. Dus dat het niet fake is, of doen alsof, maar het is echt. En in de realiteit maak je dus mee dat er ineens een huurder opduikt die zegt: hey, ik wil het hebben. En daar zal je mee moeten dealen. Hey, die wil er misschien eerder in. Ja, en dan moet je daarop inspelen. Ook als student. Dat maakt het juist interessant natuurlijk.

B. Ja, precies

H. Als het een fictieve situatie was geweest, dan hadden we kunnen denken: dan doen we alsof. Maar dat is niet zo. Die huurder wil een aantal dingen, dat zal je mee moeten nemen in je planvorming.

B. Dus het is een dynamisch proces.

H. Ja.

B. Is er voor jou een verschil met herbestemming nu en bijvoorbeeld 10 of 20 jaar geleden. Weet jij dat?

H. Ja, dat is een lastige vraag aan mij natuurlijk, omdat ik er ook nog niet zo lang zit. Maar ik denk inderdaad dat er toch wel die burgerparticipatie daar wel een rol in speelt. En dat heeft ook wel te maken met het feit dat er gewoon minder geld is. Er is veel minder geld dan 10 jaar geleden, en dat zie je in de herbestemmingsprocessen. Nu zal het veel meer ook gewoon uit de markt moeten komen en minder van de overheid. Gemeentes en provincies hebben minder geld te besteden en ze investeren minder in dat soort projecten. Dat is denk ik ook wel een belangrijk verschil met 10 jaar geleden. Toen kon alles nog. Toen konden gemeentes ook nog, wat je nu ziet met de KvL, toen werden met de verkoop van woningen hele projectontwikkelingsplannen gerealiseerd. Dat kan niet meer. Dat is een beetje stil komen te liggen. Dat komt nu weer een beetje op gang. Maar die grondprijzen zijn toch een stuk minder op het moment.

Dus dat gaat niet meer. 10 jaar geleden hadden wij misschien dit programma helemaal niet hoeven doen of gedaan. Dat was die hulp van de overheid helemaal niet nodig geweest.

B. Want dan deed de markt het helemaal zelf?

H. Dan deed de markt het gewoon, ja. Dan was er gewoon genoeg animo om dit soort panden te kopen of te herbestemmen door de markt.

B. Oké. Denk je dat, dit is ook een discussie, vroeger zou het dan volledig overgelaten zijn aan de markt...

H. Waarschijnlijk wel, ja.

B. ... En nu zie je ook ...

H. Nou ja, kijk, bepaalde dingen zoals kerken of molens hebben we altijd al gedaan. Dat waren moeilijke herbestemmingscategorieën. Maar industriële complexen of ja, die waren dan vaak wel... Maar kerken daar hebben wij ons altijd wel mee bemoeid, of molens of eh... Die zijn natuurlijk wat lastiger te herbestemmen. Maar ja, ga verder met je vraag.

B. Ja. Dus ja, de projecten die je nu ziet, die industriële complexen dan wat meer, denk je dat...

H. Kloosters ook. Kloosters komen nu ook vrij. Je ziet nu dat de vergrijzing leidt tot vrijkomen van kloosters. Dat zie je nu de laatste 10 jaar. Dat het nonnenberoep echt uitsterft.

B. Ja. En nou is er nog een ontwikkeling gaande dat aan de ene kant ook gezegd wordt: eigenlijk moet er juist in tijden waar er minder geld is veel meer een vraaggerichte benadering bestaan. Dus ook bij de provincie, juist wat de markt niet oppakt moet de provincie zich daar wel mee bemoeien als partner?

H. Ja, dat is een goede vraag.

B. Omdat er waarschijnlijk ook een rede is dat er nou geen vraag naar is. Hoe sta jij daar tegenover?

H. Bijvoorbeeld, wij hebben dus van een aantal complexen in Brabant gezegd: als wij weer wachten tot het voor de markt interessant zou zijn dan zijn ze waarschijnlijk niet meer te redden. En dat zijn wel complexen waarvan wij vinden dat ze historische waarde voor Brabant hebben. Dat ze cultuurhistorisch zo van belang zijn dat ze behouden moeten blijven.

Als je naar Kasteel Heeswijk kijkt bijvoorbeeld, dat is geen complex van ons trouwens hoor, maar goed: dat was herbestemd. Je ziet dat het nu een belangrijk monument is in Brabant. Dat was herbestemd maar dit is toch door de crisis heel moeilijk exploitabel te krijgen. Dan zeg je van: laat je dat gaan, laat je dat failliet gaan, ja, dat is toch voor Brabant een dermate belangrijke locatie zeg maar dat je die niet wil laten verpauperen.

B. Ja.

H. En dat geldt voor alle complexen die in ons beheer zijn, de een meer dan de andere, dus die binnen ons programma zijn, zeggen we van: nou, die zijn cultuurhistorisch zo van belang dat we als... De markt kijkt daar anders naar. Die kijkt niet naar de cultuurhistorie maar die kijkt naar: kunnen we daar een goed verdienmodel op

zetten, kunnen we daarop verdienen? Dat wat bouwbedrijven doen, of wat de markt doet. Ja, en wij kijken daar natuurlijk anders naar. En dat is ook ons enige belang daarin.

B. Ja. Maar nu gaat de markt mee investeren, of het is de bedoeling dat de markt mee investeert. Waarom zou de markt dan niet kiezen voor een goedkopere optie, wat nieuwbouw soms kan zijn. Als zij niet kijken naar de cultuurhistorische waarde, waarom is het dan toch voor de markt toch interessant om samen met de provincie mee te investeren?

H. Ja, nieuwbouw kan soms goedkoper zijn. Maar dat is ook puur als je financieel ernaar kijkt. Marktpartijen kijken soms ook wel, als je naar het KvL kijkt, dan zie je ook dat mensen zich ook vestigen vanuit hun gevoel. Niet alleen vanwege een vierkante meterprijs. Ook omdat ze juist op een unieke locatie willen. En dat ziet de markt ook, dat zien investeerders ook natuurlijk. Dat het ook van waarde kan zijn, juist in een cultuurhistorisch belangrijk pand te zitten want dat trekt ook weer mensen aan.

B. Ja.

H. Wat er bij de CHV gebeurt, dat er allerlei culturele zaken daar gebeuren, dat gaat niet gebeuren in een nieuwbouw complex dat je op een industriegebouw neerzet. Want die heeft die uitstraling niet. Het gaat ook om een stukje uitstraling waarom het interessant kan zijn voor marktpartijen om te investeren in cultureel erfgoed. Daar gaat ook een bepaalde uitstraling van uit waar bedrijven of partijen of jongeren op af willen komen. Die gaan wel naar een concert daar, maar niet in een nieuwbouw... ja, dat kan ook, maar, ja, dat is een soort gevoel dat je daarbij ontwikkelt.

H. Nou, dat dat dus heel lastig is om dat helemaal bij jullie te laten. We hebben gezegd: studenten beslissen het, die beslissen ook hoe het eruit komt te zien. En dan zie je toch dat we het nog beïnvloeden, dat het de provinciestempel heeft. Dan moet je dat heel erg afschermen. Om te zorgen dat jullie als studenten 100% vrijheid krijgen. Dat is al een hele lastige.

B. Ja? Hoe merk jij dat dan?

H. Nou, dat er verschillende bijvoorbeeld over de DDW [Dutch Design Week], dat er allerlei voorwaarden gesteld worden van: "Ja, maar kunnen jullie dit en dat doen", dat er dan gezegd wordt: "Nee, dat kunnen wij niet. Dat kan ik wel, maar dat doe ik niet. Dat laat ik de studenten beslissen". En bijvoorbeeld voor project Leerlokaal: er zijn hier allerlei dingen al bedacht. Kijk, de enige voorwaarde is bijvoorbeeld de realiteit van zo'n huurder. Daar kun je niet om heen. Maar voor de rest zeg ik: we kaderen het helemaal niet in. Er zijn best wel wat mensen die daar moeilijk over doen. Het is hier ook een omslag geweest dat we dat zelf niet meer bepalen, dat we dat helemaal overlaten aan een groep studenten. Dat is ook best een risico, dat is best eng om te doen natuurlijk. Maar goed, dat is wel het project.

B. Klopt. Dat is ook zo. Dat merk ik ook wel soms, dat het inderdaad een beetje weer de balans vinden van aan de ene kant het loslaten van studenten en aan de andere kant zijn studenten ook schaars dus moet men proberen juist bijvoorbeeld bij de Dutch Design Week ook studenten in te zetten voor dingen die al bedacht zijn van tevoren.

H. Ja, en het is natuurlijk ook een stukje van: laten zien, het is niet een primaire opdracht van jullie. Maar ja, het is wel natuurlijk voor de continuïteit van het project van belang. Dus in die zin is het ook weer voor de studenten van belang. Dus daar moet je ook de balans in vinden, van: wat doen we wel, wat doen we niet.

B. Merk je ook dat andere mensen het gaan nadoen, dat anderen interesse hebben in het project?

H. Ja, er is heel veel interesse. Binnenkort komt er hier een delegatie uit Tilburg en een delegatie uit Breda die hier een keer komen kijken, naar het concept van studenten laten doen. Ik zie heel veel interesse. Veel interesse om juist jonge mensen te betrekken.

H. Zo van: doen we mee aan een project of niet, en dan vervolgens de besluitvorming van: wat gaan we met het complex doen. Dus het zit natuurlijk in het tweede proces he, daar zit het onderzoek, van wat gaan we met het project doen. Dan zit het denk ik in de voorbereiding, de besluit in de voorbereidende fase. Hoe gaan we het

herbestemmen? Dan gaan we eerst een buurtonderzoek doen. Dat zijn alle voorwaarden van de buurt, fysiek maar ook qua mensen en dergelijke waar we rekening mee moeten houden in deze omgevingscontext zeg maar.

B. Oke. En zijn daar specifieke dingen geweest bij de Leerfabriek waar jullie heel erg rekening hebben gehouden in de buurt?

H. Dat vind ik lastig om te beantwoorden. Dat zou je even met Ben moeten bespreken. Ik weet niet of je Ben nog spreekt? Of nou ja, het specifieke geval van het Leerlokaal zou je met Paul en Marco moeten bespreken. Maar ongetwijfeld zijn daar zaken waar je rekening mee moest houden. Dat er een spoor ligt, kan een voordeel zijn. Maar ook een buurtonderzoek, van: wat willen mensen hier? Ik denk dat dat zeker wel van invloed is geweest op het concept dat Ben uiteindelijk heeft neergelegd. Van Ambachtsplaats voor CreativiTijd. Dat daar is gekeken naar wat mensen leuk vinden om in de omgeving te hebben. Maar nogmaals, dat is van voor mijn tijd. Maar ik denk wel dat dat belangrijk is geweest.

B. Ja, want in het concept staat eigenlijk dat het de bedoeling is dat er zo snel mogelijk geïnteresseerden komen die het willen huren of kopen, en dat vervolgens burgers daarover geïnformeerd worden en dat publieke betrokkenheid wel gewenst is omdat Oisterwijkers wel de uiteindelijke gebruikers zullen zijn.

H. Precies, ja.

B. Maar er staat nergens zeg maar beschreven dat er rekening is gehouden met iets waarom Oisterwijk van tevoren al gevraagd heeft. Dus...

H. Oké. Maar er is denk ik wel buurtonderzoek, of omgevingsonderzoek, dat maakt altijd deel uit van zo'n herbestemmingsverhaal.

B. Oké. Ja.

H. Een omgevingsanalyse. Zowel fysiek als: hoe ziet de populatie van zo'n omgeving eruit, bijvoorbeeld. Het aantal hoogopgeleiden, al die dingen. Die bij projectontwikkeling ook aan de orde komen. Wat voor type buurt heb je hier? Wat voor inkomens? Heb je hier jonge gezinnen of juist oudere mensen? Dat speelt natuurlijk allemaal een rol bij de invulling van zo'n concept.

B. Ja. Oke. Dan wordt daar wel...

H. Jawel. Daar wordt wel rekening mee gehouden.

B. Dat is wel interessant om te weten, ik zal hier nog over vragen aan Ben. Er wordt dus gezegd dat...

H. Of Sander.

B. Ja, of Sander. Eh, nou, jij zei al dat er bij het Leerlokaal een bottom-up benadering wordt gevolgd. Nou, dat houdt dus in dat er echt van onderop het initiatief bepaald wordt. En dat dat voortkomt uit de praktijk.

H. Ja, onderop.. in die zin, vanuit de studenten. Dus niet vanuit de gebruiker. Bottom-up dan zou ik zeggen, is echt vanuit de gebruiker. En dit is toch weer gewoon vanuit de opdrachtgever. In die zin dat de studenten nu de opdrachtgever zijn. Jullie zijn eigenlijk gewoon allemaal projectontwikkelaars in het klein. Er wordt van de studenten verwacht dat ze zich gewoon als projectontwikkelaar gedragen. Dat ze door die bril kijken.

B. Ja want dat is inderdaad het verschil dat natuurlijk eigenlijk het Leerlokaal initiatief komt vanuit de provincie. De provincie heeft gezegd: jullie mogen als jongeren hier nu aan de slag gaan. Dus ja, in hoeverre is het dus echt een bottom-up benadering.

H. Dat is de vraag

B. Ja.

H. Want het is niet dat wij de burgers hebben gevraagd: Denken jullie maar mee. Niet de mensen die het moeten gaan gebruiken. We hebben jongeren gevraagd om in de rol te gaan zitten van een reguliere projectontwikkelaar.

B. Ja. En dan is het ook weer dat je dat eigenlijk als provincie dat niet eens aan mensen moet vragen maar dat het echt uit de praktijk zelf komt. De burgers hebben een initiatief, die bedenken: nou wij willen aan de slag met de herbestemming.

H. Ja, precies. En die kloppen dan bijvoorbeeld bij de provincie aan voor ondersteuning. Dat zou ook kunnen. Maar dat is hier niet gebeurd.

B. Ja. Oke. En, de verwachte doorlooptijd van het Leerlokaal, die was...

H. Ongeveer een jaar of vier.

B. Maar nu is er een potentiële huurder van het hele pand heb in begrepen. Wat betekent dat voor het project?

H. Naar mijn idee, betekent dat voor het project an sich niets. Want het project is niet direct gekoppeld aan een locatie. Het project is: we zetten jongeren in bij een herbestemmingsproject met als doelstelling om jongeren enthousiast te maken, ambassadeur te maken, voor erfgoed. Dus dat zou net zo goed op een andere locatie kunnen dan de KvL. Dus we zouden dat kunnen verplaatsen naar een andere locatie op het moment dat daar een huurder in komt en er op die plek daardoor niet meer aan de voorwaarden van het project, namelijk: de herbestemming wordt volledig door studenten gedaan, zou je moeten kiezen naar mijn idee, om het te verplaatsen naar een andere locatie. En daar de voorwaarden te creëren zoals ze op de KvL zijn.

B. Oké.

H. Want het project an sich is een concept en niet gekoppeld aan een locatie zoals de KvL. We hebben meerdere locaties. En ik wil zelfs zo ver gaan door te zeggen dat het concept ook niet alleen door de provincie gedragen hoeft te worden. Maar dat je het bijvoorbeeld ook zou kunnen uitvoeren vanuit... als bijvoorbeeld de gemeente zegt: hey, dat is interessant, dat zouden wij ook wel willen doen. Bij Tilburg bij Spoorzone bijvoorbeeld. Gemeenten zijn ook weer bezig met herbestemmingsprojecten.

En dan zou het ook zo kunnen zijn dat zij zeggen: "Hey, wij zetten ook studenten in. Hoe hebben jullie dat gedaan?". Want we noemen het nu Leerlokaal, dus in die zin is het wel heel erg op de KvL gericht. Maar van de andere kant, ja, Leerlokaal, het concept van jongeren betrekken bij, zou ook op andere plekken kunnen.

B. Ja. Inderdaad. Er zijn natuurlijk bepaalde plannen gemaakt door studenten, wat ook meerdere jarenplannen zijn geweest. Bijvoorbeeld van Marco en Paul die een concept hebben bedacht voor specifiek het Leerlokaal voor de komende twee a drie jaar. Wat vind je daarvan, als er dus een huurder komt, dat zij die plannen moeten laten varen?

H. Ik vind dat ook een stukje realiteit. Dat is wreed maar dat kan in de praktijk ook voorkomen. Dat kan ook dat Ben is ingehuurd en dat hij een andere koers op moet omdat er een andere huurder komt en dat hij moet laveren met hetgeen dat hij bedacht heeft. Dat is juist ook denk ik het interessante voor studenten. Zo van: "Hey, wij hadden iets heel prachtigs bedacht maar de realiteit haalt ons in. Hoe gaan wij daarmee om?" Dat is ook een stukje leren, want zo straks als zij verder willen in dit beroep zullen zij heel vaak meemaken dat ze dit soort processen tegenkomen. En dat is de realiteit, dat die verandert. En daar moet je op inspelen. Dat vind ik juist wel goed eigenlijk. Soms is dat jammer, het is een stukje kapitaalvernietiging van waar je mee bezig bent geweest. Maar goed, dat is waar je met een bedrijf ook tegenaan zult lopen.

B. Je kan er niet vroeg genoeg mee beginnen dus.

H. Toch?

B. Ja.

H. Ik kan me voorstellen dat ze balen, van: hey, we hadden dit bedacht en nu komt die stoorzender. Maar ja, dat is ook weer interessant.

B. Ja, want daar was ik ook wel...

H. Dat is wat het project zo interessant maakt denk ik. Dat het echt is. Dat dit soort dingen gebeuren in de praktijk.

B. Ja, inderdaad. En in die zin zie je dus elke keer weer hoe afhankelijk je bent van geld. Want daar komt het steeds op neer.

H. Ja.

B. Als er dus een huurder komt, dan kun je nog zulke leuke doelstellingen hebben. Want in eerste instantie zijn het ook heel maatschappelijke doelstellingen vanuit de provincie. Maar

H. Nou het interessante is natuurlijk om daar de juiste balans in te zoeken. Want in welke sector je ook werkzaam bent, je budget bepaalt natuurlijk je bewegingsvrijheid en wat je kunt doen. Zelfs privé is dat natuurlijk het geval. Wat je kunt doen wordt uiteindelijk toch bepaald door je financiële mogelijkheden en andere dingen. Het is juist interessant om die balans te zoeken. Dus niet puur financieel maar ook creatieve manieren zoekt. Daarom hebben we ook die studenten ingezet, want die hebben nog die creativiteit en het vernieuwende om te zoeken naar: hoe krijgen we nou toch een deel van ons idee binnen. Hoe kunnen we samen met die huurder kijken of we daar toch nog een deel van kunnen realiseren. Binnen de financiële mogelijkheden en de eisen van de huurder. Dat zou het interessanter kunnen maken. Dat je daar een balans in vindt. Dat je niet puur op het financiële gaat zitten, maar dat je ook gaat kijken hoe je vernieuwende ideeën daarin kunt verwerken. En dat je een huurder ook kunt overtuigen of dat je ook zoekt naar juist de combinatie tussen de doelgroep van de huurder en wat jij bedacht hebt. Hoe kan dat interessant zijn voor een huurder? Dat soort zaken. Dat je daar een balans in zoekt.

Want wat heb je ook aan maatschappelijke relevantie als het niet realiseerbaar is? Daar moet je altijd een balans in zoeken. Wie bepaalt uiteindelijk ook wat maatschappelijk relevant is? Dat zijn hele lastige discussies ook natuurlijk. Dat zie je ook bij het hele omroepstelsel op dit moment. Maar goed, wat is nou echt belangrijk?

B. Ja. Klopt. Nou, dan heb ik het denk ik wel.

H. Nou, jij kan een eind vooruit om het uit te werken.

B. Ja [gelach]. Hartstikke bedankt, hier heb ik erg veel aan.

Bijlage 1.2 Interview Toon Iding

Datum: 11-09-2014

Locatie: Klokgebouw Eindhoven

B: Nou, het eerste deel gaat over erfgoed, de vragen
Het 2e deel gaat over participatie en het 3e deel gaat over leerfabriek en leerlokaal,

T: Ok

B: Wat is volgens jou de beste manier om met erfgoed om te gaan, nu

T: Ja, hoe bedoel je, dat is een heel algemene vraag

B. Wat is de beste manier om erfgoed te behouden, hoe dien je in de huidige samenleving met erfgoed om te gaan? EN hoe moet je het behouden, of moet je het helemaal niet behouden?

T: Nou, ik ben wel voorstander van behouden dan moet je op zoek gaan naar nieuwe gebruikers voor je gebouw, en die nieuwe gebruikers zorgen ervoor dat er als het goed is een economische stroom ontstaat naar bijvoorbeeld huur op je locatie en die economische stroom zorgt ervoor dat je dan je kosten die je moet maken voor de herbesteding en het onderhoud en de gebruikskosten zou moeten kunnen dekken. Goed, er hoort dan een visie bij, maar misschien is visie niet het juiste woord, maar eigenlijk een stip op de horizon waar je naartoe wil he, zeker mooi bij de leerfabriek KVL, daar hebben ze ook een visie met allemaal plaats voor creativiteit waarbinnen ze zeg maar bedrijven zoeken die bij dat concept aansluiten en elkaar ook versterken en dat is wel een mooie invulling van erfgoed op de KVL

b: ok, dus vooral: erfgoed behoudt je door in gebruik te nemen.

t: Juist, en dat kan ook tijdelijk zijn en permanent, maar je ziet steeds meer dat vanuit tijdelijk, permanente situaties gaan ontstaan, en binnen die tijdelijkheid hoeft het niet zo te zijn dat je veel aan je gebouw hoeft te doen. maar voor de lange termijn voor het behoud is dat vaak wel nodig, in ieder geval de buiten kant het casco, dat het wind en waterdicht is.

b: Ja, deze vraag daar ben je nog iets te jong voor, of er een verschil is tussen herbesteding in de jaren 70, 80, maar misschien heb je daar veel over gelezen, en nu de herbestedingsprojecten?

t: Nou, wat ik er van weet, ik ben in 1979 geboren, maar eigenlijk word er al heel lang herbested, alleen onder een andere naam, maar...

b: hoe heette het eerst dan? had het geen naam?

t: nee het hoeft niet altijd een naam te hebben gehad, maar je ziet gewoon, in ieder geval, ik heb voorbeelden gezien van gebouwen die eerst een klooster waren en vervolgens weer een militair depot, en vervolgens weer een klooster of een andere functie krijgen maar door de eeuwen heen is het heel gebruikelijk dat een gebouw meerdere functie heeft gehad, dus herstemmen is niet iets nieuws, maar het is wel op dit moment, een hype wil ik het niet noemen, maar iets van alledag omdat we gewoon meer gebouwen hebben dan behoefte aan is ,dus dan lift voor de hand dat je meer gaat kijken naar de bestaande gebouwen, om die her te gebruiken. Hergebruiken is al eeuwen oud.

b: Mooi antwoord!

Wat is denk jij voor burgers en daar schaar ik ook gewoon wijzelf onder, het belang van herbesteding van erfgoed. wat hebben zij ervoor baat bij

t: Nou, sowieso door, ik zal dat even als voorbeeld pakken , het KVL, dat is makkelijk, je hebt een bestaand fabriekscomplex, daar hebben in de hoogtijdagen 1200 mensen gewerkt in die leerfabriek, dat was gewoon een heel belangrijke economische motor voor Oisterwijk en omgeving, er zit heel veel geschiedenis en verleden. bijna iedere familie in Oisterwijk kent wel een oom, of een tante of opa en oma die er heeft gewerkt, op het moment dat zon gebouwen weg is is het verhaal weg. je kunt wel zeggen, hier was ooit de fabriek, maar als er niets meer is waar je aan herinnerd wordt, dan blijft het bij verhalen. op het moment dat er een gebouw staat, ondanks dat er een nieuwe functie in zit, kun je nog wel herinnerd worden aan het verleden, oh ja, hee dit een fabriek, en hier was vroeger een leerfabriek. dus het behouden van her verhaal en anderzijds is het ook gewoon ook heel duurzaam om bestaande gevouwen her te gebruiken, want het nieuwbouw van een gebouw is nou eenmaal in ieder geval minder duurzaam en kost gewoon meer energie in grondstoffen etc. dan een bestaand gebouw hergebruiken. dat is 2 en 3, ,is eigenlijk omdat we meer vierkante meters gebouw hebben dan nodig, ligt het ook voor de hand om gebouwen te hergebruiken. we hebben meer gebouwen dan dat er vraag naar is. dus het ligt niet voor de hand als er uiteindelijk weer een behoefte is of een andersoortige behoefte is om een nieuwbouw neer te zetten, maar meer om een bestaand gebouwen her te gebruiken of misschien nieuw in te richten voor de nieuwe vraag.

b: dan zou je kunnen zeggen, dat is ook wel weer dubbel aan de andere kant, we hebben meer gebouwen dan er vraag naar is

t: dus je zou slopen?

b: nee, je zou kunnen zeggen laat helemaal maar zitten

t: we doen er niks meer mee?

je zal op een gegeven moment ook keuzes moeten maken want als je meer behoefte hebt dan... of meer gebouwen dan behoefte dan zullen er keuzes gemaakt moeten worden, dat geldt ook voor kerken, en je hebt gewoon zo veel kerken, ja waarschijnlijk kun je ze niet allemaal behouden dus er zullen dan keuzes gemaakt moeten worden. En die je behoud doe je dan goed, en die je niet behoud die worden dan bijv gesloopt.

b: en net zei je ook van, die verhalen moeten behouden worden, ik ben het er mee eens hoor, helemaal. maar even als kritische noot...

t: dat doet er niet toe als interviewer toch?

b: nee,

t haha

b: helemaal niet haha, je zegt, als het gebouw weg is, is ook het verhaal weg, en dat snap ik, maar wat maakt het uit voor het kleinkind, wat je weet mis je ook niet.

t: Nee, dus als er ene gebouw staat dan is het ook voor z'n kind tastbaar, je ziet een gebouw....

b: Maar waarom is dat zo belangrijk?

t: Nou, het is fysiek zichtbaar, je ziet het, je ziet het in de horizon, en je ziet een gebouw staan en dan kan die vraag ontstaan bij zo'n kind, van hey, opa of oma, of pap of mama, er wonen hier nu mensen maar dit is wel een heel rare woning. Ja jongen, dat was een fabriek. Dat was vroeger een fabriek die hebben ze nu herbested naar woningen en oh maar wat voor fabriek was dat dan? En zo kan zo'n gesprek dan op gang komen, maar staat er helemaal geen gebouw, dan wordt je er ook niet aan herinnerd als die opa of pap of oma of moeder het verhaal niet doorverteld van hier stond vroeger een gebouw, dan gaat dat verhaal op een gegeven moment verloren, dus die zichtbaarheid en tastbaarheid maakt het in ieder geval sterker dat z'n verhaal eerder of in ieder geval eerder wordt gevraagd naar het verhaal van vroeger.

b: Ja, maar waarom is dat dan zo belangrijk?

t: Ja, dat is de geschiedenis van Nederland

b: Want als die opa uiteindelijk komt te overlijden bijvoorbeeld, dan zijn we weer 2 generaties verder, dan weet bijvoorbeeld ook niemand meer dat dat gebouw vroeger een fabriek was.

t: Ja, dat is een stukje cultuur en geschiedenis, ik denk dat dat het interessant maakt, waar komen we vandaan.

b: Ok. de provincie zegt, we zijn partner bij herbestemmingsprojecten en niet gewoon subsidieverstrekker, wij gaan niet geld geven maar wij willen echt samenwerken. Wat verstaat de provincie hier precies onder en hoe doen ze dat dan?

t: In principe zit ik niet in dat erfgoedprogramma ik weet er wel een beetje van dus ik kan vanuit de zijlijn mijn visie erop geven zoals ik het heb begrepen. Nou de provincie Noord-Brabant wil zich inzetten voor het behoud van erfgoed, de provincie Noord-Brabant, voor die complexen die een belangrijke rol hebben gespeeld in de geschiedenis van Brabant, dat doen zijn door zelf initiatief te nemen of samen met partijen in de markt het initiatief te nemen om een gebouw her te bestemmen, maar dat doen zij op basis van een soort tijdelijkheid, dus zij willen daar wel een rol in vervullen maar niet als uiteindelijk na een aantal jaar willen ze het weer aan de markt overlaten, op de markt dat zij alleen partij zijn in een herbestemming. En op het moment dat er een andere partij in zit dan zullen zij op termijn ook weer uit hun deel stappen, het is echt een tijdelijk iets om het op te zetten, en als het staan kan de provincie weer weg, dus dat is denk ik de rol van partner of in ieder geval als katalysator en partner te dienen van partijen die het oppakken.

de CHV heb je dan, van de ven, en je hebt bij de dongen centrale, de boei, en op de KVL is het alleen de provincie, maar er wordt al in de herbestemming gezocht naar....

en de gemeente.

Niet mee einders de gebouwen, de gronden eromheen.

In principe is daar primair voor de gebouwen de provincie de herbestemmer.

En de gronden eromheen heeft ook een soort van herbestemming maar dat heeft niks met erfgoed te maken

B ja
Allright

T ja ik kan ergens achter zitten, ik heb nog een kaartje

B dit weet ik ook niet, is ook weer een vraag voor als je specifiek bij de provincie zou werken, maar misschien heb jij daar jouw visie op: waarom kiest de provincie ervoor de herbestemming niet compleet aan de markt over te laten, je zet net al, ze gaan nu herbestemmen en straks wordt het aan de markt gegeven, je zou kunnen zeggen,

de markt is de eindgebruiker, die zou zelf wel kunnen bepalen wat ze strakswillen gebruiken en wat ze willen herbestemmen, en daar zelf dan voldoende energie in willen steken. Dus waarom moet de provincie zich daarmee bemoeien?

T: ja, omdat in de praktijk blijkt dat er uiteindelijk toch niet zoveel partijen zijn, denk ik, die die herbestemming oppakken. Omdat het gewoon best complex is en die eindgebruiker, het is de vraag, wie je daar onder ziet. Bij de KVL heb je huurders en is dat dan een eindgebruiker maar een gebouw vol huurders, ja die partijen zullen zeg maar niet die herbestemming ter hand nemen. Terwijl ze misschien wel huurder willen zijn van een herbestemmingsobject.

De huurders zijn wel eindgebruikers maar niet de gebouweigenaren. En op termijn misschien wel als ze zich formeren in een corporatie. Maar er zijn maar een beperkt aantal partijen die herbestemming in een grootschaligheid op kunnen pakken

B. Het is dan ook een risico toch, je zou kunnen denken, iedereen heeft er al zo lang niks mee gedaan, dan is die behoefte er misschien ook niet? Dus je creëert die behoefte Dean als provincie, of voel je die aan? Of is het puur, we willen dit erfgoed behouden?

T. Het heeft met complexiteit te maken en de middelen die nodig zijn om zo'n gebouw te herbestemmen. Als je in de regel door heel Nederland kijkt is vaak de casco restauratie, hoeveel er gerestaureerd moet worden afhankelijk van de staat van het gebouw en dat bepaalt vaak de haalbaarheid van de herbestemming, natuurlijk in relatie tot de marktbehoefte in de omgeving voor dat gebouw. Dus er moet wel markt zijn voor een bepaalde functie voor in dat gebouw. Dus heb je een gebouw midden in de polder dan is de marktvaart naar zo'n object waarschijnlijk kleiner dan dat er een gebouw in het centrum van Utrecht of den Bosch herbestemd moet worden. Dus ook de marktvaart speelt daarin mee.

B. En de omgeving dus ook

T. En de omgeving. Maar de omgeving is eigenlijk de marktvaart, of de behoefte. Bij de KVL blijkt dus dat er behoefte is vanuit de omgeving om in z'n bijzonder object te gaan zitten.

B. En hoe is die behoefte voorafgaand aan het project getest?

T. Dat weet ik niet.

B. Wat versta jij onder burgerparticipatie? En participatie.

T. Ja, participatie dat iemand mee participeert, dus mee mag denken, mee mag beslissen wil ik niet direct zeggen. Maar wel mee mag denken, participeren in iets. En in sommige gevallen ook mee beslissen maar dat hangt van de situatie af. En burgerparticipatie dan focus je specifiek op de burger.

B. Weet jij in hoeverre participatie gewenst is bij de provincie, bij herbestemmingsprojecten. Laten we in dit geval KVL zeggen, in hoeverre is die participatie gewenst, of is die noodzakelijk, en wat is dan gewenst? Wel niveau ?

T. Participatie of burgerparticipatie?

B. In dit geval participatie. Maar burgerparticipatie, wij studenten zijn ook burgers.

T. Ik denk dat het in ieder geval altijd gewenst is dat er geparticipeerd wordt in projecten omdat je met meerdere mensen wil beoordelen onder andere de marktvaart, de marktbehoefte naar nieuwe invulling van een bepaald gebouw, dis je betreft daar partijen in om te kijken, waar is nu marktvaart. En je kunt dat ook via burgerparticipatie doen, dus crowdsourcing, zoals Paul en Marco doen bij leerlokaal KVL, waarbij ze gewoon de burgers uitnodigen om hun ideeën te ventileren omtrent het project, omtrent de mogelijke nieuwe invulling .

B. Dus dan is het vooral meedenken. Meedenken, wat zou hier goed in kunnen zijn, dus informatie vergaren.

T. Ja ja, mee laten denken ja.

B. De motieven van de provincie, die zijn dan om uiteindelijk om erachter komen wat de behoefte is zodat...

T. Voor de participatie? Nou ja, ik heb nooit een project voor de provincie gedaan dus ik heb niet binnen de erfgoedfabriek zelf gewerkt.

B. Nee maar bij de KVL.

T. Ja , maar dan is het of leerlokaal of leerfabriek. Dat is het lastige, ik ken niet alle ins en outs van het proces van de leerfabriek. Kijk, ik ken wel alle ins en outs van het leerlokaal maar niet van het leerlokaal, maar ik ga er vanuit dat zij ook zeg maar in de omgeving geparticipeerd hebben. Dus in de omgeving met mensen gesproken hebben met mensen die zicht hebben op waar behoefte naar is of met partijen die mogelijk zelf interesse zouden hebben, want dat is wat je doet, dat analyseer je voordat je ergens aan begint.

B. En zijn dat dan gewone burgers of bedrijven geweest?

T. Dat weet ik niet, maar ik doe op het moment van een haalbaarheidsonderzoek van een herbestemming vaak een marktonderzoek, om te kijken of een herbestemming haalbaar is. En 9 van de 10 keer focus je dan op ondernemers en verenigingen, verenigingen voor maatschappelijke functies en ondernemers meer voor commerciële functies.

En in die verenigingen zitten ook weer burgers, ja uiteindelijk zijn het allemaal burgers.

B. Weet jij voor KVL welke methoden er gebruikt worden om studenten of burgers te laten participeren?

T. Ja op het leerlokaal hebben ze crowdsourcing toegepast, en de andere weet ik niet, ik weet niet welke methoden er zijn.

B. Een informatieavond of bijvoorbeeld een burgerpanel of een....

T. Nee dat zou je echt aan Sander van Heteren moeten vragen.

B. Nee, hij wist het ook niet.

T. Hij zou het moeten weten.

B. Informatieavond, maar dat was het, dacht ie, maar hij wist het niet zeker want hij zei, anders moet je het ook aan Ben vragen, wat hij gedaan heeft voor die analyse die gemaakt is.

T. Ja precies, Je zou hem altijd kunnen bellen, Ben een keer. Om die vraag te stellen, want dat kun je dan in het verslag van Sander toe kunnen voegen met noot van ben, dan hoeft je maar net die vragen te stellen, want hij heeft het concept daar bedacht. Bellen gaat sneller vaak, want hij is zo druk. Vaak als mensen heel druk zijn, dat merk ik aan mezelf ook, dan kun je beter bellen dan mailen, dit nu gaat sneller dan dat je mij een vragenlijst stuurt en dat ik hem in moet vullen.

B. Ja dat snap ik.

T. En voor mij dan, en het gaat ook diepgaander voor jou.

B. Ja dat weet ik ook bij jou, invullen en schrijven, nakijken van die onderzoeken, doe dat gewoon persoonlijk, dat bespreken we wel in plaats van mailen, dus dat dacht ik al.

OK, dit is denk ik ook een vraag voor de provincie, misschien weet je het, de provincie doet Call for proposals, iedereen kan dan, overheden, complexeigenaren ontwerpers, plannen indienen voor een herbestemming en weet jij daar iets van? Nee?

T. Is dat interessant voor mij om als ondernemer aan mee te doen? Dan zijn echt prijsvragen.

B. Een plan kan je echt indienen, dus stel jij hebt een vette locatie gezien...

T. En ik heb er een goed idee voor.

B. Ja dan kan je dat indienen bij de provincie en dan gaan ze de verkenningsfase doen. Dan gaan ze kijken of ze het willen.

T. Ja, dus als je een locatie hebt, ik ken dat. Ja, ik heb voor een locatie een onderzoek gedaan die nu als verkenning is opgenomen.

B. Welke?

T. Sint Agatha Cuijk,

B. Oh ok

T. Klooster Sint Agatha,

B. Zit dat ook in het boek de verkenningen?

T. Ja

B. Ja, dan heb ik dat wel gezien volgens mij, maar ik weet niet meer hoe dat klooster daar was. Oh ja, dat dus, maar dat kan iedereen zijn, dan hoeft je niet per se bij de provincie te werken of kijk, zullen de meest professionele ook serieus overwogen worden.

T. Dus ik ken het.

B. Maar in hoeverre gebeurt dit, die Call for proposal en op welke manier, weet jij dat?

T. Ik weet dat via de website van de provincie een formulier kunt downloaden en dat kun je indienen en als je het indient ga ik er vanuit dat je een reactie van de provincie krijgt en zo niet dan bel je erachteraan.

B. ik was ook benieuwd of er ook heel vaak verschillende partijen Brabant zijn die zich daarvoor aanmelden en of dat ook normale burgers zijn of dat dat altijd bedrijven zijn.

T. dat moet je bij de provincie navragen die al die intake-formulieren krijgt. Maar ik denk niet dat het bakken formulieren zijn. Maar misschien wel, ja goed, dat moet bij de provincie informeren. Suzanne van Lith denk ik, ik weet niet wie de coördinator is.

B. Ja volgens mij wel.

T. Zij kan jou wel verder helpen.

B. Ja, Sander heeft wel gezegd dat iedereen dit wel doet, en Heidi ook, iedereen. Elk project is van tevoren een keer ingediend. Dus dat dit wel gebeurt, ik ben dus ook benieuwd. Die dingen staan dus op papier, manieren waarop jijzelf kan deelnemen, dat probeer ik ook met die vragen te toetsen, of dat in de praktijk ook echt gebeurt, dus sommige dingen weet ik wel, maar dat wil ik ook van jou horen.

T. Ja, bij Sint Argentijn liep er al een contact zeg maar, was er al een contact met de provincie, toen ik aan het project begon. Dus ik weet niet hoe dat tot stand is gekomen.

B. En ben jij die nu zelf gaan doen, met jouw eigen bedrijf?

T. Met Iding, herbesteding erfgoed heb ik een haalbaarheidsonderzoek uitgevoerd en afgerond en goed, ze zijn nog steeds met elkaar in gesprek over Sint Agatha. Ze zijn nu in de verkenningfase.

B. Leuk, was je daar langsgegaan of hoe was dat toen gekomen dat je dit wilde gaan doen.

T. Een andere zelfstandige die ik ken die tipte mij daarvoor, die zei dat is iets voor jou, dus toen ben ik er heen gegaan.

B. En wat wil je daar gaan doen nou?

T. In principe heb ik een onderzoek gedaan, een haalbaarheidsonderzoek naar de herbesteding, er zijn wat dingen uitgekomen en nu is het weer. Een van de dingen is dat Sint Agatha gewoon verbinding moet zoeken met de provincie om te kijken of ze het samen op kunnen pakken, omdat ze het alleen niet kunnen. Op dit moment heb ik daar geen rol in. Wie weet

B. Als dit weer klaar is, als het afgelopen is bedoel ik.

T. Wie weet, het is de bedoeling dat er meer van dit soort projecten gaat draaien.

B. Ik bedoel ook alleen de leerfabriek, en dat je dit er zou kunnen doen daar, of weer iets anders leuks bedenken,

T. Ja precies, Hey daar is Heidi,

B. Oh, ik dacht dat zij er niet zou zijn vandaag

T. Jawel, dadelijk is de opening van de Heijnstraat.
Ben je bijna klaar?

B. Hoe laat is het?

T, het is 5 voor 4.

B. OK, weet jij waarom er specifiek gekozen is voor de herbestemming van de leerfabriek, waarom dat gebouw is uitgekozen? Er is namelijk nogal wat discussie over, dat daar het niet al te duidelijk is, waarom dat gebouw wel en het andere gebouw niet.

T. Nee, dat weet ik niet, maar ik veronderstel dat het gebouw een dusdanige waarde heeft voor Brabant, de leerfabriek heeft een belangrijke rol gespeeld voor Brabant, dat dat de reden is dat gebouw te herbestemmen. Kon Sander daar een antwoord op geven? Die moest daar een antwoord op geven

B. Nou, die zij gewoon heel eerlijk, dit kon, financieel. Ze hebben deze als verkenning gedaan en het voldeed aan de voorwaarden en dit kon gewoon dus hebben we hiervoor gekozen. Natuurlijk is dit voor Brabant heel belangrijk maar er staan honderd van dit soort kloosters, kazernes in Brabant leeg, dus waarom die dan per se. Ook een financieel plaatje natuurlijk, dat is ook heel belangrijk, anders kun je er sowieso niet aan beginnen. Even kijken, ik sla er even een paar over

Wat zijn de uitgangspunten van de herbestemming van de leerfabriek. Wat wil je bereiken met die herbestemming?

T. Ik weet het niet, maar in ieder geval dat je een gebouw kan behouden, dat je het hersteld en dat de verhalen van het verleden ook weer zichtbaar worden. Ja, ik denk dat dat primair is en vervolgens is er concept aangehangen, de ambachtsplaats van de Creativiteit. Maar het behoud van het gebouw van erfgoed en het erfgoedverhaal,

B. En de leerlokaal, want dat is weer een ander geval.

T. De doelstelling daarvan zijn ook die 2 componenten maar er hangt ook iets boven, jongeren in aanraking te laten komen met erfgoed en hen werkervaring op te laten doen. En als dan we dan specifiek naar het gebouw kijken want dat is eigenlijk het proces die eerste 2 en bij het gebouw gaat het ook over het behoud van erfgoed en het verhaal. Dus het gebouw en het verhaal. Dat is natuurlijk onderdeel van de hele KVL.

B. Leerlokaal is een participatieproject, zo staat het ook in het programma, in hoeverre mogen studenten participeren. En op welke niveaus kun je daarin meebeslissen, meedenken. Op welke manieren?

T. Ja, volledig, die studenten, wat ze bedenken wordt ook gerealiseerd. Hoi Heidi.
Dus zij mogen volledig participeren, wat zij bedenken wordt gerealiseerd indien het gewoon realistisch is, en tot op heden lijkt wat ze doen gewoon realistisch. Dus eigenlijk de maximale participatie.

B. OK, en nu is er dus een potentiële huurder van het leerlokaal, wat betekent dat voor het project en wat betekent het als de huur definitief doorgaat.

T. Nou, ja het is gewoon op waarheid gebaseerd, vaak als je een gebouw herbestemt en je gaat het niet zelf gebruiken dan ga je op zoek naar een huurder, in dit geval is er dus ook een potentiële huurder want het is nog niet definitief, en dat betekent dus dat die studenten zo realistisch mogelijk het project kunnen volbrengen dus

ook de voorwaarden die die huurder staat qua gebouw moeten zij ook weer vertalen in tekeningen, in een bestek etcetera dus het is gewoon, het ondersteunt eigenlijk de realiteitswaarde.

B, ik snap wat je bedoelt.

T. En dat is goed voor het gebouw want zonder huurder heb je eigenlijk geen herbestemming. Want die huurder zorgt voor geldstroom en die geldstroom zorgt ervoor dat je kan investeren in je gebouw.

1.3 Interview: Sander van Heteren

Datum: 19-09-2014

Locatie: Provinciehuis Noord Brabant

B. Wat is in jouw ogen de beste manier om erfgoed te behouden?

S. De beste manier is in mijn ogen inderdaad om te zorgen dat er een functie gegeven wordt weer aan het gebouw of het erfgoed en dat dat uiteindelijk bepaalt of er levendigheid is maar ook als er geen gebruiker is verloedert het ook weer heel snel, kan je het nog zo mooi opknappen maar als het leeg staat heb je er ook niks aan.

B. Is er een verschil hoe mensen nu met erfgoed omgaan en hoe ze in de jaren 70 of 80 ermee omgingen met het herbestemmen daarvan?

S. Ik denk dat er wel een verschil is, zeker als je naar het begin van deze eeuw kijkt denk ik dat er al een verschil is. Er is meer aandacht in mijn beleving voor wat het verhaal is bij een complex of bij een erfgoed. En dat vinden mensen interessant en dat verhaal maakt ook de locatie vaak interessant. Dat zorgt dat mensen er dan meer van willen weten en met dat verhaal het ook leuk vinden om op die plek te zijn of er iets te gaan doen. Ik denk bijvoorbeeld KVL, dat had zomaar ook afgebroken kunnen zijn in de jaren 90. De jaren 80 heb ik meer als puber meegemaakt dus kan ik niet helemaal inschatten hoe het toen was maar ik denk dat er makkelijker gezegd werd: allemaal oude shit bij wijze van spreken, allemaal oude gebouwen, hup slopen die handel en dan zetten we er wat nieuws neer. En nu wordt daar wel naar gekeken dus wat zie je dan terug in die gebouwen, wat vinden mensen interessant om te zien en daar probeer je dan iets omheen te bouwen. Voor uiteindelijk het doel weer een nieuwe functie te geven aan het gebouw en mensen kunnen zich meer identificeren dan. Als het allemaal nieuw is kun je niet meer terugvallen op iets van nostalgie uit het verleden.

Ik rij wel eens langs het Evoluon bijvoorbeeld, als kind ben ik daar geweest en was het meer een soort van ontdekkingsfabriek van Philips met nieuwe dingen en nu denk ik als ze de spullen van toen terug zouden zetten, om te laten zien nou kijk eens wat we toen interessant vonden waar we nu bij wijze van spreken om lachen met de mobiele telefoons en alles, denk ik dat heel veel mensen daar op af zouden komen, als je precies hetzelfde interieur terug zou zetten in dat gebouw. Ik weet zeker dat ik er zelf naartoe zou gaan, ik weet zeker dat anderen er naartoe zouden gaan, dat vind ik een typisch voorbeeld, het gebouw staat er nog, de functie heeft het niet meer, maar iedereen is er wel eens geweest in zijn jeugd van mijn Leef tijd en die zouden daar zo terug gaan denk ik. Dat zie je bij KVL ook, mensen die daar gewerkt hebben of een baan hadden een verhaal hebben, dat blijft behouden die verhalen en dat vinden mensen leuk om terug te komen bij zo'n pand

B. En wat is er dan voor de jeugd leuk om daar te komen, want jeugd mist die identificering daarmee.

S. Ja dat vind ik dan wel altijd apart dat er als je naar leerlokaal en jobhouse kijkt er juist zoveel belangstelling is ook van studenten voor dergelijke complexen. Ik denk dat ook dat 10-15 jaar geleden minder was, dat ze het misschien in hun opleiding meer bewust mee hebben gekregen, de bijzonderheden van het verleden en oude gebouwen, of misschien ligt het gewoon aan mij, dat ik vroeger minder die interesse had en daardoor denk dat het bij anderen ook zo was, dat kan ook. Vroeger ging je natuurlijk meer naar kerken en weet ik wat en tegenwoordig komen er ook meer industriële complexen bij waar belangstelling voor is en misschien kunnen eisen zich daar iets makkelijker mee identificeren dan met alleen geloof en dat er om die reden ook meer belangstelling naar is.

B. En misschien dat er ook minder leeg stond vroeger

S. Ja, in ieder geval de kerken, daar gingen meer mensen naar toe vroeger, maar dat is ook veel minder geworden en je ziet dat daardoor nu allerlei kerken qua parochies worden samengevoegd en dan hebben ze 2 gebouwen en met er 1 van de 2 weg bij wijze van spreken en dat proces blijft volgens mij nog wel even doorgaan omdat mensen die al gelovig zijn niet altijd een aanleiding zien om naar de kerk te gaan en wanneer ze het leuk vinden is alleen met kerst en productieprocessen veranderen waardoor industriële complexen in sommige gevallen leeg komen te staan of dat op andere plekken dat efficiënter kan en dan pas wordt ook vaak de charme van zo'n oude gebouw ontdekt omdat het eerst niet toegankelijk was voor derden. Dus als je dan binnenkomt en zegt: oh wat is hier gebeurt en wat is hier gebeurt en dan ga je verdiepen in zo'n productielijn bijvoorbeeld en dan komt daar een heel interessant verhaal uit dat je graag weer wil vertellen

B. Ja, en wat is denk jij het belang voor herbestemming van erfgoed, wat is het belang om het te herontwikkelen voor burgers, gewoon voor mensen?

S. Het grootste belang is denk ik dat je eigenlijk een omgeving toegankelijk maakt die eerst niet toegankelijk was

B. En waarom is dat een belang, waarom denk je dat mensen dat willen?

S. Nou, willen, ze ontdekken plekken in hun naaste omgeving die ze voorheen alleen van een afstand kenden, en nu ook in het hart van zo'n plek kunnen komen. Ik denk dat mensen dat heel leuk vinden en verrast zijn soms, van was dat hier ook, gebeurde dat hier ook en meer interesse in hun lokale omgeving sowieso ook hebben. tegenwoordig gaat het juist weer van heel veel centraal naar decentraal, lokaal. Mensen vinden het Belang dat ze weten van, een stuk vlees komt bij mij uit de omgeving of komt het inderdaad uit Portugal, ze kunnen kiezen en ze zijn zelfs ook bereid om daar meer voor te betalen als het uit hun eigen omgeving komt dus ik denk dat daar een soort van identiteits zoeken is, van wat kan ik hier van dichtbij eigenlijk halen. Dan kan ik die bier die die koeien verzorgt ook ontmoeten, dat vinden mensen dan interessant en ik denk dat dat aspect min of meer ook plaatsvind bij complexen die eerst niet toegankelijk waren en ineens wel toegankelijk zijn, doordat het bedrijf of instantie is weggetrokken. En het belang, dat creëer je ook voor een deel natuurlijk door er energie in te steken. Als mensen geïnteresseerd raken dan zien ze ook het belang Ervan in maar als ze het niet kennen zien ze ook niet het belang ervan in.

B. Nee inderdaad. Dat is ook wel interessant inderdaad, want dat kom ik ook wel veel tegen in mijn onderzoek, dat dat vaak gebeurt, dat wat je zegt. Als je het niet kent mis je het ook niet, en daarom lijkt ook iets soms vanuit de maatschappij zelf te komen, dat bijvoorbeeld een bepaalde groep zou willen dat het herbestemd wordt, maar dat gebeurt meestal door een iemand die uit de politiek komt en die ook een probleem of uitdaging creëert wat in eerste instantie nog niet een probleem was bij een bepaalde groep en dat dan wel wordt en dan wel belangrijk wordt.

S. Ik snap het wel, dat is in principe bij producten ook zo, dat had je 10 jaar geleden ook nog niet, nu vind iedereen dat je een iPad moet hebben bij wijze van spreken.

B. Je kan niet meer zonder bij wijze van

S. Ja, maar dat is met heleboel dingen ook zo. Eerst was het er niet en mis je het ook niet

B. Maar wel mooi hoe dat gaat, belang creëren voor mensen, onmisbaar maken, en dat is dus ook bij dit soort dingen, zeker vanuit de politiek, en bij een bepaalde groep, waarom participatie zo lastig is, ten eerste is er altijd maar een hele kleine groep die dat echt wil, die echt mee betrokken wil worden in beleid of in uitvoering. Die groep die dat doet, doet dat zogenaamd voor die grotere groep of voor de samenleving maar dat is maar een heel klein deel die dat wil. En die moeten vaak de samenleving overtuigen van iets en daarna spreken ze voor hen, terwijl de samenleving eerst overtuigd moet worden ergens van.

S. Je ziet het ook bij sportclubs, iedereen vind het leuk om te sporten op zaterdag of zondag bij een voetbal of hockeyclub, maar op het moment dat er een algemene ledenvergadering is, dan komt misschien 2 of 3 procent van de leden opdagen en dan vinden ze het allemaal niet interessant en geloven ze het allemaal wel. Totdat je besluit dat de contributie 2 keer zo hoog wordt en dan zeggen ze Hey, hoe kan dat ineens. Dan had je bij die algemene ledenvergadering moeten zijn, dan had je er iets van kunnen vinden. Zo gaat dat dan vaak, maar daarmee zie je dan al dat mensen vaak geïnteresseerd zijn in die participatie maar geen zin hebbenvaak om daar veel tijd in te steken en zeggen ik zie wel wat er komt en de meesten vinden het ook prima. Mensen die echt

vaak komen zijn of geïnteresseerd of ertegen en de mensen die het niet kan schelen die komen vaak niet, zo is het ook nog eens.

B. Inderdaad.

S. Dat is met informatieavonden ook vaak, bijvoorbeeld voor een nieuwe woonwijk, dan zijn er 3 van de 100 tegen, en die komen om die reden en de andere 97 komen omdat ze geïnteresseerd zijn in een woning en alvast willen kijken of ze er iets meer van kunnen horen.

B. Ja, inderdaad. De provincie werpt zich op als partner bij herbestemming, dat wordt ook nadrukkelijk gezegd en geschreven, dat ze geen subsidieverstrekker is maar een partner wil zijn. Wat versta jij hier onder en waarom doet de provincie dat?

S. De provincie doet het omdat ze iets op gang willen brengen wat anders niet in gang kan worden gebracht. Als de markt het ziet zitten gaat het vanzelf, als ze er brood in zit en er aan een project verdiend wordt met een beperkt risico dan pakt een marktpartij het wel op. Dus wat wij hier doen is per definitie al heel risicovol of er is nauwelijks iets aan over te houden. 1 van de 2 anders komen ze hier niet. En een partner zoeken zou eigenlijk voor de besluitvorming als duidelijk moeten zijn in mijn ogen, daarna is de partner meestal niet de partner die meehelpt bij ontwikkeling of het vooruitbrengen van het project, maar meestal is de partner meestal de afnemer cq de gebruiker. Dat is wat ik merk in ieder geval.

B. Wat bedoel je precies?

S. Je kan iemand als partner benoemen die dan wel een stukje meedoet in de ontwikkeling maar die doet dat vanuit het belang dat ie daar zelf wil gaan zitten bijvoorbeeld als bedrijf en dat is dan ook de reden dat ie meedoet. Er zijn maar weinig constructies waarbij we samen met de ontwikkelaar bijvoorbeeld een pand ontwikkelen, want voor die ontwikkelaar is het volgens mij vaak te lastig om met de overheid samen te werken, die zegt, geef maar gewoon geld, of het gaat stroperig voor hun gevoel misschien of lastig met afstemmen. Dus die ontwikkelaar doet het dan liever zelf of er moet een duidelijke rolverdeling zijn dat de provincie dan bijvoorbeeld financierder is voor een deel, zodat hij die vrijheid heeft om met die financiering een bepaalde prestatieverplichting het verder te brengen het project. Maar als je zegt, ik wil als gelijkwaardig partner volledig zitten dan zie je vaak dat dat niet goed werkt. Denk ik hoor. Meeste partijen zien de provincie gewoon als een subsidieorgaan, ze mogen met me samenwerken maar voor de rest zit ik er niet op te wachten bij wijze van spreken.

B. En hoe wil je daar dan toch naartoe werken als provincie? Of is dat niet het doel?

S. Nou ja, het doel is iets voor elkaar te krijgen met een erfgoedcomplex. In die zin zeg ik nou ja, er zijn vele wegen die naar Rome leiden dus afhankelijk van de afspraken die je maakt zou ik zeggen, als er daarmee het doel wordt behaald wat je voor ogen hebt dan is er niet een specifieke manier om het te doen. In het ene geval is het goed om tijdelijk het eigendom te hebben, in het andere geval is het goed om misschien het laatste stuk van de lening te financieren, dat je bij de bank niet gefinancierd krijgt. Of als het eigen vermogen niet toereikend is maar wel een kansrijk project is. Soms is het genoeg om aan tafel te zitten, om partijen bij elkaar te brengen, dan blijkt uiteindelijk dat je er een hoop tijd in hebt gestoken en dat het geen project wordt maar dat het wel verder wordt gebracht zeg maar, nou dan heb je uiteindelijk ook met relatief weinig middelen je doel bereikt. Dan heb je eigenlijk alleen maar als smeerolie ertussen gezeten, om partijen bij elkaar te brengen. En als ik het even betrek naar KVL, de reden dat daar wat gebeurd is juist omdat de provincie een besluit heeft genomen om daar een redelijke zak geld ter beschikking te stellen om daar te gaan investeren waarmee je ook de zaak voor elkaar kan brengen, dus gewoon dingen kan gaan doen. En er ook een team op zit die ook dingen doet, die niet afwachting is maar ook dingen durft te besluiten en voortgang te boeken. Want elke aspirant gebruiker wil toch weten wat kost het en wanneer kan ik erin. En zolang je die vraag niet kan beantwoorden dan gaat hij niet zeggen. Dus je moet op een gegeven moment zeggen, we gaan starten, dan is het klaar, het kost zoveel, pas dan gaan er mensen zeggen van ok, dan wil ik. Eerder komen ze gewoon niet, dan ga ik niet vastleggen.

B. Ze durven dus gewoon niet

S. Nee, dat is een beetje het kip en ei verhaal. Enerzijds zeg je, ik wil eigenlijk pas gaan investeren als ik genoeg gebruikers heb die zeker getekend zijn allemaal, dus wat ga je dan als eerste doen, vandaar dat ik zeg, gewoon doen, durven doen, en durf het risico te nemen en accepteer dat het een keer tegenzit. Hoe lastig dat dan ook is.

B. En bij het KVL, hoe is het daar dan gegaan, want daar is de provincie wel van een aantal gebouwen volledig eigenaar. In hoeverre is dat dan een partnership met andere instellingen?

S. We zijn nu werkzaam met de gemeente in ieder geval dus dat is wel een partnership, alleen zullen we niet iedereen dat zo uitleggen waarschijnlijk, maar dat is er wel degelijk. Dat is ook belangrijke partner omdat die het bestemmingsplan maakt en feitelijk daarmee de ruimte geeft om bepaalde partijen wel of niet daar voor elkaar te krijgen. En de functie bepaalt uiteindelijk de waarde van het gebouw, dus dat bepaalt ook van, kunnen we dingen voor elkaar krijgen zoals we het voor ogen hadden en kunnen we ook genoeg huuropbrengsten binnen halen daarmee. Maar het feit dat de KVL in de stroomversnelling is gekomen is omdat er toch geld beschikbaar is en omdat we volop hebben ingezet om zo snel als mogelijk te starten met renovatie en dat was voor partijen dan weer aanleiding om te zeggen, nou als jullie dan en dan klaar zijn dan wil ik daar wel gaan zitten. Dus dat is het effect van wat we zijn gaan starten. Als we hadden gewacht tot iedereen het huurcontract had getekend dan waren we nog geen stap verder gekomen denk ik.

B. OK, dus eigenlijk is bij het KVL de gemeente de belangrijkste partner, en uiteindelijk zij er wel partners gekomen die daar wilden gaan zitten. Maar in hoeverre zijn dat dan partners. Want eigenlijk zijn het gewoon huurders die bepalen.

S. Voor een deel zijn het huurders, maar bijvoorbeeld nu ligt er een dossier van het Europees keramisch werkcentrum, die wordt voor een deel ook eigenaar van het gebouw en gaat zelf investeren, dus dat is wel een echte partner.

B. En gaan jullie samen aan tafel met hen om samen te bepalen hoe dat dan vormgegeven wordt?

S. Ja, op een gegeven moment hebben we gezegd, hoe zou dat dan er uit kunnen zien en op een gegeven moment moet iemand daarin de lead nemen want anders schiet het niet op. Maar dat heeft wel 1,5 a 2 jaar geduurd voordat die gesprekken zover waren als ze nu zijn zeg maar. Dat dat geresulteerd heeft op dit moment in een voorstel aan GS, waarvan ik hoop dat het eind oktober kan worden besloten in GS. Dat is de planning in ieder geval. En dat betekend dat ze als dat zo is, ze in november ook aan de slag gaan met dat gebouw dus. Maar als je het dan over participatie hebt is EKWC voortgekomen uit die interviewrondes die we vooraf hebben gedaan, dat heeft Ben gedaan, we hebben heel veel partijen met Ben laten praten, de interviews gehouden met die mensen en uitgehoord van wat is het idee en op basis van die ideeën is het Concept vormgegeven. En aan de hand van dat concept zijn partijen waar in eerste instantie contact mee was weer linkjes gelegd van he, dit het concept, herken je je hierin en wil je hier ook gaan zitten, zeg maar. En dat leidt in sommige gevallen tot gebruikers en dat leidt in sommige gevallen tot participanten die dan ook in de definitie van partner dan ook volwaardig partner zijn.

B. Wat is dan eigenlijk het verschil tussen een participanten en een partner hierin? Want je werk dus samen...

S. Nou, dat is eigenlijk een beetje hetzelfde, ja dat is hetzelfde.

B. OK.

S. Kijk, als de definitie van partner is dat ie pas echt partner is als ie ook financieel meedoet, dan is ie ook participant als je zegt, hij is... Partner kan ook een gebruiker zijn omdat ie ook deelneemt in wel het concept zeg maar en eigenlijk mee partner is. Dus hij is en huurder en hij herkent zich ook in het concept, hij wil ook daar in de community mee gaan doen. Daarmee wordt hij feitelijk ook partner in het totaal, alleen niet participant in financiële zin, het is maar net hoe je het uitlegt.

B. Inderdaad, je zei net, wat de markt wil dat laten we aan de markt over, en de rest doen wij.

S. Ja wat de markt kan, dat doet de markt al, want dat pakken ze zelf wel op. Als ze denken er iets mee te kunnen verdienen dan is er altijd wel een ondernemer die zegt, daar stap ik dan in. En als duidelijk is dat je ergens niks aan kan verdienen of de risico's heel groot zijn, dan stapt niemand in, dat zijn met name de projecten die meestal bij de provincie komen. Want die andere dingen zijn al weg vaak of ze zeggen, we hebben de provincie niet nodig.

B. Maar wat is dan de reden van de provincie om toch te investeren, als de markt het niet oppakt. Waarom zou je dan zeggen, dan doen wij het alsnog? Laat je het niet helemaal over aan de markt, omdat bijvoorbeeld bij het KVL misschien dus helemaal geen behoefte was vanuit de markt om dat te herontwikkelen. Waarom kies je er dan toch voor om dat risico te nemen?

S. Ik denk dat er wel een maatschappelijke behoefte is zeg maar vanuit de leefomgeving om iets te ontwikkelen en daarmee is er dus een maatschappelijk belang, dan kunnen je afvragen, is dat dan een gemeente belang of een provinciaal belang, dan heb je nog het verschil van grote en kleine gemeentes, een grotere gemeente kan zo iets makkelijker oppakken qua organisatie en qua financiën dan een kleine gemeente. En in dit geval heeft denk ik ook wel meegespeeld dat Oisterwijk ten opzichte van bijvoorbeeld Tilburg een kleine gemeente is. En er toch wel grote risico aanhangen, dat Oisterwijk daarom heel blij is dat de provincie het mee doet. Maar ja, je kan zeggen, is dat dan specifiek een provinciaal belang, dat kun je je afvragen. Dat kun je bij alles natuurlijk afvragen. Wanneer is het provinciaal en wanneer niet. Alles wat je doet is altijd op een bepaalde regio of gemeente gericht. Behalve dan bijvoorbeeld het vliegveld in Eindhoven, daar maken meer mensen gebruik van maar, of een universiteit of iets dergelijks.

B. Maar meestal is het regiospecifiek, dat dat deel er beter van moet worden.

S. Toevallig staat dat erfgoedcomplex in een bepaald dorp, dat is natuurlijk niet heel toevallig, maar dan kan je zeggen, ik doe er niks aan, het is het probleem van het dorp, of je probeert er wel wat aan te doen en probeert het een functie mee te geven die ook een wat regionale uitstraling heeft en de herkenbaarheid van Brabant vergroot. De meeste kloosters staan in Brabant, die staan niet in Noord-Holland bij wijze van spreken of in Friesland, dus dat is wel heel specifiek voor Brabant en dat kan dus aanleiding zijn dat je zegt nou daar doen wat mee. De leerindustrie die op KVL is gemaakt, hier ook is een hele schoenindustrie geweest in het verleden gebaseerd op dat we ook dat leer zelf maakten, dat heeft dus wel eens sterke geschiedenis. En op basis daarvan kun je zeggen, dat is voldoende om het niet aan een bepaald dorp, toevallig staat dat complex in een dorp maar het heeft een veel groter gebied wat het ooit bediend heeft. En dat is het verhaal dat we dan ook willen behouden.

B. Dus vooral het maatschappelijk belang en de verhalen die behouden worden is een reden om toch ook al pakt de markt het niet op om zelf als provincie daarvoor verantwoordelijkheid te nemen.

S. Ja, of het concept wat je daar hebt. Het concept zelf kan zo bijzonder zijn dat het niet op andere plekken is waardoor er ook een provinciaal belang is of dat er een heel innovatief concept is. Zo van dat willen we graag proberen en dat moet dan op een plek landen ergens om te kijken of het werkt en om te laten zien aan de buitenwereld als het werkt, hoe het werkt, zodat iedereen ervan kan leren, en dan is er weer een provinciaal belang,

B. En waar is dat bijvoorbeeld mee gebeurd?

S. Waar dat mee gebeurd is? Bijvoorbeeld KVL hebben we nu visit Brabant die er nu al zit zeg maar. Maar het idee was er al vanaf het begin om daar bedrijven in de leisure industrie op een plek samen te gaan brengen, met het doel dat ze elkaar ontmoeten en dat daar innovatieve zaken uit voortkomen die voor Brabant op lange termijn ook weer interessant kunnen zijn omdat daar bijvoorbeeld een nieuw pretpark uitkomt of iets dergelijks. Dat daar meer economische activiteiten uitkomen, dat daar meer mensen kunnen overnachten, zulk soort dingen. Door het bij elkaar brengen van die partijen op een plek en dat te faciliteren kan je een nieuwe economische impuls geven. Het is niet altijd gezegd dat dat altijd lukt, soms proberen we wat en dat kan ook mislukken, kijk de high tech campus in Eindhoven, 25 jaar geleden wist ook niemand daarvan en nu zeggen ze, dat is het voorbeeld van hoe bedrijven moeten samenwerken en veel meer tot open innovatie zet terwijl als je het bijvoorbeeld vergelijkt met Duitsland, daar houden ze alle informatie heel erg binnen hun bedrijf en delen ze dat niet met anderen. Kan voor en nadelen in zitten maar misschien biedt die open innovatie uiteindelijk per saldo meer dan wat je anders voor jezelf bouwt. Dat is heel moeilijk om dat te meten vooraf.

B. Inderdaad, dat is ook bijna onmogelijk, je hebt natuurlijk wel analyses, maar je kan analyseren tot je erbij neervalt maar je moet het uiteindelijk gewoon proberen.

S. Ja, vaak is het toch, laten we het maar gewoon proberen en als het dan mislukt, dan moeten we dat accepteren. We proberen 5 dingen, 2 mislukken er maar als dan 3 lukken hebben we het toch heel goed gedaan.

B. Ja, inderdaad.

S. Natuurlijk kun je zeggen dat huis van leisure had ook op eens andere plek zich kunnen vestigen, maar we hebben het nu gekoppeld aan erfgoed wat misschien ook de aantrekkelijkheid vergroot voor partijen om te zeggen we gaan er toch naartoe, we gaan het proberen. Het is wel duurzaam om oude gebouwen te hergebruiken.

B. True

S. Haha, bij duurzaamheid denkt iedereen gelijk aan elektriciteit maar een gebouw neerzetten kost ook heel veel energie dus het blijven gebruiken van gebouwen is uiteindelijk ook een heel duurzaam idee.

B. Ja

S. Hoeveel vragen heb je nog?

B. Een paar, heb je nog tijd?

S. Het kost redelijk wat tijd merk ik. Dus we gaan maar verder.

B. Ik zal een beetje vaart maken

S. Misschien heb ik ze al voor een deel beantwoord?

B. Ja, een paar. Wat versta jij onder burgerparticipatie?

S. Bij mij is het de definitie dat burgers mee praten, mee bepalen wat er in hun omgeving gebeurt. Dat is in mijn beleving de definitie ervan. Maar je kan dat ook intensiveren. Dat burgers ook daadwerkelijk financieel participeren, bijvoorbeeld in zonnecellen of een windmolen en het daardoor ook ervaren als iets van hunzelf. Dat is een idealere manier denk ik om iets te doen. Dan voelen ze zich ook veel meer verantwoordelijk ervoor en is het niet zomaar een praatclubje. Ik denk dat dat beoogd wordt tegenwoordig dat laatste.

B. Kan jij verschillende niveaus noemen zelf van burgerparticipatie?

S. Ik heb er net al 2 genoemd

B. Meepraten en meebepalen.

S. Meepraten en meebepalen maar ook meedoen, financieel, dus ook verantwoordelijk voelen of eigenaar worden of voor je gevoel eigenaar zijn van een probleem of een oplossing. Als er iets voor elkaar is gekomen dat je ook denkt van dat hebben we toch mooi gedaan met zijn allen.

B. En in hoeverre vind jij en de provincie burgerparticipatie noodzakelijk bij erfgoedprojecten? Welke niveaus zou jij zeggen, die zijn gewenst bij de projecten?

S. Nou qua draagvlak vind ik het wel gewenst, dat het in de omgeving gedragen wordt. Maar ik vind het ook heel moeilijk om het goed te doen. Omdat de kans heel snel is dat je met een heel klein select groepje zit waarvan je dan zelf denkt dat dat kennelijk de vertegenwoordiging is van de omgeving maar in de praktijk nooit is. Dat denk ik. Maar als je bijvoorbeeld naar nieuwe methodieken kijkt van crowdfunding of iets dergelijks, wat dan bij de huiskamer van het KVL bedacht is bijvoorbeeld, dat lijkt mij juist een ultiem doel om na te streven als burgerparticipatie. Dan zeggen mensen, ik zie daar brood in, ik wil daarin meedoen, al is het maar met een klein bedrag, en als ik daar mijn steentje in bijdraag krijg ik ook nog een rendement op dat bedrag, dat idee een beetje. Ik denk dat dat een heel goede vorm is maar hoe ga je het dan organiseren.

B. Ja, dat wou ik dus vragen, hoe ga je dat dan organiseren, welke methoden kun je er dan voor gebruiken?

S. Ja, er zijn een aantal sites voor crowdfunding waar je iets op kan zetten waar mensen kunnen doneren. Ik heb daar zelf geen ervaring mee maar ik heb wel eens op zo'n site gekeken hoe het in elkaar zit. Een andere methodiek om mensen mee te laten doen is proberen hen via huis-aan-huis te bereiken. Dat blijft werken, huis-aan-huis, beter dan e-mail denk ik.

B. Maar hoe doet de provincie dat nu dan? Bij herontwikkelingsprojecten?

S. Dat doen we nog niet.

B. Helemaal nog niet? Oké.

S. Nou, ik vind het wel interessant hoor. Maar ik denk dan: als ik 1000 mensen moet vinden die allemaal 1000 euro proberen in te leggen bijvoorbeeld. Hoe ga ik die vinden? Dan denk ik: ik zou niet weten hoe ik dat moet doen

B. Ja.

S. Ik zou dan een folder maken, of mensen benaderen waarvan ik denk: die zijn misschien geïnteresseerd. Waarom zouden ze meedoen? De meeste mensen doen mee vanuit interesse, maar hoofdzakelijk voor het rendement waarschijnlijk. En het vertrouwen. Of dat ze het gewoon een leuk initiatief vinden, maar dan ga je gewoon naar kleinere bedrijven toe die je met een tientje kunt ondersteunen bij wijze van spreken. Als het dan misgaat ben je slechts een tientje kwijt. Maar hoe hoger de bedragen worden hoe moeilijker het wordt. Als het om kleinere bedragen gaat, dan krijg je waarschijnlijk weer te weinig bij elkaar als je op de directe omgeving concentreert. Waarom zou iemand uit Groningen gaan investeren in een pand hier? Je moet het toch uit de lokale omgeving hebben. Maar dat is denk ik wel de methodiek waarin men zich het meest verantwoordelijk voelt, denk ik. Maar ik heb het nog niet gedaan.

B. Oké. Er wordt dus nu nog niet geparticipeerd zeg jij, in de meeste herbestemmingsprojecten.

S. Nee. Nou, misschien is dat ook makkelijker op het moment dat je er echt een woonfunctie in hebt zeg maar. Dat mensen met het oog op een eventuele woonlocatie toch actiever zijn. Er is nu wel bij de Lakfabriek op de KvL, met Nico de Bont bouwbedrijf geprobeerd het op de markt te zetten. Maar dat is ook weer om kopers te vinden, die ook mee kunnen denken over het ontwerp en dergelijke. Maar dat is natuurlijk best moeilijk, als je 20 woningen hebt die ontworpen moeten worden. Je moet dan 20 mensen hebben die niet allemaal tegelijk aan tafel kunnen, dan moet je op 20 mensen dus gaan afstemmen. Ik kan je dus nu al met zekerheid zeggen dat dat niet gaat lukken. Dus het lukt wel als je vooraf zegt van: nou, dit zijn de hokjes, nou dan lukt het wel.

B. Voorwaarden scheppen zeg maar.

S. Ja dus je moet wel een aantal regels meegeven zeg maar. Dan kunnen mensen dus geïnteresseerd zijn maar dat is dus ook uit eigenbelang dat zij daar willen wonen. Kijk, mensen gaan niet dar praten als ze er toch niet willen gaan wonen. Die gaan er dan geen tijd insteken.

B. Oké. Nou even waar we het net al over hadden, de provincie probeert samenwerking aan te gaan dus partner te zijn. En met verschillende partijen, eigenaren, ontwerpers, marktpartijen, en die mogen ook als ze willen een plan indienen van tevoren voor een bepaald complex. Dus om dit her te bestemmen. In hoeverre gebeurt dit, en op welke manier? Dus die call for proposal.

S. Durf ik eigenlijk niet zo goed te zeggen. Vughts zou dat beter moeten kunnen beantwoorden.

B. Oké. Dan zal ik die vragen.

S. Die ken je toch?

B. Ja, die zie ik volgende week.

S. Ja, ik denk dat zij daar een beter beeld van heeft. Ik heb daar te weinig ervaring mee.

B. Oké. Nou, dan komen we bij het laatste deel: wat vragen over de Leerfabriek en het Leerlokaal specifiek. Nou hebben we daar natuurlijk net al een paar dingen over gezegd. Ik ben even benieuwd, want in Brabant staan 100 kloosters, kazernes en dergelijke leeg die herbested moeten worden. Waarom nou de Leerfabriek?

S. Omdat die in ieder geval een sterk verhaal heeft zeg maar. Bij besluitvorming waren wij al eigenaar van de Leerfabriek, dus dat maakt het ook makkelijker om ja te zeggen. We zijn sinds 2009 samen met de gemeente eigenaar van het complex. De gemeente zou daar regie in nemen, maar het was logischer om de aandachtsgebieden zeg maar onderling te verdelen. Dus wij doen nu de gebouwen en de gemeente doet de nieuwbouwwoningen.

B. Ja, jullie meer de rijksmonumenten.

S. Ja, rijksmonumenten, maar ook de beschadigde gebouwen die geen monument zijn om dat te herbestemmen. Buiten dan de Lakfabriek, dat doen wij niet. Omdat wonen daar heel specifiek was. Alles wat met wonen te maken heeft doet de gemeente, andere functies doen wij. Dus de hoofdrede was natuurlijk dat we al eigenaar waren maar er zit ook wel een sterk verhaal bij, van die grootste leerfabriek van Europa. Het leerfabriek is voor de schoenenindustrie heel groot geweest. Daarmee heeft het iets heel specifiek dat bij Brabant hoort in zich. En voor de rest is die plek die redelijk dicht bij het centrum staat, de schaal van dat gebouw is ook prettig om langs te lopen. Als je het vergelijkt met Strijp S dat veel groter en massaler is. Dat is meer geschikt voor autoverkeer dan om doorheen te wandelen. Voor de rest is het ook wel een goede gemeente qua ondernemers, er wonen veel ondernemers. Je merkt ook dat veel ondernemers geïnteresseerd zijn om iets te doen op die plek of juist om een bedrijf dat elders zit naar Oisterwijk te halen omdat ze er al wonen. En het ligt naast het station, dat is een pre. En het ligt ook wel in een stedelijke omgeving tussen Tilburg, Eindhoven en Den Bosch, dat allemaal op relatief korte afstand is. Dus in Zeeuws-Vlaanderen is het veel moeilijker om mensen daar naartoe te krijgen.

B. Nee, dit ligt inderdaad heel centraal.

S. Dat zijn in ieder geval redenen die niet zo bewust gekozen zijn maar wel meespelen in het succes van de ontwikkeling.

B. Ja. Dus in principe is er niet per se een heel bewuste keuze voor de Leerfabriek gemaakt, maar heeft dat achteraf wel meegespeeld...

S. Ja, het verhaal was sterk maar we waren al eigenaar dus nee zeggen is dan moeilijker. Je blijft toch eigenaar, je moet er iets mee doen. Ja, ik denk dat nee zeggen gewoon wat moeilijker was. Maar goed, je begint een programma en je wil ook een aantal projecten hebben. Dus dan helpt het ook dat je projecten hebt die je al kent, dat je daarmee veel actiever aan de slag kan gaan.

B. Ja, inderdaad. Ik hoor daarin nog best wel wat discussie, of in ieder geval dat artikel in Brabants Dagblad van laatst waarin gezegd wordt dat de provincie geen visie zou hebben over de plekken die gekozen zijn om te herbestemmen. En daar ging het bij die animatiefilm ook over. Moeten we daar in die animatie iets mee of niet? Moeten we dan zeggen dat we iconen hebben gekozen voor Brabant of moeten we dat juist achterwege laten? En toen hebben we ook bewust gekozen om dat achterwege te laten en ze niet de iconen te noemen, maar juist complexen die van grote betekenis geweest zijn voor Brabant. En die per se dat gebouw.

S. Ja, want iconen vind ik heel moeilijk. IK vind KvL zelf nogal een icoon zeg maar omdat het de grootste leerfabriek is geweest en koninklijk is geweest. Maar qua locaties en gebouwen zijn er bekendere gebouwen in Brabant dan de Leerfabriek. Er zijn meer gebouwen die echt bijzonder zijn, maar je moet het meer in het totale geheel zien. Het is niet specifiek het gebouw, maar de leerfabriek an sich is wel iets dat een icoon zou kunnen zijn.

B. Ja, en het is niet alleen een icoon, het is natuurlijk heel slim voor de toekomst om het een nieuwe functie te geven en om Oisterwijk meer op de kaart te zetten. Dat is natuurlijk ook goed voor de economie.

S. Klopt. Hoe meer er te beleven is, hoe beter. Als je naar een land gaat ga je eerst kijken wat er te doen valt. Op basis van wat er te doen is zeg je van: ik blijf 3 dagen. Het is de visie voor Midden Brabant, we hebben de Efteling, de Lonense en Drunense duinen, andere natuurgebieden, wat kun je daar nou aan toevoegen zodat het steeds interessanter wordt voor mensen om langer te blijven? Dat is volgens mij het doel, om die vrijetijdsindustrie te versterken. Dat is wel de visie volgens mij van Brabant.

B. En dan werkt zo'n complex daaraan mee, maar het is niet zo dat het per se de Leerfabriek had moeten zijn.

S. Nee, dat had ook een andere plek kunnen zijn. Op economisch gebied ook is het doel om een aantal campussen te realiseren. Dus waar samenwerking is tussen bedrijven en scholen. En dat kun je op zo'n erfgoedcomplex laten landen maar dat kan ook ergens anders. Op een gegeven moment is er iets, bijvoorbeeld in Eindhoven is er veel rondom die hi-tech, dus het is logisch dat je zoiets ook in Eindhoven probeert te realiseren. Om te versterken wat je hebt. Daar zijn volgens mij duidelijke visies op.

B. In verschillende beleidsstukken staat dat publieke betrokkenheid wenselijk is bij het erfgoedprogramma. Nu zeg jij: dat gebeurt eigenlijk nog niet. Misschien bij het Leerlokaal door middel van crowdfunding.

S. Ja, ze hebben daar die inloop huiskamer gehad elke dinsdag een tijdje lang. En wij staan op zich open voor allerlei mensen die aan een rondleiding willen deelnemen. Die kunnen dan ook een of een inbreng geven.

B. Hoe?

S. Gewoon, rechtstreeks. Ze kunnen zich aanmelden voor een rondleiding en op dat moment kunnen ze natuurlijk ook gewoon van alles zeggen en naar aanleiding daarvan een vervolgspraak plannen. Dat noemen wij dan weliswaar geen burgerparticipatie maar iedereen heeft de mogelijkheid om dat te doen.

B. En gebeurt dat?

S. Ja die rondleiding doen mensen wel. Maar er is maar een enkeling die doorpraat, en dat zijn dan ook meestal mensen die geïnteresseerd zijn om daar als gebruiker iets te doen. Dus als er geen belang is bij de mensen, dan is er ook geen aanleiding om te participeren.

B. Ja. Oké. Wat zijn de uitgangspunten van de herbestemming van het Leerlokaal? Wat wil de provincie bereiken?

S. Het belangrijkste is denk ik om jongeren bij erfgoed te betrekken, dat is het belangrijkste doel. Het Leerlokaal is natuurlijk heel tastbaar en daardoor voor mensen ook misschien makkelijker te begrijpen. Dan men beseft dat ze iets kunnen doen, in het kader van communicatie of van alles. Dat is wat ermee bereikt moet worden. Het idee is dat het gehele proces, van initiatief tot en met oplevering, geheel door studenten wordt gedaan. Toen we begonnen zeiden we van: nou we zetten er een hek omheen bij wijze van spreken, en binnen dat hek ga je gang. Maar het idee is dus wel van: iedereen doet een heel klein stukje van zo'n proces, maar er wordt geleerd door alles zelf te doen. Gesprekken met de gemeente etc. Er kan niet zoveel fout gaan. Je kunt wel dingen fout doen maar dan doe je ze weer opnieuw zeg maar tot het goed is. Je laat er nog wel naar kijken natuurlijk. Voor de rest mag je fouten maken en proberen. Ik denk dat dat de kracht is, dat je het ook echt zelf mag doen. Ik denk dat dat mensen het leukste vinden aan het Leerlokaal. Het Jobhouse is niet mijn idee maar het Leerlokaal wel. Vroeger gebeurde er van alles in dat pand, het is een kantine geweest het is ook voor gezondheidsopleidingen geweest, of opleidingsruimte. Ik heb het aanzet gegeven dat het door jongeren gedaan moest worden.

B. Leuk! Nou dat wist ik helemaal niet.

S. Zo hoor je nog eens wat he.

B. Ja, echt leuk. Want ik hoorde van Heidi die nu ook een deel van Jobhouse doet, dat het zo zonde is dat ze zoveel telefoontjes krijgt van scholen en zo voor rondleidingen en informatie maar dat dat in verband met de kosten nog niet mogelijk is. Maar het is zo populair aan het worden.

Even over de toekomstige gebruiker, gaat die het zelf herontwikkelen of gaan de studenten dat doen?

S. Nee, dat gaan studenten doen. Maar die gaan dus nu, van de week is er een groepje geweest die dan het ontwerp maakt van het interieur. Echt een ontwerp opdracht. Het leuke is dan: iemand heeft een partij met eisen, net als in de praktijk. En dan ga je dus een ontwerp maken, en dat ga je overleggen met die huurder. Dus je doet echt wat normaal ook gebeurt.

B. Is dat ook vanuit de provincie, de student die het ontwerp doet?

S. Ja. Nu zijn we eerst bezig met die vergunningaanvraag. Anders kun je niet eens beginnen, want die huurder wil er in september al in.

B. Volgend jaar september?

S. Ja, nog 11 maanden.

B. Oké. Maar dan heeft het inderdaad wel 2.5 jaar geduurd. Dus dat valt nog wel mee, want de looptijd was 3-4 jaar.

S. Ja, dat was de verwachting. Maar als je het in de stroomversnelling krijgt moet je het gewoon doen, dan komt er weer een nieuw project aan. Er is ook ervaring opgedaan die kan worden gebruikt in een volgend project. Er zijn wel meer van die locaties te vinden.

B. Wil je dit in de toekomst weer doen, projecten door studenten laten doen?

S. Ja, dat is leuk, scholen komen langs, studenten vinden het leuk.

B. Leuk. Want ik dacht zelf, toen ik hoorde dat er een huurder zou zijn, dacht ik: “nou dat is ook mooi, dan zeggen ze: oh, het is echt voor studenten, die mogen experimenten, maar zodra er een huurder komt zijn al die plannen weg.” Nu zie ik dat het juist ook positief is, want zo gaan die dingen in de praktijk.

S. Ja, zoiets bepaalt nou uiteindelijk het succes. Of er daadwerkelijk wordt gefinancierd in het pand. Studenten blijven daarnaast nu toch echt wel betrokken. En er zijn natuurlijk dadelijk ook nog andere dingen te doen binnen het KvL, bijvoorbeeld het organiseren van evenementen. Dan ga je iets meer van het bouwkundige af maar meer naar evenementen, communicatie en marketing toe.

Volgens mij vinden de studenten het niet erg hoor, die vinden het wel interessant. Vergunningen aanvragen, financiering, straks ga je echt bouwen. Er moet vanalles afgestemd worden met de huurder. Samenwerking met het bedrijf wordt geprobeerd te maken. Contact maken met elkaar, daar zijn ze ook allemaal actief mee. Ze proberen er meer van te maken dan alleen een huurcontract maken. Dus je kunt het weer positief uitdragen.

B. Nee, zij vonden het helemaal niet erg volgens mij, maar zelf dacht ik: dat is balen.

S. Wij hebben ook gezegd: wij doen dit wel met studenten, en als je dat niet wil... Eerst gaan studenten met je praten, heb ik gezegd. Die moeten het alleen doen. Nou bij het laatste gesprek moest ik er toch even bij komen op het verzoek van de huurder dan. Want als het over financiën gaat dan willen ze ook iemand hebben die daar ook iets over weet. Maar goed, dan kom ik er een keer bij. Maar ik heb het liefst dat zij het doen, want daar leer je ook het meeste van. Dat ze ook een band krijgen met de huurder, de eigenaar van dat bedrijf. Nou, die vinden het ook wel leuk met die gasten aan tafel. Die zien ook wel dat die in een leerproces zitten. Dat is gewoon leuk.

B. Ja, en free publicity voor dat bedrijf nu. Want het Leerlokaal is best bekend en steeds bekender aan het worden. En zij zijn nu degenen die erin gaan, dus hun naam zal veel vallen. Dus het is wel positief om het door studenten te laten doen.

S. Zij zijn actief met digitaal afnemen van toetsen zeg maar. Dat is hun core business, als software leverancier. Dus dat heeft ook wel weer relatie met opleiding en leren en doe-het-zelf. Dat is op zich ook wel weer grappig. Dat je toch altijd wel een connectie kan vinden he? Maar hoe snel je zo'n project afrondt met succes, hoe eerder je weer een nieuw project vindt he. Als iets succesvol is geweest, denken anderen: nou dat doen we wel een keer.

B. Nou, dat waren al mijn vragen. Alles is beantwoord, hartstikke bedankt.

S. Nou, mooi.

In de samenleving hebben de afgelopen jaren, sinds de economische crisis ook in Nederland toe is geslagen, verschillende verschuivingen en ontwikkelingen plaatsgevonden. Zo trekt de overheid zich steeds meer (financieel) terug, waardoor betrokkenheid van burgers bij beleidsvorming en –uitvoering vaker gewenst of zelfs noodzakelijk is. Ook in de erfgoedsector blijkt burgerparticipatie in theorie een gewenste ontwikkeling bij herbestemmingsprojecten.

De herbestemming van de Leerfabriek KVL en het unieke participatieproject Leerlokaal KVL zijn interessante casussen om te onderzoeken, omdat deze projecten op dit moment gaande zijn en zij antwoord kunnen bieden op verschillende vraagstukken rondom herbestemming van erfgoed, maar ook op vragen over burgerparticipatie bij erfgoedprojecten. Om een inzicht te kunnen geven op de rol van de burger bij herbestemming van erfgoed in de praktijk, stel ik u daarom een aantal vragen.

Op die manier onderzoek ik in hoeverre de theorie over dit onderwerp overeenkomt met de praktijk. Tenslotte probeer ik in mijn onderzoek dan een zo compleet mogelijk beeld te schetsen van de huidige ontwikkelingen binnen de erfgoedsector en het erfgoedbeleid van de provincie Noord-Brabant.

De hoofdvraag van mijn onderzoek luidt:

“Hoe is het beleidsproces rondom de herbestemming van de Leerfabriek KVL verlopen van 2010-2014 en welke rol speelt de burger in dit project?”

(Gelieve in het vak onder iedere vraag het antwoord te typen en aan het einde van het interview het bestand opslaan en retourneren via email naar brittwnerner1@gmail.com)

Interview vragen

1. Wat is volgens u de beste manier om erfgoed te behouden voor de toekomst?

2. Is er volgens u een verschil met herbestemming van erfgoed in de jaren '70/'80 en tegenwoordige herbestemmingsprojecten?

3. Wat is voor burgers het belang van herbestemming van erfgoed?

4. De provincie werpt zich op als partner bij herbestemming van erfgoed en niet langer als subsidieverstrekker. Wat verstaat u hieronder en waarom doet de provincie dat?

5. Waarom kiest de provincie ervoor om herbestemming niet volledig aan de markt over te laten? De markt is tenslotte de eindgebruiker/ bewoner. Zou die dan niet moeten bepalen wat er herontwikkeld wordt en daar zelf in moeten investeren, zonder hulp van de provincie?

6. Wat verstaat u onder burgerparticipatie?

7. Kunt u verschillende niveaus noemen van burgerparticipatie?

**8. In hoeverre vindt de provincie burgerparticipatie noodzakelijk bij erfgoedprojecten?
Welke niveaus van burgerparticipatie zijn gewenst?**

**9. Als de wens er is om burgers te laten participeren in erfgoedprojecten, wat zijn dan de
motieven van de provincie om dit te doen?**

**10. Welke methoden/ vormen gebruikt de provincie om burgers te laten participeren in
erfgoedprojecten?**

11. Als er geparticipeerd wordt, in welk stadium van het herbestemmingsproces gebeurt dit? (Intake, verkenning, startfase of: initiatieffase, definitiefase, ontwerpfase?)

De provincie probeert voor dit project op verschillende niveaus samenwerkingen aan te gaan met (externe) partners die willen meefinancieren in de totale herbestemming van een grootschalig cultuurhistorisch complex en/of partners die per locatie het meest geschikt zijn om deel te nemen. Dat laatste gebeurt middels call for proposal, waarbij overheden, complexeigenaren, ontwerpers en marktpartijen de kans krijgen om hun plan voor de inrichting, herbestemming en exploitatie van een locatie in te leveren. Iedereen in de samenleving kan en mag een plan indienen voor herontwikkeling van een erfgoedcomplex. (Brabant.nl, 2014).

12. In hoeverre gebeurt dit en op welke manier?

13. Kan je dit participatie noemen, of samenwerking? Of een andere benaming?

De Leerfabriek en het Leerlokaal

In Brabant staan zo'n honderd kloosters, fabrieken, kazernes en kastelen die het verhaal van Brabant vertellen.

14. Waarom is er gekozen voor de herbestemming van de Leerfabriek?

**15. A. Wat is de rol van de provincie bij de herontwikkeling van de Leerfabriek?
B. En het Leerlokaal?**

16. In verschillende beleidsstukken staat dat publieke betrokkenheid bij de herbestemming van de Leerfabriek gewenst is. Kunt u dit uitleggen? Waarom is dit gewenst en hoe ver mag die betrokkenheid gaan?

**17. A. Wat zijn de uitgangspunten van de herbestemming van de Leerfabriek?
(Dus wat probeert de provincie te bereiken met de herbestemming van het terrein?)**

B. Wat zijn de uitgangspunten van de herbestemming van het Leerlokaal?

18. Er wordt gesteld dat het Leerlokaal een bottom-up benadering heeft, wat betekent dat een initiatief van onderop bepaald is en voortkomt uit de praktijk. In hoeverre wordt het initiatief van onderop bepaald bij het Leerlokaal?

19. Het Leerlokaal is een 'participatieproject', zo staat beschreven in het programma van het Leerlokaal. In hoeverre (dus welk(e) niveau(s)) mogen studenten/ andere burgers participeren in dit project?

20. Er is een potentiële huurder van het Leerlokaal. Wat betekent dit voor het project op dit moment en wat betekent het als de verhuur definitief doorgaat?

Dankuwel!

(Gelieve onder iedere vraag het antwoord te typen en aan het einde van het interview het bestand opslaan en retourneren via email naar brittwnerner1@gmail.com)

In de samenleving hebben de afgelopen jaren, sinds de economische crisis ook in Nederland toe is geslagen, verschillende verschuivingen en ontwikkelingen plaatsgevonden. Zo trekt de overheid zich steeds meer (financieel) terug, waardoor betrokkenheid van burgers bij beleidsvorming en –uitvoering vaker gewenst of zelfs noodzakelijk is. Ook in de erfgoedsector blijkt burgerparticipatie in theorie een gewenste ontwikkeling bij herbestemmingsprojecten.

De herbestemming van de Leerfabriek KVL en het unieke participatieproject Leerlokaal KVL zijn interessante casussen om te onderzoeken, omdat deze projecten op dit moment gaande zijn en zij antwoord kunnen bieden op verschillende vraagstukken rondom herbestemming van erfgoed, maar ook op vragen over burgerparticipatie bij erfgoedprojecten. Om een inzicht te kunnen geven op de rol van de burger bij herbestemming van erfgoed in de praktijk, stel ik u daarom een aantal vragen.

Op die manier onderzoek ik in hoeverre de theorie over dit onderwerp overeenkomt met de praktijk. Tenslotte probeer ik in mijn onderzoek dan een zo compleet mogelijk beeld te schetsen van de huidige ontwikkelingen binnen de erfgoedsector en het erfgoedbeleid van de provincie Noord-Brabant.

De hoofdvraag van mijn onderzoek luidt:

“Hoe is het beleidsproces rondom de herbestemming van de Leerfabriek KVL verlopen van 2010-2014 en welke rol speelt de burger in dit project?”

(Gelieve in het vak onder iedere vraag het antwoord te typen en aan het einde van het interview het bestand opslaan en retourneren via email naar brittwnerner1@gmail.com)

Interview vragen

1. Wat is volgens u de beste manier om erfgoed te behouden voor de toekomst?

2. Is er volgens u een verschil met herbestemming van erfgoed in de jaren '70/'80 en tegenwoordige herbestemmingsprojecten?

3. Wat is voor burgers het belang van herbestemming van erfgoed?

4. De provincie werpt zich op als partner bij herbestemming van erfgoed en niet langer als subsidieverstrekker. Wat verstaat u hieronder en waarom doet de provincie dat?

5. Waarom kiest de provincie ervoor om herbestemming niet volledig aan de markt over te laten? De markt is tenslotte de eindgebruiker/ bewoner. Zou die dan niet moeten bepalen wat er herontwikkeld wordt en daar zelf in moeten investeren, zonder hulp van de provincie?

6. Wat verstaat u onder burgerparticipatie?

7. Kunt u verschillende niveaus noemen van burgerparticipatie?

**8. In hoeverre vindt de provincie burgerparticipatie noodzakelijk bij erfgoedprojecten?
Welke niveaus van burgerparticipatie zijn gewenst?**

**9. Als de wens er is om burgers te laten participeren in erfgoedprojecten, wat zijn dan de
motieven van de provincie om dit te doen?**

**10. Welke methoden/ vormen gebruikt de provincie om burgers te laten participeren in
erfgoedprojecten?**

11. Als er geparticipeerd wordt, in welk stadium van het herbestemmingsproces gebeurt dit? (Intake, verkenning, startfase of: initiatieffase, definitiefase, ontwerpfase?)

De provincie probeert voor dit project op verschillende niveaus samenwerkingen aan te gaan met (externe) partners die willen meefinancieren in de totale herbestemming van een grootschalig cultuurhistorisch complex en/of partners die per locatie het meest geschikt zijn om deel te nemen. Dat laatste gebeurt middels call for proposal, waarbij overheden, complexeigenaren, ontwerpers en marktpartijen de kans krijgen om hun plan voor de inrichting, herbestemming en exploitatie van een locatie in te leveren. Iedereen in de samenleving kan en mag een plan indienen voor herontwikkeling van een erfgoedcomplex. (Brabant.nl, 2014).

12. In hoeverre gebeurt dit en op welke manier?

13. Kan je dit participatie noemen, of samenwerking? Of een andere benaming?

De Leerfabriek en het Leerlokaal

In Brabant staan zo'n honderd kloosters, fabrieken, kazernes en kastelen die het verhaal van Brabant vertellen.

14. Waarom is er gekozen voor de herbestemming van de Leerfabriek?

**15. A. Wat is de rol van de provincie bij de herontwikkeling van de Leerfabriek?
B. En het Leerlokaal?**

16. In verschillende beleidsstukken staat dat publieke betrokkenheid bij de herbestemming van de Leerfabriek gewenst is. Kunt u dit uitleggen? Waarom is dit gewenst en hoe ver mag die betrokkenheid gaan?

**17. A. Wat zijn de uitgangspunten van de herbestemming van de Leerfabriek?
(Dus wat probeert de provincie te bereiken met de herbestemming van het terrein?)**

B. Wat zijn de uitgangspunten van de herbestemming van het Leerlokaal?

18. Er wordt gesteld dat het Leerlokaal een bottom-up benadering heeft, wat betekent dat een initiatief van onderop bepaald is en voortkomt uit de praktijk. In hoeverre wordt het initiatief van onderop bepaald bij het Leerlokaal?

19. Het Leerlokaal is een 'participatieproject', zo staat beschreven in het programma van het Leerlokaal. In hoeverre (dus welk(e) niveau(s)) mogen studenten/ andere burgers participeren in dit project?

20. Er is een potentiële huurder van het Leerlokaal. Wat betekent dit voor het project op dit moment en wat betekent het als de verhuur definitief doorgaat?

Dankuwel!

(Gelieve onder iedere vraag het antwoord te typen en aan het einde van het interview het bestand opslaan en retourneren via email naar brittwnerner1@gmail.com)

BIJLAGE 2

Statenvoorstel A

Voorgestelde behandeling	:	
PS-vergadering	:	25 januari 2013
Statencommissie	:	Commissie voor Cultuur en Samenleving met uitnodiging van de Commissie voor Ruimtelijke Ontwikkeling en Wonen, 14 december 2012

Onderwerp

Ontwikkeling van het cultuurhistorisch cluster van waardevolle gebouwen op het KVL-terrein te Oisterwijk vanuit het investeringsprogramma Grote Erfgoedcomplexen

Aan Provinciale Staten van Noord-Brabant,

Samenvatting

Het KVL-fabriekscomplex was in de jaren '30 de grootste lederfabrikant van Europa. Ook nog in de tachtiger jaren nam de fabriek een kwart van de totale Nederlandse lederproductie voor haar rekening en behoorde nog steeds tot één van de tien grootste lederfabrieken van Europa. De fabriek was belangrijk in Oisterwijk waar veel van de werknemers vandaan kwamen. Tegelijkertijd was de fabriek van economisch belang voor Brabant vanwege haar positie in Europa. Sinds 2000 is de fabriek gesloten en is de fabriek steeds verder in verval geraakt.

Om de waardevolle panden en het gedachtegoed van KVL te behouden is een nieuwe toekomst nodig. Hiervoor is het concept 'De Ambachtsplaats voor creativi*Tijd*' ontwikkeld. De KVL moet een open ruimte, een plein, worden waaraan op ambacht gebaseerde moderne werkplaatsen grenzen die refereren aan de authentieke omgeving en de geschiedenis.

Het investeringsprogramma grote Erfgoedcomplexen is van start gegaan in december 2010 en maakt onderdeel uit van de eerste tranche investeringsstrategie van de Agenda van Brabant. De doelstelling van het programma is om beeldbepalende cultuurhistorische complexen te behouden voor de toekomst én te laten functioneren als identiteitsdragers van het bijzondere leef- en vestigingsklimaat in Brabant. Dit met de ambitie om Brabant te ontwikkelen als topregio op het gebied van kennis en innovatie. Op 11 mei 2012 hebben Provinciale Staten van Noord-Brabant ingestemd met het voornemen tot de aankoop en ontwikkeling van de eerste twee erfgoedcomplexen (de Dongecentrale in Geertruidenberg en het Klooster Mariadal in Roosendaal) van dit investeringsprogramma. Via de voortgangsrapportage van het ontwikkelbedrijf wordt u 2 keer per jaar geïnformeerd over de voortgang van deze projecten.

In het kader van dit programma is de provincie ook een verkenning gestart voor het ‘cultuurhistorisch cluster van waardevolle gebouwen’ op het KVL-terrein te Oisterwijk. Op basis van deze verkenning stellen wij u voor te investeren in het ‘cultuurhistorisch cluster’ op het KVL-terrein vanuit het investeringsprogramma grote Erfgoedcomplexen.

1. Inleiding

Tot 2000 was de Koninklijke Verenigde Lederfabriek actief. Opgericht in 1916 werd de N.V. Lederfabriek Oisterwijk een van de grootste lederfabrieken van Europa. In het karakteristieke ensemble van gebouwen bevinden zich zes rijksmonumenten. Het KVL-terrein ligt ten noorden van de spoorlijn Tilburg-Boxtel en direct naast het station van Oisterwijk en vlakbij het winkelgebied en de lommerrijke omgeving van De Lind. De Haarense ondernemer Copal kocht in 2000 de grond (ruim 11 ha) met opstallen en heeft vervolgens samen met meerdere projectontwikkelaars plannen voor het KVL-terrein gemaakt die – uiteindelijk – tot niets hebben geleid. In 2008 werd de gemeente in de gelegenheid gesteld het terrein te verwerven. Dat heeft ertoe geleid dat in 2009 de gemeente Oisterwijk samen met de provincie Noord-Brabant het geheel van Copal heeft overgenomen.

Het College van Gedeputeerde Staten heeft reeds op 17 maart 2009 besloten tot participatie in het totale KVL-terrein. De reden voor deze participatie lag in het zeker willen stellen van de uitvoering van het project en het op die wijze invulling geven aan de gewenste stimulering van de (woning)bouw gelet op de economische crisis. In verband met het door de provincie ingezette beleid voor het behoud van unieke cultuurhistorisch waardevolle complexen in de provincie Noord-Brabant zijn de provincie en de gemeente in 2011 opnieuw met elkaar in overleg getreden om de mogelijkheden te verkennen voor de borging van dit programma in de herontwikkeling van de cultuurhistorisch waardevolle gebouwen op het KVL-terrein. Deze verkenning ligt ten grondslag aan dit dossier.

Los van deze verkenning is in 2010 reeds gestart met de renovatie van het ketelhuis, op 25 februari 2011 is het gebouw officieel opgeleverd. Het ketelhuis was namelijk één van de winnaars van het project ‘Mijn mooi Brabant’ van de provincie Noord-Brabant. Inwoners van Brabant konden hun stem uitbrengen op ‘verrommelde locaties’. Met subsidie van de provincie zijn het ketelhuis en de machinekamer opgeknapt.

2. Ambitie

Het verhaal van KVL

Op 27 oktober 1916 stichtte de toen 31-jarige Chris van der Aa bij het kantoor van de plaatselijke notaris de “[N.V. Lederfabriek Oisterwijk](#)”. De keuze voor Oisterwijk lag voor de hand: zijn vrouw kwam er vandaan en hij had er al een bedrijfje. Samen met Jan Vermetten, koopman te Rotterdam, kocht hij een perceel ten noorden van de in het midden van de 19de eeuw aangelegde spoorlijn Tilburg-Boxtel. Het moest een fabriek worden met de modernste productiemethoden en met een enorme capaciteit van maar liefst duizend kalfshuiden per dag. In de oprichtingsakte stond de aard van de werkzaamheden nader omschreven: ‘...het fabricereen van leder, den handel in huiden en leder en alles wat verder in den meest uitgebreiden zin daartoe behoort.’ Op 7 januari 1917 kon worden begonnen met de bouw van de fabriek. In september 1918 ging het bedrijf van start met 79 werknemers. In 1920 deden de eigenaren het grootste deel van de aandelen over aan de Amsterdamse Leder

Maatschappij (Almij). De overname droeg bij aan de enorme groei van de fabriek in de periode tot aan de Tweede Wereldoorlog. De Almij investeerde flink in de Oisterwijkse fabriek. In 1925 was het grondgebied van de fabriek uitgebreid tot maar liefst 16 hectare. De productie was opgevoerd van 1.000 huiden per dag tot maar liefst 25.000 huiden per dag. Daarvoor waren magazijnen nodig voor een opslag van 120.000 huiden. Nieuw was ook de aparte laklederfabriek die in 1925 jaar in gebruik werd genomen. Om de fabriek te laten draaien werd een nieuwe stoommachine geïnstalleerd met een vermogen van 1.500 PK. In 1928 kwam een nieuw kantoorgebouw gereed. Daarmee kwam een eind aan een periode waarin de leiding van het bedrijf was gehuisvest in Amsterdam. De fabriek ging de dertiger jaren in als de grootste lederfabriek van Europa. Op 14 mei 1932 verleende koningin Wilhelmina aan het bedrijf het predikaat 'Koninklijke'. Het was een blijk van waardering aan het bedrijf dat, ondanks de crisisjaren, zoveel arbeiders aan het werk kon houden. Vanaf 1948 steeg ook de export van het bedrijf fors. Dat had te maken met het Marshallplan, dat toen in werking trad. De Amerikaanse dollarstroom maakte het mogelijk om producten in te kopen in het buitenland. Dat was nodig, omdat er in Nederland zelf te weinig huiden beschikbaar waren. Dankzij de import van huiden nam de productie verder toe en kon de export tussen 1948 en 1950 maar liefst verviervoudigen. Het aandeel van de export in de totale productie steeg van 15 naar 60 procent. Landen waar leder voor schoenen werd afgezet waren onder andere Cuba, Japan, Zuid-Afrika maar vooral ook Duitsland, China en de Verenigde Staten. In de vijftiger jaren moest het bedrijfsleven meer en meer op eigen benen

staan en nam de overheidshulp af. Loonstijgingen in andere bedrijfstakken leidden tot een uitloop van personeel. Daarom werd de arbeidsproductiviteit opgevoerd. De productie werd uitgebreid. In de zestiger jaren moest de fabriek echter alle zeilen bijzetten. Daarom moest de export verder groeien. De directie zette daarnaast de koers uit om het kwalitatief betere Oisterwijkse product een modieuzere uitstraling te geven. De belangrijkste bijdrage aan het op peil houden van de omzet was het lakleer. Er werd een nieuwe techniek ontwikkeld om de kwaliteit van het lakleer te verbeteren. Toen begin 1960 het nieuwe 'Aquilon-lakleer' werd geïntroduceerd, ging de Italiaanse schoenenindustrie, waar het modische aspect een zeer belangrijke rol speelde, het Oisterwijkse lakleder gebruiken in hun producten. In 1966 werd het bedrijf verkocht aan de handelsonderneming Hagemeyer en co. Na een fusie met de koninklijke Chromlederfabriek de Amstel kreeg in 1974 de fabriek een nieuwe naam: Koninklijke Verenigde Leder, kortweg KVL. In 1980 nam KVL een kwart van de totale Nederlandse leerproductie voor zijn rekening. In 1983 behoorde KVL wederom tot de tien grootste leerfabrieken van Europa. Midden jaren tachtig liepen de voorraden en de verliezen steeds meer op. In 1990 werd door Hagemeyer een radicaal plan ten uitvoer gebracht. Van de 230 personeelsleden verloor tweederde hun baan en het productieschema werd verder aangepast. KVL ging een nieuw tijdperk in vanwege de overname door Abic Holding BV. De overname vereiste een grote betrokkenheid van het personeel. Klantgerichtheid binnen een horizontale organisatie stonden centraal. Hierdoor steeg de omzet en groeide het personeelsbestand van 63 naar 85 mensen. Maar vooral de winst, die steeg in 1990 tot ruim 30 miljoen gulden. Van de totale productie werd in de jaren '90 van de twintigste eeuw 95 procent geëxporteerd naar het buitenland. De directie was tijdens het 75-jarig jubileum in 1991 positief gestemd. Samenwerking, milieu en kwaliteit waren de drie kernwoorden van de directie. Deze nieuwe fase van KVL zou echter niet tot het honderdjarig jubileum duren. Ondanks een verdere groei tot 120 man personeel nam de slagkracht van het bedrijf af. De

vele regels met betrekking tot het milieu, de verdere internationalisering van de markt en de verouderde machines leidden tot de uiteindelijke ondergang van de fabriek. Bovendien was de fabriek gewoon te groot voor de beperkte productie. Op 23 januari 1999 werd bekend gemaakt dat KVL haar looierijactiviteiten zou beëindigen. De firma Corlé in Dongen nam de werkzaamheden over. Van de 120 medewerkers die het bedrijf toen nog telde verloren er 11 hun baan. Het bedrijf zou zich gaan toeleveren op het verfraaien van leer voor de toepassing in schoenen en tassen. In het najaar van 2000 echter sloot de Oisterwijkse leerfabriek definitief haar deuren. Daarmee kwam een einde aan bijna 200 jaar lederproductie in Oisterwijk. De stankoverlast van de rioolwaterzuivering behoorde tot het verleden, maar ook de saamhorigheid, verbondenheid en trots van de Oisterwijker op de eens grootste lederfabriek van Europa.

Het concept voor herbestemming van KVL

Om KVL een nieuwe toekomst te bieden wordt ingezet op het concept “De Ambachtsplaats voor creativi*Tijd*”. Kansrijke segmenten met samenwerkingspotentie worden bijeengebracht. Zij kunnen zich ontplooiën en versterken binnen een creatieve community. Het concept focust zich op de segmenten werkplaats, horeca, retail, service en kantoor. Steeds zal er gevraagd worden om een hoog serviceniveau (ontzorging gebruikers), centrale aansturing en een excellente horecaondersteuning. In een authentieke omgeving passen plekken die refereren aan het collectieve geheugen. KVL moet een open ruimte, een community in fysieke zin worden, een ‘Plein’.

Aan dit Plein grenzen op ambacht gebaseerde moderne werkplaatsen, die refereren aan de authentieke omgeving met een lange en boeiende geschiedenis. Combinaties kunnen gevonden worden in museaal bezoek, rondleidingen, retail van vervaardigde producten, onderwijs, opleidingen, synergie met leisure en kleinschalige productie.

Het Plein geeft toegang tot de horeca, in een industriële setting met eerlijke en lokale producten. Plek voor werk- en leermogelijkheden vanuit reïntegratie. Liefst in combinatie met vervaardiging van eigen, ambachtelijke producten. Voor Business to Business het bijzondere bedrijfsrestaurant, de lounge vergader-/werkplek, en borrelplek. Voor consumenten hét social meetingpoint. Vanuit het Plein kunnen winkeltjes worden bezocht, die producten verkopen gerelateerd aan datgene wat in de werkplaatsen wordt geproduceerd.

En vanuit het Plein zijn de kantoren toegankelijk. Moderne samenwerkingsruimten in een authentieke omgeving. Ruimte voor eigen identiteit opgaand in een elkaar versterkende creatieve community. Kleinere organisaties werken samen om kennis uit verschillende disciplines te integreren. Er wordt gewerkt volgens de principes van een netwerkorganisatie. Veel vrijheden waarbij de gebruiker zich kan concentreren op z'n corebusiness, omdat alles er omheen verzorgd wordt.

Organische groei vormt de basis voor dit moderne op interactie gebaseerde concept. Gedurende een periode van 5 tot 7 jaar zal er een goede basis ontstaan die het fundament zal vormen voor verdere groei. Het concept “De Ambachtsplaats voor creativi*Tijd*” is uitgebreid toegelicht in een apart document (bijlage). Het document vormt tezamen met de vastgoedexploitatie het ondernemersplan voor deze locatie.

Het Masterplan voor KVL

Voor het gehele gebied is een Masterplan opgesteld waarin de waardevolle bebouwing van het KVL behouden blijft en omgeven wordt door nieuwe woonbebouwing. Nieuwe gebruikers moeten het gebied een nieuw leven bezorgen. Die gebruikers moeten passen bij de schaal en het monumentale karakter van de locatie. Qua schaal en maat gaat het om een uitzonderlijk groot complex dat nauwelijks past bij de maat van Oisterwijk. Het complex is sterk bepalend voor de identiteit van de kern.

De geschiedenis van KVL is van belang voor Oisterwijk, maar eigenlijk voor heel Noord-Brabant, gezien de verwevenheid van de Brabander met industrie, schoenen en leer. Het gebied is een unieke stationslocatie. De grond is grotendeels verontreinigd en dient te worden gesaneerd, dit maakt de ontwikkeling financieel complex. De totale ontwikkeling zal rond 2020 zijn afgerond.

3. Partners

Gemeente Oisterwijk

De gemeente heeft tot nu toe zelfstandig de ‘regierol’ van de binnenstedelijke ontwikkeling op zich genomen. Met de gemeente is intensief overleg gevoerd over de samenwerking in het project. De gemeente investeert fors in de grondexploitatie (waaronder sanering bodem en asbest, bouw- en woonrijp maken) van het totale KVL-terrein. De gemeente start de planologische procedures met doel het beoogde concept zo spoedig mogelijk juridisch mogelijk te maken. Daarnaast draagt de gemeente zorg voor het toekomstig beheer van het openbaar gebied. De afspraken zijn vastgelegd in een concept splitsings- en ontwikkelovereenkomst. Tot slot is van belang te noemen dat de gemeente ook streeft naar een betere en aantrekkelijker aansluiting van het KVL-terrein op het bestaande winkelgebied voor zowel voetgangers/fietsers als autoverkeer.

Marktpartijen

Er hebben verkennende gesprekken plaatsgevonden met het Monumenten Fonds Brabant en BOEi (Nationale Maatschappij tot Behoud, Ontwikkeling en Exploitatie van Industrieel Erfgoed) om mede te participeren in de ontwikkeling en aansluitend de exploitatie van het complex. De provincie heeft de intentie om met deze partijen een ontwikkelingscombinatie te vormen waarbij de provincie voor 50% participeert en de partijen de overige 50%. Uitgangspunt is daarbij dat de provincie tijdens de ontwikkeling het volledige eigendom behoudt waarvoor de ontwikkelingscombinatie jaarlijks een gebruiksvergoeding betaalt ter grootte van 5% van het door de provincie geïnvesteerde bedrag voor o.a. verwerving, sanering en wind- en waterdicht maken. Op het moment dat de renovatieplannen en beoogde gebruikers van de gebouw(delen) definitief zijn, worden de gebouwen tegen een marktconforme prijs overgedragen aan de partners die dan zorgdragen voor de feitelijke renovatie en verbouwing en aansluitend het beheer van het gerenoveerde gebouw(deel). De provincie investeert daarmee in de grond, de sanering, aanleg/aanpassing openbaar gebied, de planontwikkelingskosten en de kosten voor beheer en wind- en waterdicht maken, de partners investeren mede in de planontwikkelingskosten en daarnaast in de bouwkosten voor renovatie, het inbouwpakket en installaties. Van belang is nog te noemen dat een samenwerking met de beoogde partners kan leiden tot een financiële bijdrage uit fondsen. De fondsen zijn vaak niet toegankelijk voor overheidsinstellingen.

4. Financiën

Het College van Gedeputeerde Staten heeft reeds op 17 maart 2009 besloten tot participatie in het totale KVL-terrein. Het risicodragende aandeel en daarmee het eigendom van de provincie is daarbij bepaald op 22%, de resterende grondpositie is bij de gemeente Oisterwijk. Het provinciale aandeel bedraagt dus feitelijk 2,44 ha (22% van 11,11 ha onverdeeld eigendom), ofwel in financiële verhouding € 5 miljoen van de totale verwervingsprijs van € 22,5 miljoen.

Met de gemeente zijn thans afspraken gemaakt dat de provincie de op het KVL-terrein aanwezige cultuurhistorisch waardevolle gebouwen, met daarbij behorende om- en onderliggende gronden ter grootte van circa 3 ha (ca 25% van totaal grondoppervlak), zelfstandig in eigendom verkrijgt. De gemeente Oisterwijk krijgt het omliggende gebied van circa 8 ha (ca 75% van totaal grondoppervlak) ten behoeve van nieuwbouwwoningen in eigendom. De splitsing geschiedt met gesloten beurzen met de afspraak dat de provincie en de gemeente naar rato van hun aandeel in het grondoppervlak zullen bijdragen in de kosten van asbest-/bodemsanering en de kosten voor (her)inrichting van het openbare gebied. Na splitsing is de gemeente verantwoordelijk voor de grondexploitatie van het totale gebied én de afzet van de woningbouwkwavels. De provincie zal dan voor eigen rekening en risico de cultuurhistorisch waardevolle gebouwen herontwikkelen/renoveren.

Voor de herontwikkeling van het cultuurhistorisch cluster is een vastgoedexploitatie opgesteld, waarbij een goed beeld wordt verkregen van de financiële effecten van het beoogde concept voor de herbestemming. De exploitatie is behoudend opgesteld en gebaseerd op de volgende uitgangspunten:

- Rekenrente 5%
- Jaarlijkse kostenstijging 2%
- Jaarlijkse opbrengstenstijging 0%
- Opbrengsten overeenkomstig advies/concept Urban Breezz B.V.
- Kosten wind- en waterdicht maken en technisch beheer overeenkomstig begroting N.V. Monumentenfonds Brabant en BOEi
- Casco renovatiekosten conform opgave BOEi, die daarvoor advies heeft ingewonnen bij 3 bouwkostendeskundigen
- Kosten inbouwpakket en installaties op basis van kengetallen
- Planontwikkelingskosten bedragen circa 20% van de bouw- en saneringskosten
- Onvoorzien 25% van de onrendabele top

Op basis van de voorgenomen samenwerking met de marktpartijen bedraagt de investering van de provincie € 13.332.000,-. Daarnaast wordt nog een bedrag gereserveerd ter grootte van € 1.542.000,- voor onvoorziene kosten, zodat de totale investering € 14.874.000,- kan bedragen. De gereserveerde post onvoorzien wordt direct ten laste gebracht van het investeringskrediet en toegevoegd aan de risicoreserve van het ontwikkelbedrijf van de provincie.

Investing provincie

Type kosten	Bedrag
Verwerving (reeds sinds 2009 in eigendom)	€ 5.000.000
Sanering bodem/asbest, aanleg openbaar gebied	€ 3.325.000
Wind- en waterdichtmaken en beheer	€ 1.133.000
Planontwikkelingskosten	€ 2.289.000
Rentekosten	€ 1.585.000

Totaal investering	€ 13.332.000

<i>Bestaand uit:</i>	
benodigd revolverend krediet ontwikkelbedrijf	€ 7.165.000
Onrendabele top	€ 6.167.000
25% onvoorzien van onrendabele top	€ 1.542.000
Benodigd investeringskrediet (<i>onrendabele top + 25% onvoorzien</i>)	€ 7.709.000

Onrendabele top

Door u is een afwegingskader vastgesteld (PS78/10A en PS49/11A) voor het investeringsprogramma Grote Erfgoedcomplexen. Daarbij is aangegeven dat de onrendabele top niet meer mag bedragen dan 5 miljoen euro. Uit de vastgoedexploitatie blijkt dat de onrendabele top voor dit complex hoger is, namelijk € 6,167 miljoen euro. De opbrengsten uit het beoogde functioneel programma in combinatie met de omvang van het complex (veel m2 vloeroppervlak) zijn de oorzaak van deze overschrijding. Het complex voldoet echter wel aan alle overige uitgangspunten. De provincie wil bij de herontwikkeling niet op voorhand uitgaan van de meest renderende herbestemming, maar van een functie passend bij het cultureel erfgoed en de lokale en regionale identiteit van het object en de omgeving. Daarom stellen wij u voor om voor dit complex af te wijken van dit uitgangspunt, zodat niet op voorhand een concessie wordt gedaan aan het gewenste programma en het behoud van de behoudenswaardige gebouwen.

5. Risico's en exitstrategie

Binnen het Ontwikkelbedrijf worden de volgende risico's geanalyseerd.

Factor	Beheersmaatregel	Voorziening
Planologisch risico	De gemeente werkt mee aan de beoogde bestemmingsplanwijziging. Binnen de huidige bestemming bedrijfsdoeleinden is ook een programma mogelijk. De gemeente heeft gezien de geplande omliggende woningbouw ook belang bij een voorspoedige bestemmingsplanprocedure.	Nee
Looptijd	De participatie gaat uit van een looptijd van zeven jaar (5+2 jaar). Na deze periode zijn er huurinkomsten (7,35% rendement) voorzien die daarmee ruim de rentekosten (5% rekenrente) over de investering kunnen dekken. De kans is daardoor klein dat een eventuele langere looptijd van de participatie zal leiden tot extra kosten waar te weinig opbrengsten tegenover staan.	Nee
Kosten of opbrengsten	Er is gerekend met jaarlijks 0% opbrengstenstijging en 2% kostenstijging.	Nee
Specifieke risico's	De Provincie wil geen eigenaar blijven van het vastgoed en het op termijn verkopen. Het is niet vooraf te garanderen dat dan de opbrengst bij verkoop voldoende is om de investeringen te compenseren. De kosten voor de sanering van bodem en asbest kunnen zowel lager als hoger uitvallen. Met de gemeente is afgesproken dat de provincie tot maximaal 1,5 miljoen zal bijdragen in de overschrijding. Indien dit aan de orde is, zal het bedrag ten laste van de post onvoorzien worden gebracht (zie omvang voorziening)	Nee
Omvang voorziening	Er is een onrendabele top voorzien die op voorhand wordt afgedekt uit het investeringskrediet. Daarnaast wordt een bedrag ter grootte van 25% van de onrendabele top gereserveerd t.b.v. onvoorzien kosten. Jaarlijks wordt de vastgoedexploitatie conform het beheersstatuut van het Ontwikkelbedrijf geactualiseerd.	€ 6.167.000 € 1.542.000

Exitstrategie

Indien blijkt dat het beoogde functionele programma niet haalbaar is na een periode van 5 jaar, dan voorziet de overeenkomst met de gemeente in een terugvaloptie. Partijen zullen dan nadrukkelijk onderzoek doen naar een gebruik van het cultuurhistorisch cluster voor commerciële functies. De gemeente en provincie zullen zich bij de toepassing van de terugvaloptie laten leiden door de gerechtvaardigde belangen van de provincie bij een (bedrijfseconomisch verantwoorde) herontwikkeling van het cultuurhistorisch cluster. Toepassing van commerciële functies zal in dat geval leiden tot een snellere afzet en hogere opbrengsten.

Begrotingswijziging

Op basis van de financiële paragraaf wordt voorgesteld om een exploitatiebudget, door middel van een budgettair neutrale begrotingswijziging, af te zonderen van het gevoteerde investeringskrediet voor cultuurhistorische complexen in de meerjarenbegroting. Voor het gedeelte van het ontwikkelbedrijf is reeds voor de cultuurhistorische complexen krediet afgezonderd. Een begrotingswijziging is hiervoor niet nodig. In de volgende tabel is het

overzicht van het verloop van de kredieten weergegeven.

Tabel overzicht verloop kredieten

Project	Budget	
	Ontwikkelbedrijf	Investeringskrediet cultuurhistorisch erfgoed
<i>Totaal budget</i>	60.000.000,00	57.500.000,00
<i>Mariadal Roosendaal</i>	5.906.104,00	-
<i>Dongecentrale Geertruidenberg</i>	0,50	1.200.000,00
<i>Subtotaal restant budget</i>	54.093.895,50	56.300.000,00
KVL te Oisterwijk	7.165.000,00*	7.709.000,00
CHV te Veghel	2.600.000,00	5.700.000,00
Mariaoord Dongen	3.300.000,00	-
Restant budget		

* Dit bedrag is met inbegrip van de € 5 miljoen die het Ontwikkelbedrijf in 2009 reeds in de locatie heeft geïnvesteerd.

7. Vervolgproces

Indien Provinciale Staten instemmen met het voornemen van GS om te participeren in de herontwikkeling van het cultuurhistorisch cluster op het KVL-terrein te Oisterwijk, dan wordt aansluitend de gemeenteraad van Oisterwijk gevraagd ook in te stemmen met de splitsings- en ontwikkelovereenkomst. Vervolgens zal GS een definitief besluit nemen over de voorgenomen besluiten. Provinciale Staten worden vervolgens 2 keer per jaar via de voortgangsrapportage van het ontwikkelbedrijf geïnformeerd over de voortgang van dit project/complex.

8. Overzicht beoordeling investeringsvoorstel

Voor de beoordeling of het fabriekscomplex voldoet aan de voorwaarden om in te kunnen investeren vanuit het programma Grote Erfgoedcomplexen wordt verwezen naar het bijgevoegd overzicht beoordeling investeringsvoorstel KVL.

Hier beargumenteren waarom we er toch voor kiezen om voorstel voor te leggen (gaat om uitgangspunten die ‘O’ of ‘X’ scoren).

9. Het voorstel

Wij stellen u voor te besluiten conform bijgaand ontwerp-besluit.

Gedeputeerde Staten van Noord-Brabant,

de voorzitter

de secretaris

prof. dr. W.B.H.J. van de Donk

drs. W.G.H.M. Rutten

Auteur: S.B. van Heteren toestel (06) 18 30 33 59

Bijgevoegd treft u de volgende bijlagen aan:

Overzicht beoordeling investeringsvoorstel KVL (vinklijstje)

Verkenning van het cultuurhistorisch cluster van waardevolle gebouwen op het KVL-terrein te Oisterwijk, september 2012

KVL concept “De Ambachtsplaats voor creativi*Tijd*”, Urban Breezz, augustus 2012 (vormt tezamen met de vastgoedexploitatie het ondernemersplan)

Videotestament KVL-terrein (digitale bijlage)

Concept ontwikkel- en splitsingsovereenkomst tussen de provincie en gemeente Oisterwijk

Ontwerp-besluit B

Voorgestelde
behandeling :

PS-vergadering	:	25 januari 2013
Statencommissie	:	Commissie voor Cultuur en Samenleving met uitnodiging van de Commissie voor Ruimtelijke Ontwikkeling en Wonen, 14 december 2012

Onderwerp

Ontwikkeling van het cultuurhistorisch cluster van waardevolle gebouwen op het KVL-terrein te Oisterwijk vanuit het investeringsprogramma Grote Erfgoedcomplexen

Provinciale Staten van Noord-Brabant,

gelezen het voorstel van Gedeputeerde Staten, d.d. 6 november 2012;

gelet op de doelstelling om beeldbepalende cultuurhistorische complexen te behouden voor de toekomst en te laten functioneren als identiteitsdragers van het bijzondere leef- en vestigingsklimaat in Brabant. Dit met de ambitie om Brabant te ontwikkelen als topregio op het gebied van kennis en innovatie (PS 78/10A en PS 49/11A);

besluiten:

In te stemmen met het voornemen van GS om € 14,874 miljoen te investeren in het behoud en deherontwikkeling van het cultuurhistorisch cluster op het KVL-terrein te Oisterwijk, waarvan € 7,165 miljoen uit het provinciaal Ontwikkelbedrijf en € 7,709 miljoen uit het Investeringskrediet Erfgoedcomplexen.

's-Hertogenbosch, 25 januari 2013

Provinciale Staten van Noord-Brabant,

de voorzitter

de griffier

‘Experimenteren en innoveren’ *Leerlokaal KVL*

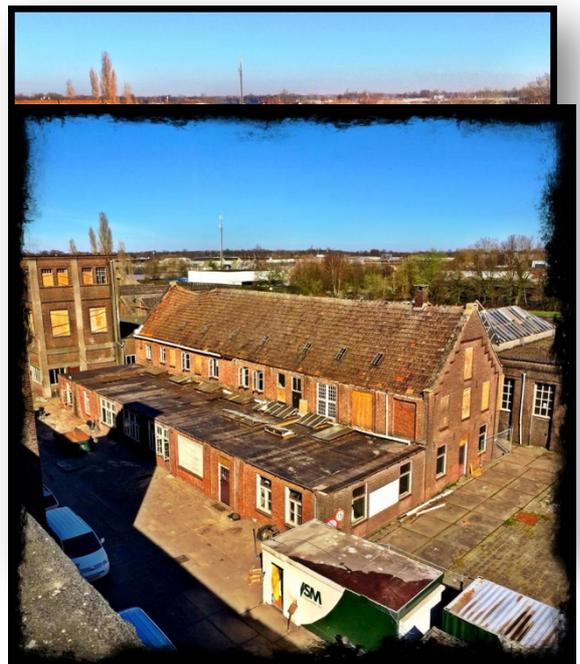
Het fabriekscaplex van de Koninklijke Verenigde Leder (KVL) in Oisterwijk is een Rijksmonument. In 2000 sloot de fabriek. De provincie wil het pand van de KVL behouden, als fabriek die in de jaren '30 van de vorige eeuw tot een van grootste leerfabrikanten van Europa behoorde. Samen met marktpartijen restaureert en ontwikkelt de provincie het complex, op weg naar een nieuwe bestemming. Hier wil de provincie jongeren actief bij betrekken.

Ontdekken erfgoed

Jongeren kunnen via hun werk op het complex werkervaring opdoen, maar ook de meerwaarde van cultureel erfgoed ervaren en dat met anderen te delen. Daarom ‘krijgen’ jongeren het Leerlokaal KVL, een van de oudste gebouwen van het complex. Het Leerlokaal KVL was vroeger in gebruik als kantoor, magazijn, onderwijs en kantine voor het fabriekspersoneel.

Ervaring

De belangrijkste doelstelling van het Leerlokaal KVL is het herbestemmen van het pand door jongeren zelf met alles erop en eraan. Via stages en leerervaringsplekken kunnen jongeren leren en experimenteren, van ideevorming tot en met uitvoering. Zo doen ze ervaring op als architect, restauratiedeskundige, projectmanager, ontwerper, organisator, journalist, timmerman, metselaar, meubelmaker, glaszetter, etc. Daarnaast kunnen de ideeën van jongeren de gevestigde professionele wereld rond herbestemming erfgoed inspireren en wellicht tot onverwachte oplossingsrichtingen leiden.

Begeleiding en partners

De herbestemming van het Leerlokaal KVL door jongeren gebeurt onder professionele begeleiding en met betrokkenheid van het onderwijs en een expertteam. Het is een typisch participatieproject met gerichte vrijwillige inbreng van experts. Nu al betrokken zijn: de gemeente Oisterwijk, Erfgoed Brabant, het Monumentenhuis, de Monumentenwacht, de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed, het Monumentenfonds en diverse onderwijsinstellingen. Gedurende het project zullen diverse experts betrokken worden om de jongeren bij te staan met raad en daad. Het project is begin 2014 gestart en zal een doorlooptijd hebben van 3 a 4 jaar.

JOB-house: Jij Ontwikkelt Brabant

De inzet van jongeren gebeurt niet alleen op het KVL-terrein. De provincie wil via het programma 'De Erfgoedfabriek' tot 2020 door heel Brabant twintig grote erfgoedcomplexen vernieuwen, zoals leegstaande kloosters, kastelen/landgoederen, fabrieken, forten en kazernes. Waar mogelijk betreft de provincie via de jongerenlijn van de Erfgoedfabriek: 'JOB-house' jongeren bij de herontwikkeling van de complexen en bij het op de kaart zetten en het organiseren van ontmoetingen rondom cultureel erfgoed. JOB staat voor Jij Ontwikkelt Brabant. Het Leerlokaal is een van de JOB-house initiatieven. JOB-house is er voor alle jongeren met een opleiding VMBO, MBO, HBO of WO.

Meer weten, volgen en aanmelden?

- Meer informatie over de Erfgoedfabriek staat op www.brabant.nl/erfgoedfabriek. Met onder meer filmpjes van projecten en een link om op de digitale nieuwsbrief te abonneren.
- Volg het project Leerlokaal KVL en de jongeren op www.facebook.com/leerlokaalkvl.
- Studenten en onderwijsinstellingen kunnen zich aanmelden via projectleider Leerlokaal KVL Toon Iding [06-31916668](tel:06-31916668) of via Heidi van Cuijk provincie Noord-Brabant HvCuijk@brabant.nl

Bijlage 4: overzicht beoordeling Masterplan KVL

d.d. 5 juli 2013 (checklist)

voldoet

voldoet gedeeltelijk

voldoet niet

Kader of uitgangspunt	Voldoet	Toelichting
Algemeen		
Urgentie		De gemeente heeft de grond reeds in eigendom en is voornemens afspraken te maken met de provincie Noord-Brabant. Tevens wordt met Bouwfonds onderhandeld over een contract voor de afname van gronden in fase 1. Om verder verval van het complex tegen te gaan is een proactieve handeling vereist. Daarnaast is sprake van financiële urgentie. De gemeente betaalt rente over de investering die is gedaan bij de aankoop van het KVL-terrein in 2009. Zodra de gemeente grond kan uitgeven, kan de lening worden afgelost.
Betekenis van project voor Oisterwijk		Het KVL-terrein hoort bij het imago van Oisterwijk en maakt deel uit van haar geschiedenis. Om de geschiedenis van KVL te behouden en de monumenten weer een toekomst te geven, is herontwikkeling van het terrein noodzakelijk.
Beleidskader		
Passend binnen Structuurvisie		In de structuurvisie is de locatie van het KVL-terrein aangeduid als potentiële ontwikkeling die moet leiden tot een versterking van de ruimtelijke structuur en identiteit. De ontwikkeling van het KVL-terrein zoals opgenomen in het Masterplan voldoet hieraan. Op het KVL-terrein wordt een uitgebalanceerde mix van functies gerealiseerd. Daarnaast doet het terrein na herontwikkeling dienst als centrumversterking. Dit zorgt er voor dat de gehele directe omgeving een impuls krijgt.
Vigerend bestemmingsplan (Bestemmingsplan Bedrijventerrein Kerkhoven)		De herontwikkeling met de geplande functies past niet in het bestaande bestemmingsplan. Daarom moet gekomen worden tot een nieuw bestemmingsplan. Met het Masterplan is een eerste belangrijke stap gezet in dit traject.
Beleid detailhandel (Nota detailhandel)		In de visie op de detailhandelstructuur zijn de ontwikkelingsmogelijkheden van de detailhandel in Oisterwijk geschetst. Ook de ontwikkeling van het KVL-terrein is hierin opgenomen. Uitgangspunt is dat het retail-concept voor het KVL-terrein zorgt voor versterking van de totale detailhandelstructuur van Oisterwijk en onderscheidend zijn van de reguliere en perifere detailhandel elders in Oisterwijk. Met de Ambachtsplaats van de creativiTijd wordt hier invulling aan gegeven. Daarnaast is in de nota opgenomen dat in het noordelijk deel van het studiegebied zich een supermarkt mag vestigen. In het plan is de verplaatsing van een al in Oisterwijk aanwezige supermarkt opgenomen, naast de verplaatsing van de Boerenbond naar het nieuwe winkelgebouw.
Beleid bedrijventerreinen (Structuurvisie bedrijventerreinen)		In de Structuurvisie bedrijventerreinen Oisterwijk is een visie voor de bedrijven op het herontwikkelde KVL-terrein opgenomen. Conform deze visie wordt op het KVL-terrein de overgang van wonen naar werken vormgegeven door de kleinschalige bedrijvigheid aan de noordkant van het plangebied. Ook is op het KVL-terrein ruimte om kantoorfuncties te vestigen.
Woonbeleid (Woonvisie)		In de woonvisie is opgenomen dat de productie van nieuwbouwwoningen zo goed mogelijk aan moet sluiten bij de eigen woningbehoefte, precies moet beantwoorden aan de vraag van woonconsumenten en tevens de kwaliteit hebben om huishoudens van elders aan te trekken. Hier sluit het woningbouwprogramma van KVL op aan. Dit programma is gebaseerd op een marktonderzoek door Bouwfonds waardoor wordt aangesloten bij de behoeften van de hedendaagse woonconsument.
Verkeersbeleid (Gemeentelijk Verkeer- en Vervoerplan)		In het GVVP is het uitgangspunt opgenomen om de Alrijstraat in te richten als fietsstraat. Dit blijkt door het aantal auto's dat gebruik maakt van de Alrijstraat niet mogelijk. De Alrijstraat wordt wel veilig ingericht voor fietsers. Daarnaast is in het plan opgenomen dat het kruispunt van 't Schop mee wordt genomen in de ontwikkeling. Dit is gebeurd, de spoorwegovergang van de Gasthuisstraat wordt afgesloten.

Waterbeleid (Gemeentelijk Rioleringsplan+)		In dit plan is opgenomen dat waterberging op locatie plaats moet vinden. Om de bodem van het KVL-terrein te ontzien wordt het op het KVL-terrein neerkomende hemelwater niet hier geborgen. Het hemelwater wordt opgevangen op het KVL-terrein en afgevoerd via een bestaande afvoerleiding naar een agrarisch perceel aan de oostkant van Oisterwijk. Hier zakt het water in de bodem.
Groenbeleid (Groenstructuurplan)		In dit plan is de wens opgenomen om bomen met een monumentale uitstraling te behouden. De bestaande bomen zijn ingemeten en de bomen met een monumentale uitstraling blijven in het Masterplan behouden.
Bodembeleid (Bodemkwaliteits- kaarten)		In de bodemkwaliteitskaarten is opgenomen dat overal in Oisterwijk schone grond onder woningen aanwezig dient te zijn. Het KVL-terrein vormt daarop een uitzondering. Hier mogen woningen op grond in de klasse industrie worden gebouwd. De precieze invulling van de sanering is nog niet bekend, maar een volledige sanering waarbij alle grond in de klasse industrie verwijderd wordt is erg kostbaar en gaat ten koste van een sluitende businesscase.
Externe veiligheid (Beleidsvisie externe veiligheid)		In de beleidsvisie externe veiligheid is opgenomen dat voor alle gebiedstypen het streven is dat zich binnen het invloedsgebied geen nieuwe kwetsbare objecten bevinden met verminderd zelfredzame personen. Het is mogelijk dat in het U-gebouw in het Cultuurhistorisch Cluster zorgappartementen worden gerealiseerd. Wanneer dit het geval is, zullen zich hier verminderd zelfredzame personen gaan vestigen. Het U-gebouw ligt echter op voldoende afstand van het hart van het spoor om aan de wettelijke normen te voldoen.

Ruimtelijk / programma

Passend binnen ruimtelijke ambities		In het Ambitiedocument 'Ontwikkeling KVL-terrein: Zoeken naar balans, Ambitiedocument voor de ontwikkeling van het KVL-terrein in Oisterwijk' zijn door de gemeenteraad de ruimtelijke ambities vastgelegd. Het huidige plan volgt deze ambities. Het KVL-terrein vormt na herontwikkeling een goede overgang tussen het centrum van Oisterwijk, het aan de noordkant gelegen industrieterrein en de aan de westkant gelegen woonwijk. De op het terrein aanwezige monumenten blijven behouden. Daaromheen wordt een gemêleerd woningaanbod met een typisch Oisterwijkse uitstraling gerealiseerd. Buiten het KVL-terrein om profiteert de directe omgeving (spoorovergang en het centrum) van de ontwikkeling.
Passend binnen identiteit Oisterwijk		Het gemêleerde woningaanbod, de mix van functies, de ruime opzet en het vele aanwezige groen maken van het KVL-terrein een typisch Oisterwijkse wijk.
Publieke betrokkenheid bij project		Het Masterplan wordt door de gemeenteraad vastgesteld. In het vervolgproces wordt met de bevolking van Oisterwijk in overleg getreden.
Percentage sociale woningbouw		In het ambitiedocument is de wens uitgesproken dat 37% van de woningen op het KVL-terrein sociaal is. Circa 17% van de in het bouwprogramma voor het KVL-terrein opgenomen woningen is sociaal. Op grond van een analyse van de vaststaande woningbouwprojecten in de gemeente Oisterwijk, is het aantal voorgenomen woningen in de sociale sector groot genoeg om samen met de 57 voorgenomen woningen in de sociale sector op het KVL-terrein aan de behoefte te voldoen. Een hoger percentage sociaal brengt een tekort op de grondexploitatie met zich mee. Bij 37% sociaal is dit tekort ca € 0,9 miljoen. Daarnaast is gekozen voor een stedenbouwkundige opzet waarbij appartementencomplexen zijn gehanteerd als overgang tussen de grondgebonden woningen en de hogere monumentale gebouwen. Een keuze voor minder appartementen en meer grondgebonden huurwoningen brengt een lagere opbrengst met zich mee.

Financieel

Sluitende exploitatie voor gemeente		De grondexploitatie van het KVL-terrein is sluitend voor de gemeente. Historische kosten met betrekking tot de planvorming en verwerving van de gronden, inclusief rentekosten, zijn opgenomen in de grondexploitatie. In de grondexploitatie is ook rekening gehouden met de sanering en de andere werkzaamheden die plaats moeten vinden om de ontwikkeling van het terrein mogelijk te maken.
Passend binnen beschikbare budget		Een groot deel van de kosten is in het verleden gemaakt (verwerving en plankosten). De overige werken worden veelal door de gemeente

		aanbesteed, waarbij de gemeente een keuze kan maken welke partij het werk mag uitvoeren. Ten behoeve van deze werken is door de gemeente een lening afgesloten met de BNG waarmee de gemeente werkzaamheden op het KVL-terrein kan laten verrichten tot kan worden overgegaan op de verkoop van uitgeefbare grond aan derden.
Garantie vanuit partners, welke financieel betrokken zijn bij project		Voor de afname van de bouwrijpe grond onderhandelt de gemeente met Bouwfonds. Het gaat om een contract voor fase 1. Het uitgangspunt daarin is dat de overige fasen ook door Bouwfonds worden gerealiseerd. De gemeente heeft echter het recht om voor de start van de overige fasen telkens te bepalen of de samenwerking met Bouwfonds wordt voortgezet en of dat de voorwaarden dienen te worden aangepast. Met de provincie Noord-Brabant is de gemeente voornemens een 'Ontwikkel- en splitsingsovereenkomst Cultuurhistorisch cluster' te sluiten. Hierin zijn afspraken gemaakt over de verkoop van het Cultuurhistorisch Cluster ter grootte van 29.905 m ² door de gemeente aan de provincie. Door de verkoop betaalt de gemeente het eerder verkregen voorschot niet aan de provincie terug. Daarnaast restaureert de provincie de monumentale panden voor eigen risico en rekening. De gemeente is verantwoordelijk voor het bouw- en woonrijp maken van het gebied. Hier betaalt de provincie een vergoeding voor.
Marktconforme financiële voorwaarden		Voor het opstellen van de financiële randvoorwaarden is gebruik gemaakt van kengetallen en relevante referentieprojecten, evenals inventarisaties door onafhankelijke adviesbureaus. Voor het bepalen van de uitgifteprijs is gebruik gemaakt van het gemeentelijke grondprijsbeleid (2012). Waar mogelijk zijn de kosten door professionele en onafhankelijke partijen geraamd, zoals de sanering en sloopkosten. Zo wordt een betrouwbaar en realistisch beeld van de kosten en opbrengsten gewaarborgd.
Risicobeheersing		Ernst&Young heeft een risicoanalyse van het project uitgevoerd in 2012. Conclusie is dat de gemeente in 2012 een risico liep van € 6,8 miljoen op de herontwikkeling van het KVL-terrein. Dit onderzoek is in 2013 geactualiseerd. De resultaten hiervan worden 26 augustus 2013 aan de auditcommissie gepresenteerd. De conclusie uit het onderzoek is dat het risico is gedaald naar € 4,8 miljoen.
Studiegebied		
Het studiegebied heeft voldoende meerwaarde voor het project		Om te voorkomen dat na de herontwikkeling van het KVL-terrein twee centra in Oisterwijk ontstaan, is het van belang het KVL-terrein en het centrum met elkaar te verbinden. Het studiegebied speelt hierin een cruciale rol. Met de huidige invulling van het studiegebied is sprake van een afscheiding tussen beide gebieden. Door het gebied te herontwikkelen en de centrumfunctie door te trekken naar de noordkant van het spoor en het Fabriekspad te verbreden, ontstaat één centrumgebied in Oisterwijk. Hier profiteren zowel de ondernemers in het centrum van, als de ondernemers op het KVL-terrein. Er zal een bezoekersuitwisseling tot stand komen.
Het studiegebied zorgt voor een verbinding tussen het centrum en het KVL-terrein		Het studiegebied vormt de verbinding van het KVL-terrein met het nabijgelegen centrum van Oisterwijk. Door middel van een herstructurering van de Almijstraat is het KVL-terrein goed bereikbaar. Daarnaast worden in het studiegebied centrumgerichte functies, een of meerdere supermarkten en de Boerenbond gerealiseerd. Deze functies zorgen voor een verbinding tussen het centrum en het KVL.
De herontwikkeling van het studiegebied is financieel haalbaar		PM
Overeenkomst met andere partijen met grondeigendom in het studiegebied		PM

BIJLAGE 5: STAKEHOLDERSANALYSE

BIJLAGE 4: Stakeholdersanalyse Leerlokaal KVL

Provincie Noord Brabant

- Gedeputeerde, Yves de Boer (Ruimtelijke Ontwikkeling en Wonen)
- *Gedeputeerde, Brigitte van Haaften (Cultuur en Samenleving)*
- Gedeputeerde, Bert Pauli (Economische Zaken en Bestuur)??
- *Projectmanager erfgoedprogramma, Arno van den Hurk*
- Projectleider JOB-house, Ad Raams
- *Projectleider KVL, Sander van Heteren*
- *Projectleider Leerlokaal KVL, Heidi van Cuijk*
- Communicatieadviseur erfgoedprogramma, Charlotte Vermeulen
- *Communicatieadviseur Leerlokaal, Marijn Alders*

Gemeente Oisterwijk

- Burgemeester, J.F.M. Janssen
- Wethouder, W.C.A. Lemmens (1^e projectwethouder KVL, RO, etc.)
- Wethouder, M.I. Pieters (2^e projectwethouder KVL, onderwijs, etc.)
- Projectleider R.O., Frenkel Beerens
- Guido La Rose, secretaris monumentencommissie
- Communicatie, Danielle Griizen

Monumentencommissie

- Voorzitter, Jan Couwenberg (architect)
- *Architectuurhistoricus, Sabine Broekhoven*
- *Restauratiedeskundige, Piet van de Plas*
- Stedenbouwkundige, Gijs Nouwens
- Historicus, Wim de Bakker
- Secretaris. Guido La Rose

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE)

- *Consulent bouwkunde, Arno Schut (1^e contactpersoon)*
- Consulent architectuurhistorie, Gerda Cornelissen

Projectorganisatie Leerfabriek KVL

- *Projectleider, Sander van Heteren*
- *Pionier en conceptontwerper, Ben ten Hove*

Projectorganisatie Leerlokaal KVL

- *Projectleider, Toon Iding*
- *Projectleider provincie, Heidi van Cuijk*
- *Communicatieadviseur provincie, Marijn Alders*
- *Communicatieadviseur Leerlokaal KVL: Sander van Essen (via extern communicatiebureau "Sprekend")*

Erfgoed Brabant

- *Directeur, Patrick Timmermans*

Expertteam Leerlokaal KVL (verzorgen masterclasses voor studenten en bieden hulp waar nodig)

- *Erfgoededucatie, Patrick Timmermans*
- Monumentenwacht, Jacques Akerboom
- Monumentenhuis, Harrie Maas
- NV Monumentenfonds, Peter Stutvoet
- *Rijksdienst voor het Cultureel erfgoed, Arno Schut*
- *Sprekend communicatiebureau, Sander van Essen*

Jongeren/Studenten (tot nu toe dertien studenten voor de Leerfabriek KVL, waarvan acht voor het Leerlokaal KVL werkzaam)

- *Avans Hogeschool Bouwkunde: zeven studenten*
- *Vastgoed en Makelaardij: 1 student*
- *Vastgoed TU Eindhoven: 1 student*
- *Historic Building Construction, reeds afgestudeerd: 1 student*
- *Film- en Televisiewetenschappen Universiteit Utrecht: 1 student*
- *Communicatie: 1 student*

Onderwijsinstellingen

- St Lucas MBO, Hester van de Vorst
- Fontys HBO, Sandra Rozemeijer
- Avans HBO, Tom Wolters,
- Avans Tilburg HBO, Emil Quanjel
- Koning Willem 1 MBO, Paul Kokke, Clemens Wouters
- NHTV HBO, Anne-Marie Geijssel, Dhr. Dopheide
- Design Academy HBO, Tessa Blokland
- TU Eindhoven WO, Marcel Musch
- Durendael 2 college VMBO/HAVO/VWO, Geert Mulders, Paul Timmermans